

MIN-LANG/PR (2008) 3

**ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴ ԶԵԿՈՒՅՑԸ
ՏԱՐԱԾԱՇՐՋԱՆԱՅԻՆ ԿԱՄ ՓՈՔՐԱՄԱՍՆՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԼԵԶՈՒՆԵՐԻ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ
ԽԱՐՏԻԱՅԻ
15-ՐԴ ՀՈԴՎԱԾԻ 1-ԻՆ ԿԵՏԻ ՀԱՄԱՁԱՅՆ**

Եր–ան 2007

Ներածություն	
Մաս 1	Իրավիճակի վերլուծություն կամ որոշ հարցադրումներ
Մաս 2	Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման 1-ին մոնիտորինգային փուլի արդյունքներն ամփոփող ազգային մակարդակով իրականացված գործնական քայլերը
Մաս 3	Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման ուղղությամբ Հայաստանի Հանրապետության ներկայացրած առաջին զեկույցից հետո ձեռնարկված միջոցները – առաջին զեկույցում չարտացոլված, բայց իրականացված ծրագրերը
Մաս 4	Ձեռնարկված քայլերը հողված առ հողված
Մաս 5	Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ Հայաստանում Խարտիայի կիրառման վերաբերյալ հանձնարարականի իրականացումը
Հավելված	
Աղյուսակ 1.	ՀՀ մշտական բնակչության բախշումը քաղաքներում – գյուղերում
Աղյուսակ 2.	Խառը ազգային կազմով կամ գերազանցապես ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված գյուղական բնակավայրերի ցանկ
Աղյուսակ 3.	ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ներկա պահին եզդիերեն/քրդերեն լեզվի ուսուցում իրականացնող բնակավայրերի ցանկ
Աղյուսակ 4.	ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ներկա պահին ասորերեն լեզվի ուսուցմամբ դասարանների ցանկ
Աղյուսակ 5.	ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ռուսերեն լեզվի ուսուցմամբ դասարանների ցանկ
Աղյուսակ 6.	Պետության կողմից պաշտպանվող՝ Հայաստանի տարածքում առկա – արդեն բացակայող կրոնական – էթնիկ համայնքների պատմական պաշտամունքային կառույցների ցանկ

1. Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի 15-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն Հայաստանի Հանրապետությունը ներկայացնում է Խարտիայի կատարման – դրա սկզբունքների, դրույթների իրականացմանն ուղղված օրենսդրական – այլ միջոցառումների ընթացքի, ինչպես նա – Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման 1-ին մոնիտորինգային փուլի արդյունքներն ամփոփող ազգային մակարդակով իրականացված գործնական քայլերի վերաբերյալ 2-րդ զեկույցը:

2. Չեկույցում հաշվի են առնվել «Հայաստանի կողմից Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման մասին» եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից 2006թ. Հունիսի 14-ին Նախարարների պատվիրակների 967 ժողովի ընթացքում ընդունված Res(2001)6/ CM(2006)85 «Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքը» – այդ կարծիքում նշված պրոբլեմները :

3. Չեկույցը ներկայացնում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուներին առնչվող հարցեր, քանի որ Հայաստանում բացակայում է տարածաշրջանային լեզվի խնդիրը – Հայաստանի Հանրապետությունը, վավերացնելով Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիան, ստանձնել է մշակել քաղաքականություն – սահմանել գործողությունների ծրագիր միայն ազգային փոքրամասնությունների լեզուների /ռուսերեն, հունարեն, եգիպտերեն, քրդերեն, ասորերեն/ պաշտպանության – զարգացման ուղղությամբ: Սակայն Չեկույցում որոշ տեղեկություններ են ներկայացվում նա – Հայաստանի հանրապետությունում գործածվող մի շարք այլ լեզուների վերաբերյալ:

4. Չեկույցի համար հիմք են հանդիսացել Հայաստանի Հանրապետության համապատասխան նախարարությունների – գործակալությունների կողմից տրամադրված տեղեկությունները, ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության կողմից մշակված – իրականացվող ծրագրերն ու առաջարկությունները, ուսումնասիրությունները («Հազարաշեն» Ազգաբնակչության հետազոտությունների հայկական կենտրոնի կողմից 2005 թվականին իրականացվել է «Ազգային փոքրամասնությունների դպրոցական կրթության իրավիճակը Հայաստանում /եգիպտեր, քրդեր, ռուսներ/մալականներ/, ասորիներ/» ուսումնասիրությունը), ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների առաջնորդների – հասարակական կազմակերպությունների հետ քննարկումները, փորձագիտական հարցումները, ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցների հանդիպումներն ազգային փոքրամասնությունների համայնքներում, կրթական հաստատություններում – դրանց ընթացքում քննարկված հարցերը, ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների կողմից վերոհիշյալ վարչությանն

ուղարկված դիմումների, առաջարկությունների վերլուծությունները: Ձեկույցի տեքստը տրամադրվել է նա– Հայաստանի Հանրապետության նախագահի խորհրդականին կից ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների համակարգող խորհրդին – ստացվել ու հաշվի են առնվել կազմակերպությունների նկատառումները :

5. Ձեկույցը բաղկացած է ներածությունից, հինգ մասերից – վեց աղյուսակ ներկայացնող հավելվածից: Ձեկույցը կազմվել է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության կողմից: Ձեկույցը չի անդրադառնում Հայաստանի Հանրապետության սոցիալ-տնտեսական իրավիճակի վերլուծությանը, սակայն մասնավորեցնում է, որ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայով Հայաստանի Հանրապետության կողմից պաշտպանության տակ վերցված ազգային փոքրամասնությունների հինգ լեզուներին՝ ռուսերեն, հունարեն, եզդիերեն, քրդերեն, ասորերեն, առնչվող ծրագրերը կարող էին ավելի մեծ ծավալով պետական նյութական աջակցություն ստանալ, եթե երկրում լուծված լինեին առաջնային սոցիալ-տնտեսական պրոբլեմները:

Մաս 1

Իրավիճակի վերլուծություն կամ որոշ հարցադրումներ

6. Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ եվրոպական խարտիայից բխող գործողությունների ներդրումը Հայաստանի Հանրապետությունում ի հայտ բերեց մի շարք խնդիրներ, որոնց մի մասը դեռ–ս ի հայտ չէին եկել մինչ– Հայաստանի Հանրապետության կողմից ներկայացվող առաջին զեկույցը –, բնականաբար, չեն արտացոլվել դրանում: Կան նա– օբյեկտիվորեն հայտնի պրոբլեմներ, որոնց լուծումը ժամանակ է պահանջում: Այդ խնդիրներից մի քանիսը իրավական են, մյուսները պայմանավորված են Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական պայմաններով: Վերջիններից է, օրինակ, դպրոցների ֆիզիկական վիճակը – կադրային հագեցվածությունը: Հայաստանի Հանրապետությունում, ցավոք, ֆինանսական պատճառներով դեռ–ս ավարտված չէ դպրոցների վերանորոգումը, ձմեռվա ընթացքում նորմալ ջեռուցման կազմակերպումը, լուծված չէ դպրոցների տեխնիկական հագեցվածության հարցը, ուսուցիչներին առաջարկվող մեթոդական գրականության հարցը, մանկավարժների վերապատրաստման ընթացքը դեռ–ս

վերջնականապես կանոնակարգված չէ – ընթանում է զգալիորեն դանդաղ: Դանդաղ – դժվարությամբ են կայանում տեղական ինքնակառավարման մարմինների աշխատանքները հատկապես գյուղական բնակավայրերում: Վերջինս Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ եվրոպական խարտիայից բխող գործողությունների իմաստով կար–որություն է ստանում այն պատճառով, որ նախադպրոցական ուսուցման կազմակերպումը մեծ չափով պայմանավորված է տեղական ինքնակառավարման մարմինների աշխատանքով: Սրանք Հայաստանի Հանրապետության համար ընդհանուր պրոբլեմներ են, բայց, բնականաբար, անդրադառնում են նա– Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ եվրոպական խարտիայից բխող գործողությունների ներդրման ընթացքի վրա:

7. Վարչա-իրավական խնդիրներից կարելի է առանձնացնել մի քանիսը: Այսպես, մինչ– 2004թ. Հայաստանի Հանրապետությունում դեռ–ս չկար ազգային փոքրամասնությունների հարցերով զբաղվող առանձին կառուցվածքային բաժին, Խարտիայի պարտավորություններից բխող գործողությունների համակարգումը դեռ–ս հստակեցված չէր: Միայն 2004թ. հունվարին ձ–ավորվեց ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչությունը, որն սկսեց իրականացնել, ի թիվս այլոց, նա– Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ եվրոպական խարտիայից բխող գործողությունների ծրագրավորման վերլուծությունն ու գործողությունների համակարգումը: Միայն 2007թ. լուծվեց տարածքային կառավարման մարմիններում՝ մարզպետարաններում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների իրացման պատասխանատուների խնդիրը: Ավարտին է մոտենում տեղական ինքնակառավարման մարմիններում ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների իրագրական գործընթացը: Կառավարման մարմիններում դեռ–ս պետք է շարունակվեն ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների իրացման վերաբերյալ սեմինարներն ու կազմված ծրագրերի ներդրման վերաբերյալ խորհրդակցությունները:

8. Պարզվեց, որ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայից բխող գործողությունների ներդրման ընթացքը որոշ հուզումներ է առաջացնում առանձին էթնիկ համայնքներում: Ինչպես հայտնի է Եվրոպայի խորհրդի փորձագետներին, «1939-ից մինչ– 1989թ. եզդիները դիտվում էին որպես քրդեր, – բոլոր պաշտոնական փաստաթղթերում – կրթական ու մշակութային հաստատություններում միայն քրդերենն էր նշվում: Անկախությունից հետո էթնիկական – լեզվական պատկանելությունը սկսեց հենվել անհատ անձանց հայտարարության վրա: 40620 անձ իրեն համարեց եզդի – 1519 անձ^a քուրդ:

վերաբերյալ եվրոպական խարտիան չի սահմանում, որ փոքրամասնության լեզուն եթևիկ կամ մայրենի, կամ ազգային լեզուն է: Ավելին, որ—է սահմանում չկա, որ առհասարակ մայրենի լեզուն եթևիկ կամ ազգային լեզուն է²: Այսպիսով մենք խնդիր ունենք ճշգրտելու երեք հասկացություններ՝ «փոքրամասնության լեզու», «մայրենի լեզու» – «եթևիկ լեզու» կամ «ազգային լեզու»: Ասորիների մի մասի կողմից գործածվող ռուսերենը – բոլոր ասորիների կողմից գործածվող ասորերենը երկուսն էլ համապատասխանում են Խարտիայի կողմից

² éáoÚÝ ½»IáoÚóÁ Ð³Ú³ér³ÝÇ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ Ñ»i ùÝÝñI»ÉÇè Ð³Ú³er³ÝÇ ³eánÇÝ»ñÇ ÛÇ Ú³eÁ ß³náÝ³IáoÚ ÷ñ áÝ¹»É, áñ ³eán»ñ»ÝÁ áá Á» Çñ»Ýó` áñ»è ÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý, É»½áo ÷, ³ÚÉ` Çñ»Ýó ³½.³ÚÇÝ É»½áoÝ ÷, ³ñ»ñáoÁÚáoÝ ³»eÝ»Éái §÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áo| ³½.³ÚÇÝ É»½áo| Ñ³e³óáoÁÚáoÝÝ»ñáoÚ : Ð³ñóÁ ¹³eÝáoÚ ÷ áñá»É»Ú³ÚÇÝ ³ÚÝ á³i»eái, áñ §²½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ Çñ³íáoÝÚ»ñÇ á³Bíá³ÝáoÁÚ³Ý| Bñç³Ý³ÚÇÝ IáYi»ÝóÇ³Úái ³ñ³³Bñç³Ý³ÚÇÝ ³Ú ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ É»½áoÝ»ñÇ i»ñ³»ñÚ³É ³íáá³Ý É³ñiÇ³Úái| »ñIñÇ er³ÝÓÍ á³ñ³íáñáoÁÚáoÝÝ»ñÁ ³ñ³ÍáoÚ »Ý §÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áo| íñ³ : Ø³eÝ³íáñ³á»e §²½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ Çñ³íáoÝÚ»ñÇ á³Bíá³ÝáoÁÚ³Ý| Bñç³Ý³ÚÇÝ IáYi»ÝóÇ³ÚÇ Ðá¹ÍÍ 14-Ç Ñ³Ú³Ó³ÚÝ §1.IáoÚ»ñÁ á³ñ³íáñáoÚ »Ý ³Ý³á»É ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³ÝÁ á³í³Ýáo Úáoñ³ù³ÝáÚáoñ ³ÝÓÇ Çñ³íáoÝÚ»ñ eáíáñ»Éáo Çñ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áoÝ: 2. ²³Ý¹³»ñ ³Ú ½.³ÉÇ ù³Ý³IáoÁÚ³Ú» ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ á³í³Ýáo ³ÝÓ³Ýóái »Ý³I»óí³Í ³ñ³ÍúÝ»ñáoÚ, »³í³ñ³ñ ³ñÇ»Ç ³»áúáoÚ, IáoÚ»ñÁ, ÑÝ³íáñáoÁÚáoÝÝ»ñÇ e³ÑÚ³ÝÝ»ñáoÚ ³ Çñ»Ýó IñÁ³ÝÝ Ñ³Ú³íñ»ñÇ Bñç³Ý³Ý»ñáoÚ, á»iù ÷ »ñ³BÉ³íáñ»Ý, ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ á³í³Ýáo ³ÝÓ³Ýó Ñ³Ú³ñ, Çñ»Ýó É»½áoÝ áóeáoÚÝ³eÇñ»Éáo ³Ú ³Ú É»½áo| IñÁáoÁÚáoÝ er³Ý³Éáo ³¹I³Í ÑÝ³íáñáoÁÚáoÝÝ»ñ: 3. éáoÚÝ Ñá¹ÍÍÇ 2-ñ¹ á³ñ»ñáoÁÚ³Ý ¹ñáoÚÁÝ»ñÁ áá»iù ÷ Çñ³.áñÍi»Ý Ç íÝ³e á³BíáÝ³Ý É»½áo| áóeáoóÚ³ÝÁ ³¹e³Ý¹Ú³ÝÁ: ²ÚeáÇeái Bñç³Ý³ÚÇÝ IáYi»ÝóÇ³Ý Ñá¹ÍÍ 14-Ç 1-ÇÝ I»íáí ³ñ³áñáoÚ ÷ §÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áoÝ|, ÇeÍ 2-ñ¹ I»íáí B»BíáoÚ ÷ §³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ á³í³Ýáo ³ÝÓ³Ýó Ñ³Ú³ñ, Çñ»Ýó É»½áoÝ áóeáoÚÝ³eÇñ»Éáo ³Ú ³Ú É»½áo| IñÁáoÁÚáoÝ er³Ý³Éáo ³¹I³Í ÑÝ³íáñáoÁÚáoÝÝ»ñ: 2-ñ¹ I»íáoÚ ù³.áñÍí³Í §Çñ»Ýó É»½áo|, ³ñ³Ñ³ÚíáoÁÚáoÝÝ ³ÍÝÑ³Úíáñ»Ý á»iù ÷ Ñ³e³Ý³É §÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áoÝ|: Ð³ñó ÷ ³e³ç³ÝáoÚ, Á» á±ñÝ ÷ §÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áoÝ|: ²ÚÝ É»½áoÝ, áñÁ Ýñ³Ýó §³½.³ÚÇÝ É»½áo±Ý| ÷, Á»± ³ÚÝ É»½áoÝ, áñái Ýñ³Ýù ³¹ÉÇ Ñ»Bí »Ý ³ñ³Ñ³ÚíáoÚ ³ áñÁ »ñ»»ÚÝ, ÉáñÑñ¹³ÚÇÝ Bñç³ÝáoÚ Ó³íáñí³Í É»½áo| ³Ý³ÝáoÚÁÇ Ñ³Ú³Ó³ÚÝ, ³Ý³ÝíáoÚ ÷ §Ú³Úñ»ÝÇ É»½áo|: Ð³ÉeáoÁÚáoÝÁ Éáñ³ó»É ÷ §²½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ á³Bíá³ÝáoÁÚ³Ý Ú³eÇÝ Bñç³Ý³ÚÇÝ IáYi»ÝóÇ³ÚÇ| ÉáñÑñ¹³Í³Ý IáÚÇi»Ç 2006Á. Ú³ÚÇeÇ 12-ÇÝ Ñ³er³í³Í Ð³Ú³er³ÝÇ i»ñ³»ñÚ³É 2-ñ¹ ³ñíÇúáoÚ á³ñáoÝ³Iáo áñáß ¹ñáoÚÁÝ»ñÇ Ñ»r³Ýúái : Ø³eÝ³íáñ³á»e ³Ú¹ ³ñíÇ»Ç á³ñ³.ñ³ý151-áoÚ B»Bíí³Í ÷, áñ §³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÁ Ý»ñ³Ú³eÝáo ß³í ³ÝÓÇ»³, ³Ú¹ ÁíáoÚ áá éáo»³Ý ÷ ÁÝÇÍ ³Ú³Ý, áíù»ñ Çñ»Ýó »ñ»É³Ý»ñÇ Ñ³Ú³ñ ³e³i»ÉáoÁÚáoÝÁ ³ÉÇe »Ý éáo»»ñ»Ý IñÁáoÁÚ³ÝÁ, Ú³Ná-áoÁÚáoÝÝ»ñ »Ý ³ñ³Ñ³Úí»É Ñ³Ú³ñ»Ý IñÁáoÁÚ³Ý Ý³i³Ú³» Ú»í³óáo áóß¹ñáoÁÚáoÝ ³eÝáoÁÚ³Ú» : ÚáoÚÝ ³ñíÇ»Ç 155-ñ¹ á³ñ³.ñ³ýái Ý»ñ³Ú³óí³Í Ð³ÝÓÝ³ñ³í³Ýái á³Ñ³ÝçíáoÚ ÷ §³ñ³BÉ³íáñ»É, áñ Ñ³Ú³ñ»Ý É»½áo| áóeáoóÚ³Ý Ý³i³Ú³» Ú»í³óáo áóß¹ñáoÁÚáoÝÁ aÇ ÉááÁÝ¹arÇ ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÁ Ý»ñ³Ú³eÝáo ³ÝÓ³Ýó IáoÚÇó éáo»»ñ»Ý É»½áo| IñÁáoÁÚáoÝ ÁÝiñ»Éáo ÑÝ³íáñáoÁÚáoÝÁ: ØÇ IáoÚÇó Bñç³Ý³ÚÇÝ IáYi»ÝóÇ³ÚÇ 14-ñ¹ Ñá¹ÍÍÇ 3-ñ¹ I»íáí ³eíáoÚ ÷, áñ ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÇ á³í³Ýáo ³ÝÓ³Ýó Ñ³Ú³ñ Çñ»Ýó É»½áoÝ áóeáoÚÝ³eÇñ»Éáo ³Ú ³Ú É»½áo| IñÁáoÁÚáoÝ er³Ý³Éáo ³¹I³Í ÑÝ³íáñáoÁÚáoÝÝ»ñÇ er³ÓIáoÚÁ §áá»iù ÷ Çñ³.áñÍi»Ý Ç íÝ³e á³BíáÝ³Ý É»½áo| áóeáoóÚ³ÝÁ ³¹e³Ý¹Ú³ÝÁ| /ÇeÍ Ð³Ú³er³ÝáoÚ á³BíáÝ³Ý É»½áoÝ Ñ³Ú³ñ»ÝÝ ÷, ÚÚáo»é IáoÚÇó Ñ³ÝÓÝ³ñ³í³Ýái Ð³Ú³er³ÝÇ á³Ñ³ÝçíáoÚ ÷ §³ñ³BÉ³íáñ»É, áñ Ñ³Ú³ñ»Ý É»½áo| áóeáoóÚ³Ý Ý³i³Ú³» Ú»í³óáo áóß¹ñáoÁÚáoÝÁ aÇ ÉááÁÝ¹arÇ ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÝ»ñÁ Ý»ñ³Ú³eÝáo ³ÝÓ³Ýó IáoÚÇó éáo»»ñ»Ý É»½áo| IñÁáoÁÚáoÝ ÁÝiñ»Éáo ÑÝ³íáñáoÁÚáoÝÁ: ³Á» i³Ú³É ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÁ áñ»è §÷áun³Ú³eÝáoÁÚ³Ý É»½áo| ÁÝiñáoÚ ÷ éáo»»ñ»ÝÁ, Ñ³e³Ý³ÉÇ ÷, áñ ÉÝ¹ÇÁ ÉáoIáoÚ ÷: e³ÍÚÝ »Á» ³½.³ÚÇÝ ÷áun³Ú³eÝáoÁÚáoÝÁ á³Ñ³ÝçíáoÚ ÷ éáo»»ñ»Ý ÁÝ¹áoÝ»É áñ»è §Ú³Úñ»ÝÇ É»½áo|, Ú»Í ³ÚÉ É»½áo, i³Ú³É ³»áúáoÚ ³eán»ñ»Ý ÁÝ¹áoÝ»É áñ»è §³½.³ÚÇÝ É»½áo|, ÁÝ¹N³Ýáoñ IñÁáoÁÚáoÝÁ ³½.³Ú³I»ñ»É §Ú³Úñ»ÝÇ É»½áo| éáo»»ñ»ÝÁ, ÇeÍ §³½.³ÚÇÝ É»½áo| á³Bíá³Ý»É É³ñiÇ³ÚÇ ³ñç³Ý³ÚÇÝ IáYi»ÝóÇ³ÚÇ e³Í³úáoÝ»ñái, ³ÝÑ³e³Ý³ÉÇ ÷ ÚÝáoÚ, Á» ÇÝáá»e Çñ³.áñÍi»É ³Ú¹ ³Ú»ÝÁ §áá Ç íÝ³e á³BíáÝ³Ý É»½áo| áóeáoóÚ³ÝÁ ³¹e³Ý¹Ú³ÝÁ| :

«Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզուների» սահմանմանը, այն է՝ «ավանդական ձևով գործածվում են պետության տվյալ տարածքում այդ պետության քաղաքացիների կողմից, որոնք քանակապես ավելի փոքր խումբ են կազմում, քան տվյալ պետության բնակչության մնացած մասը, – տարբերվում են այդ պետության պաշտոնական լեզվից (լեզուներից) – չեն ընդգրկում ո՛չ պետության պաշտոնական լեզվի (լեզուների) բարբառները, ո՛չ էլ^a միգրանտների լեզուները» : Սակայն դրանից խնդիրը չի լուծվում, քանի որ շատ բարդ է այս պայմաններում նույն էթնիկ համայնքի համար փոքրամասնության երկու տարբեր լեզուներ պաշտպանելը, հատկապես կրթության ոլորտում, առավել – ս այն դեպքում, երբ տարբեր լեզուների մասին պնդող ասորիներն ապրում են նույն գյուղական համայնքում, որտեղ կա միայն մեկ դպրոց: Կողմերից մեկը պնդում է, որ իրենց երեխաների դպրոցական կրթությունը կազմակերպվի ռուսերենով: Նույն մարդիկ պնդում են, որ պետությունն, այնուամենայնիվ, զբաղվի ասորերեն լեզվի ուսուցման կադրերի պատրաստմամբ, հրատարակի ասորերեն դասագրքեր – այլև, այլ կերպ ասած՝ նպաստի ասորերեն լեզվի պահպանմանն ու զարգացմանը: Կարծում ենք, որ ասորական փոքրամասնությունն ինքը պետք է ընտրություն կատարի «փոքրամասնության լեզվի» խնդրում: Այն ասորիները, որոնք «փոքրամասնության լեզու» կընտրեն ռուսերենը, նրանց հանդեպ կրթական ոլորտում երկիրն իր պարտավորությունները կկատարի ռուսերենով, ովքեր ասորերենը՝ ասորերենով: Փոքրամասնության լեզուն պաշտպանելուց զատ Հայաստանի Հանրապետությունը պարտավորություն ունի նա– իր քաղաքացիներին պատշաճ մակարդակով հայերեն սովորեցնել, որը երկրի պետական լեզուն է – առանց որի հանրապետության քաղաքացիները չեն կարող լիարժեք ինտեգրվել հասարակությունում: Սրան պետք է ավելացնել նա–, որ հանրակրթական դպրոցի ծրագրերում պարտադիր առարկաներ են նա– որ–է օտար, գլխավորապես եվրոպան լեզու – ռուսերեն լեզուն:

10. Երրորդ, Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայով Հայաստանի կողմից պաշտպանության տակ առնված լեզուներով խոսողները կամ այդ լեզուներն իրենց մայրենի լեզուն համարած մարդիկ տարբեր ակնկալիքներ ունեն իրենց կողմից գործածվող կամ իրենց մայրենի լեզվի գործառույթների նկատմամբ: Հունարեն լեզուն, օրինակ, Հայաստանում գործնականում չի գործածվում նույնիսկ հունական փոքրաթիվ /1176 մարդ/ էթնիկ համայնքի կողմից: Հույների մեջ զգալի թիվ են կազմում տարեցները, – շատ դժվար է խոսել Հայաստանում հունարեն լեզվի՝ որպես փոքրամասնության լեզվի, զարգացման հեռանկարների մասին: 2001թ. մարդահամարի տվյալներով 323 գյուղաբնակ հույներից 119-ը, այսինքն 1/3-ից ավելին 60-ից բարձր տարիք ունեին: Մեզ ոչ մի կերպ չի

հաջողվում համոզել հույներին, որ նրանք իրենց կողմից տպագրվող պարբերականի գոնե մեկ էջը հրատարակեն հունարենով, որովհետ— հունարենով գործնականում կարդացող չկա: Նրանք գերադասում են ռուսերենը կամ հայերենը: Անհասկանալի է, թե ում համար պետք է Հայաստանի Հանրապետությունում հունարեն լեզվով սոցիալական – առողջապահական, կամ Խարտիայով պահանջվող այլ ծառայություններ մատուցվեն, եթե դրա պահանջարկն ուղղակի բացակայում է:

11. Հայաստանի Հանրապետության էթնիկ համայնքների լեզուների իմացության վերաբերյալ տեղեկություններ է պարունակում առաջին զեկույցը: Իրականում դժվար է բացարձակ թվերով ներկայացնել ազգային փոքրամասնությունների կամ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների կողմից իրենց մայրենի կամ փոքրամասնության լեզվի իմացության պատկերը: Մարդահամարի նյութերը հավաքելիս ազգային փոքրամասնությունների կամ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների որոշ մասը որպես մայրենի լեզու անվանել են իրենց էթնիկ լեզուն, ինչը, սակայն, չի նշանակում, որ նրանք տիրապետում են այդ լեզվին: Այլոք որպես մայրենի լեզու նշել են այն լեզուն, որին ավելի լավ են տիրապետում: Մասնավորապես ուկրաինացիների, լեհերի, գերմանացիների, հրեաների, բելոռուսների զգալի մասը, հույների – ասորիների մի մասն ավելի լավ է տիրապետում ռուսերենին – նրանց մի մասը որպես մայրենի լեզու անվանել է ռուսերենը: Շատ քիչ թվով այլազգիներ կան Հայաստանում, որ հայերենը համարում են իրենց առաջին լեզուն: Այդպիսիք հանդիպում են եզդիների, հույների, ասորիների միջավայրում: Հայերի հետ այլէթնիկ քաղաքացիներով բնակեցված խառը բնակավայրերում հայերի նկատելի մասը այս կամ այն չափով տիրապետում է ազգային փոքրամասնության լեզվին: Այդպես է ասորական Դիմիտրով, Վերին Դվին գյուղերում ապրող հայերի մի մասը կարող է խոսել ասորերեն, եզդի բնակչություն ունեցող Ամրե Թազա/Սադունց, Ալագյազ, Դերեկ, Ջամշու, Ավջեն, Երասխահուն, Ջովունի – այլ գյուղերում ապրող հայերը այս կամ այն չափով տիրապետում են եզդիերենին: Այսպիսով մենք որոշ խնդիր ունենք զգուշորեն հստակեցնել փոքրամասնության լեզվի կրողներին իրենց էթնիկ համայնքի հետ նույնականացնելու հարցում:
12. Հայաստանի Հանրապետությունում ապրող բոլոր այլազգիները, բնականաբար, թե որպես անհատներ, թե որպես էթնիկ համայնքներ, ազգային փոքրամասնությունների իրավունքի կրող են, սակայն նրանցից ոմանց թվաքանակը – ցրվածությունը բարդացնում են ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների իրականացմանն ուղղված պետական աջակցության իրագործումը:

Մաս 2

Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման 1-ին մոնիտորինգային փուլի արդյունքներն ամփոփող ազգային մակարդակով իրականացված գործնական քայլերը

13. Ինչպես ասվեց, «Հայաստանի կողմից Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ եվրոպական խարտիայի կատարման մասին» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի կողմից 2006թ. հունիսի 14-ին Նախարարների պատվիրակների 967 ժողովի ընթացքում ընդունված Res(2001)6/ CM(2006)85 «Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքը» Հայաստանում Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ Խարտիայի կիրառման առնչությամբ Նախարարների կոմիտեի Հանձնարարականը թարգմանվել – ներկայացվել է բոլոր շահագրգիռ պետական մարմիններին՝ քննարկելու – մեկնաբանություններ ու առաջարկություններ ներկայացնելու համար: Ամփոփված մեկնաբանությունները ներկայացվել էին Եվրոպայի խորհուրդ: «Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքի» – ՀՀ կառավարության ամփոփված մեկնաբանությունների տեքստերը տեղակայվել են ՀՀ կառավարության կայքէջում :

14. «Հայաստանի կողմից Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման մասին» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքը» – Հանձնարարականը Հայաստանի Հանրապետության Տարածքային կառավարման նախարարության շրջանակներում 2007 թվականին քննարկվել է Հայաստանի տարածքային կառավարման մարմինների՝ մարզպետարանների – Եր–անի քաղաքապետարանի՝ ազգային փոքրամասնությունների հարցերով պատասխանատու անձանց հետ, ձեռք են բերվել պայմանավորվածություններ հատկապես նախադպրոցական – դպրոցական կրթության ոլորտում առկա բացթողումները վերացնելու նպատակով գործնական քայլեր իրականացնելու ուղղությամբ :

15. «Հայաստանի կողմից Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման մասին» Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի «Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքը» Հանձնարարականի հետ միասին հայերեն – ռուսերեն թարգմանություններով բաժանվել է Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործող բոլոր փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպություններին, այլ լիդերների, լրատվական օրգաններին, Եվրոպայի խորհրդի Եր–անյան գրասենյակին, ԵԱՀԿ Եր–անյան գրասենյակին, Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակին : Դրան հաջորդել է երկօրյա քննարկում :

16. Հայաստանի Հանրապետության Արդարադատության նախարարության – Հանրային Հեռուստառադիոընկերության հետ ձեռք է բերվել նախնական համաձայնություն 2007թ. ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի քննարկմանը ներկայացնել «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 28-րդ հոդվածում առկա՝ ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հաղորդումների ժամաքանակը սահմանափակող դրույթը հանելու մասին փոփոխությունը :

17. Հայաստանի Հանրապետության Կրթության – գիտության նախարարության հետ ձեռք է բերվել պայմանավորվածություն ազգային փոքրամասնությունների լեզուները, պատմությունը – մշակույթը դասավանդող ուսուցիչների վերապատրաստման ծրագրերն ակտիվացնելու – նոր կադրեր պատրաստելու վերաբերյալ :

18. Տարածքային կառավարման մարմինների հետ ձեռք է բերվել պայմանավորվածություն ազգային փոքրամասնությունների, հատկապես եզդի-քրդերի էթնիկ համայնքների երեխաների ուսումնական պրոցեսի արդյունավետությունը բարձրացնելու, ինչպես նա– այդ լեզուներով նախադպրոցական կրթություն կազմակերպելու ուղղությամբ աշխատանքներն ակտիվացնելու մասին :

19. Հրատարակվել է ասորերենի տարրական դասարանների դասագիրքը :

20. Ընթացքի մեջ է միջին դպրոցի եզդիերենի դասագրքերի հրատարակությունը :

Մաս 3

Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի կատարման ուղղությամբ Հայաստանի Հանրապետության ներկայացրած առաջին զեկույցից հետո ձեռնարկված միջոցները – առաջին զեկույցում չարտացոլված, բայց իրականացված ծրագրերը

21. 2003թ. Հայաստանի առաջին զեկույցից հետո էթնիկ համայնքների – Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ եվրոպական խարտիայով պաշտպանվող լեզուների առնչությամբ ՀՀ-ում կատարվել են զգալի փոփոխություններ, այդ թվում՝ օրենսդրական կարգավորման – վարչական մարմինների գործունեության բնագավառներում:

22. Փոփոխություն է կատարվել ՀՀ Սահմանադրության՝ մարդու իրավունքների – ազգային փոքրամասնությունների իրավունքները սահմանող բաժիններում, մասնավորապես Հոդված 14.1-ով հստակեցվել է օրենքի առաջ բոլորի հավասարությունը հետ–յալ ձ–ակերպմամբ. «Խտրականությունը, կախված սեռից, ռասայից, մաշկի գույնից, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումից, գենետիկական հատկանիշներից, լեզվից, կրոնից, աշխարհայացքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, ազգային փոքրամասնությանը պատկանելությունից, գույքային վիճակից, ծնունդից, հաշմանդամությունից, տարիքից կամ անձնական կամ սոցիալական բնույթի այլ հանգամանքներից, արգելվում է»: Առավել հստակ է ընդգծվել ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքները: Եթե նախկին Սահմանադրության 37-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ «Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող քաղաքացիներն ունեն իրենց ավանդույթների պահպանման, լեզվի – մշակույթի զարգացման իրավունք», ապա ներկա Սահմանադրությունն այդ իրավունքը վերապահում է ոչ միայն քաղաքացիներին: Սույն իրավունքը Սահմանադրության հոդված 41-ում ձ–ակերպված է հետ–յալ խմբագրությամբ. «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր ազգային – էթնիկական ինքնությունը պահպանելու իրավունք: Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ունեն իրենց ավանդույթների, կրոնի, լեզվի – մշակույթի պահպանման ու զարգացման իրավունք»: Այսպիսով Սահմանադրությամբ ազգային փոքրամասնություններն իրավունք ունեն «պահպանել – զարգացնել իրենց լեզուն»:

23. 21.10.2003թ. ընդունվել է «Մարդու իրավունքների պաշտպանի մասին» ՀՀ օրենքը: Հայաստանում փաստացի ձ–ավորվել է մարդու իրավունքի պաշտպանի ինստիտուտը: Մարդու իրավունքների պաշտպանի գրասենյակում աշխատում են ազգությամբ հույն – քուրդ փորձագետներ:

24. 2004թ. հունվարին ձ-ավորվել է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչությունը: Կառուցվածքային այս ստորաբաժանումը մասնակցում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարության գործունեության միջոցառումների ծրագրի կազմմանը, ներկայացնում է առաջարկություն այդ ծրագրի կատարման – դրանում անհրաժեշտ փոփոխություններ կատարելու վերաբերյալ, իրականացնում է «Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց ավանդույթների պահպանումը, լեզվի – մշակույթի զարգացման իրավունքի պաշտպանությունն ապահովող» Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից լիազորված մարմնի գործառույթները: Վարչության աշխատակիցներից մեկը եզդի է:

25. Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ մշակվել – քննարկվում է ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների մասին օրենքի նախագիծը, որում առաջարկվում են նա– ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցման կազմակերպման վերաբերյալ առաջարկություններ:

26. ՀՀ կառավարության 22 ապրիլի 2004թ. թիվ 565-Ա որոշմամբ տարածք է հատկացվել ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոնի ստեղծման համար: 2006թ. ընթացքում տարածքը վերանորոգվել – բարեկարգվել է, – ի թիվս այլ գործառույթների պատրաստ է ծառայելու որպես փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցման կազմակերպման վայր:

27. 2003թ. օգոստոսի 1-ից ուժի մեջ է մտել ՀՀ քրեական նոր օրենսգիրքը, որի 143-րդ, 160-րդ, 226-րդ, 392-րդ հոդվածները վերաբերում են նա– ազգային, ռասայական, կրոնական, լեզվական իրավունքների խախտումներին կամ թշնամանքի հրահրման դեպքերին: 143-րդ հոդվածը (Քաղաքացիների իրավահավասարությունը խախտելը) պատիժ է նախատեսում լեզվական խտրականության դեպքում: Պատիժն անհամեմատ խիստ է, եթե հանցանքն իրականացվել է պաշտոնական դիրքն օգտագործելով: Այսպես, «1.Մարդու – քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված անձի ազգությունից, ռասայից, սեռից, լեզվից, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից, որը վնաս է պատճառել անձի օրինական շահերին, պատժվում է տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի 200-ապատիկից 400-ապատիկի չափով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը 2 տարի ժամկետով: Նույն արարքը, որը կատարվել է պաշտոնական դիրքն օգտագործելով՝ պատժվում է տուգանքով 300-ապատիկից 500-ապատիկի չափով կամ ազատազրկմամբ՝ առավելագույնը 3 տարի ժամկետով՝ որոշակի

պաշտոններ գբադեցնելու կամ գործունեությամբ գբադվելու իրավունքից զրկելով՝ 2-5 տարի ժամկետով»:

Նույն օրենսգրքի 226 հոդվածը նույնպես կողմնակիորեն վերաբերում է լեզվական իրավունքների պաշտպանությանը, քանի որ ուղղված է ազգային արժանապատվության նվաստացմանն ուղղված արարքների դատապարտմանը: Ըստ այդ հոդվածի «1. Ազգային, ռասսայական կամ կրոնական թշնամանք հարուցելուն, ռասսայական գերազանցությունը կամ ազգային արժանապատվությունը նվաստացնելուն ուղղված գործողությունները պատժվում են տուգանքով՝ նվազագույն աշխատավարձի երկուհարյուրապատիկից հինգհարյուրապատիկի չափով, կամ ուղղիչ աշխատանքներով՝ առավելագույնը երկու տարի ժամկետով, կամ ազատազրկմամբ՝ երկուսից չորս տարի ժամկետով»: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ «Սույն հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են 1. հրապարակայնորեն կամ լրատվության միջոցներ օգտագործելով, 2. բռնություն գործադրելով կամ դա գործադրելու սպառնալիքով, 3. պաշտոնեական դիրքն օգտագործելով, 4. կազմակերպված խմբի կողմից՝ պատժվում են ազատազրկմամբ երեքից վեց տարի ժամկետով»:

28. Ընդունվել է «Ջանգվածային լրատվության մասին» ՀՀ նոր օրենքը (ուժի մեջ է մտել 2004թ. փետրվարի 8-ից), որը փոխարինել է «Մամուլի – զազվածային լրատվության մյուս միջոցների մասին» ՀՀ 1991թ. հոկտեմբերի 8-ի օրենքին: ՋԼՄ-ների մասին ընդունված օրենքը դրանց պարտադիր պետական գրանցման պահանջ չի դնում, ինչպես նա– օրենքը որ–է պարտադիր պահանջ չի դնում լրատվության միջոցի լեզվի վերաբերյալ, որն ավելի մեծ հնարավորություններ է ընձեռում լրատվության միջոցին՝ լրատվությունն իր ընտրած լեզվով (լեզուներով) տարածելու առումով:

29. 2004թ. փետրվարին ՀՀ Ազգային ժողովն ընդունել է «Վարչարարության հիմունքների – վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը, որը հնարավորություն է տալիս ՀՀ վարչական մարմիններին դիմում ներկայացնել նա– ազգային փոքրամասնության լեզվով:

30. Շարունակվում է ազգային փոքրամասնությունների թերթերի կամ այլ պարբերական մամուլի սուբսիդավորումը Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեի կողմից: Քանի որ Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների մի մասը գերադասում է հրատարակվող մամուլը տպագրել ռուսերեն կամ հայերեն լեզուներով, Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունն ստիպված է գնալ որոշ խիստ քայլերի: Մասնավորապես Հայաստանի Հանրապետության Մշակույթի նախարարության հետ, որի միջոցով իրականացվում է սուբսիդավորումը, ձեռք է բերվել համաձայնություն՝ պնդելու, որ ազգային

փոքրամասնությունների պարբերական մամուլն անպայման ունենա մայրենի լեզվով հրատարակվող բաժին:

31. Շարունակվում է Հայաստանի Հանրապետության պետական բյուջեից ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների կրթամշակութային գործունեության ֆինանսական օժանդակությունը: Առաջարկություն է ներկայացվել 2008թ. սկսած ֆինանսավորումն ավելացնել, մասնավորապես ազգային փոքրամասնությունների՝ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական խարտիայի պահանջների ուղղությամբ աշխատող հասարակական կազմակերպությունների աշխատանքներին օժանդակելու նպատակով :

Մաս 4

Ձեռնարկված քայլերը հողված առ հողված

Մաս II. 2-րդ հողվածի 1-ին կետի համաձայն հետապնդվող նպատակներն ու սկզբունքները Հոդված 7. Նպատակներ – սկզբունքներ

«Կետ 1.

Որոշակի տարածքներում գործածվող տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների առնչությամբ – յուրաքանչյուր լեզվի կարգավիճակին համաձայն^a Կողմերը կհիմնել իրենց քաղաքականությունը, օրենսդրությունը – փորձառությունը հետ–յալ նպատակների – սկզբունքների վրա.

ա. տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների ճանաչումը որպես մշակութային հարստության արտահայտություն»

32. ՀՀ Սահմանադրության հողված 41-ով վերահաստատված է ազգային փոքրամասնությունների լեզվական իրավունքը: «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքի առաջին հողվածով Հայաստանի Հանրապետությունն իր տարածքում երաշխավորում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ազատ գործածությունը, իսկ նույն օրենքի 4-րդ հողվածը սահմանում է, որ «Հայաստանի Հանրապետության տարածքում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների կազմակերպություններն իրենց փաստաթղթերը, ձ–աթղթերը, կնիքները ձ–ավորում են հայերեն՝ իրենց լեզվով զուգահեռ թարգմանությամբ»: Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրում նշվում է, որ *լեզվական – մշակութային բազմազանության նկատմամբ հարգանքը, ազգային փոքրամասնությունների լեզվի – մշակույթի զարգացման խրախուսումը միջազգային ասպարեզում ՀՀ վարկն ապահովող պայմաններից է*: Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրի 7-րդ բաժինը վերնագրված է. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների ապահովումը լեզվի բնագավառում»: Առաջին իսկ կետով հաստատված է, որ «Ազգային փոքրամասնությունների լեզուները Հայաստանի Հանրապետության լեզվամշակույթի անբաժան մասն են, նրա հարստությունը: Այդ լեզուների նկատմամբ պետական հոգածությունը մեր երկրի ժողովրդավարացման հետագա ընթացքի – քաղաքացիական հասարակության զարգացման համար ունի հանգուցային նշանակություն»:

Ծրագրային գործողություններն ուղղված են ազգային փոքրամասնությունների պահպանմանն ու զարգացմանը, նրանց միջ– արդյունավետ լեզվական հաղորդակցմանն ու փոխըմբռնմանը, ազգային փոքրամասնությունների լեզվական կարիքների համար կադրերի պատրաստմանն ու վերապատրաստմանը:

33. Հիշեցնում ենք, որ 2002թ. ընդունված «Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին» ՀՀ օրենքի մի շարք հոդվածներ ուղղված են ազգային փոքրամասնությունների – լեզուների իրավունքներին: Այսպես, հոդված 8-ի համաձայն «ՀՀ-ն աջակցում է իր տարածքում բնակվող փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պահպանմանն ու զարգացմանը, պետական ծրագրերի իրականացման միջոցով նպաստում է նրանց կրոնի, ավանդույթների, **լեզվի**, մշակութային ժառանգության, մշակույթի պահպանման, տարածման – զարգացման համար պայմանների ստեղծմանը»: Նույն օրենքի 9-րդ հոդվածը յուրաքանչյուրի համար երաշխավորում է Հայաստանի Հանրապետության մշակութային կյանքին մասնակցելը – մշակութային գործունեություն իրականացնելը անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, **լեզվից**, դավանանքից, համոզմունքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրությունից: Օրենքի 6-րդ հոդվածը **մշակութային արժեք է համարում նա– լեզուները, ազգային ավանդույթները – սովորույթները, աշխարհագրական տեղանունները:**

34. Մի շարք այլ օրենքներով, որոնց մասին խոսք կգնա ստոր–, հատուկ պաշտպանության տակ են առնված ազգային փոքրամասնությունների լեզուների գործածության իրավունքները, ինչպես նա– նախատեսված են դրանց հանդեպ խտրական վերաբերմունքը դատապարտող նորմերը:

Այստեղից հետ–ում է, որ ազգային փոքրամասնությունների լեզուները ունեն հատուկ ճանաչում – գտնվում են պետության պաշտպանության ներքո:

«բ. տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության յուրաքանչյուր լեզվի աշխարհագրական տարածքի ընդունումը^ա երաշխավորելու համար, որ առկա կամ նոր վարչական բաժանումները խոչընդոտում տվյալ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզվի զարգացմանը»

35. Հայաստանի Հանրապետությունում առկա ազգային փոքրամասնությունների համայնքների բաշխվածությունն այնպիսին է, որ անհնար է իրականացանել յուրաքանչյուր լեզվի աշխարհագրական տարածքի ընդունումը: Ընդհանուր առմամբ ՀՀ էթնիկ համայնքների տարբեր խմբերը բաշխված են քաղաքներում, ամենից ավելի շատ ապրում են Եր–ան, Գյումրի, Վանաձոր, Աբովյան քաղաքներում: Ասորիներից, եզդիներից ու քրդերից բացի, որոնց մեծ մասը գյուղաբնակ է, հանրապետության մյուս ազգային փոքրամասնությունների բացարձակ մեծամասնությունը քաղաքաբնակ է: Այսպես, հանրապետության 40620 եզդիներից քաղաքներում ապրում են ընդամենը 7413-ը, 1519 քրդերից քաղաքներում ապրում են ընդամենը 315-ը, 3409 ասորիներից քաղաքներում ապրում են 524-ը, իսկ, օրինակ, 1176 հույներից` 853-ը, 14660 ռուսներից` 10489-ը: Սույն զեկույցին կից Աղյուսակ 1-ը ներկայացնում է 2001թ. տվյալներով ՀՀ մշտական բնակչության բաշխումը քաղաքներում – գյուղերում` ըստ ազգության : Հայաստանի մյուս

էթնիկ համանքները որ–է բնակավայրում զգալի թիվ չեն կազմում – դժվար է ամփոփել նրանց բաշխվածությունն ըստ բնակավայրերի:

Հոծ – կոմպակտ բնակավայրերում ապրում են գլխավորապես եզդիները, քրդերը, ասորիները, ռուսների մի մասը /երկու գյուղական բնակավայր/: Աղյուսակ 2-ում ներկայացված է գլխավորապես ազգային փոքրամասնություններով կամ հայերի հետ խառը բնակեցված գյուղական բնակավայրերի ցանկը: Այդ ցանկի Ռյա-Թագա, Ամրե-Թագա/Սադունց, Միրաք, Սանգյառ/Կանիաշիր, Շենկանի, Ալագյազ, Ջամշլու, Օրթաճյա/Միջնատուն, Դերեկ/Ճարճակիս, Ավշեն գերազանցապես եզդիաբնակ – այլ գյուղերում կան քրդական էթնիկ ինքնության կրող մարդիկ: Եզդիների – քրդերի բնակավայրերը գտնվում են գլխավորապես Արագածոտնի, Արմավիրի, Արարատի, Կոտայքի մարզերում, ասորիներինը ցրված են Արարատի, Արմավիրի – Կոտայքի մարզերում, ռուսական երկու բնակավայրերը գտնվում են Լոռու մարզում, միմյանց հար–անությամբ: ՀՀ վերջին վարչա-տարածքային բաժանման ժամանակ արվել է առավելագույնը, որ նույնալեզու էթնիկ համայնքների բնակավայրերն ընկնեն նույն մարզում: Մասնավորապես Արագածի, Թալինի, Աշտարակի նախկին շրջանները, որտեղ գտնվում են եզդիների – քրդերի բնակավայրերը, միավորվեցին նույն՝ Արագածոտնի մարզի շրջանակներում: Ընդհանուր առմամբ գոյություն ունեցող վարչա-տարածքային բաժանումը որ–է խոչընդոտ չի առաջացնում փոքրամասնությունների լեզուների զարգացման առընչությամբ:

36. Ինչ վերաբերում է աշխարհագրական անվանումներին, ապա ՀՀ տեղական ինքնակառավարման մասին օրենքի 16 հոդվածի 21-րդ կետի համաձայն անուններ տալու կամ փոփոխելու իրավասություն ունի համայնքի ավագանին: Նույն օրենքի 82-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն համայնքի ղեկավարը անվանում – վերանվանում է համայնքի փողոցները, պողոտաները, հրապարակները, զբոսայգիները, համայնքային ենթակայության կրթական, մշակութային, այլ ձեռնարկություններն ու կազմակերպությունները: Հայաստանի Հանրապետության մեկ այլ^ա Հայաստանի Հանրապետության վարչատարածքային բաժանման մասին օրենքի 5-րդ հոդվածը սահմանում է, որ մեկ բնակավայր ընդգրկող համայնքին տրվում է այդ բնակավայրի անվանումը, 2 – ավելի բնակավայր ընդգրկող համայնքին^ա առավել բնակչություն ունեցող բնակավայրի անվանումը: Այսպիսով լեզվական փոքրամասնություններով բնակեցված բնակավայրերում աշխարհագրական անունների խնդիրը գտնվում է նրանց իսկ իրավասության շրջանակներում:

«գ. տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներին աջակցելու համար վճռա գործողությունների դիմելու անհրաժեշտությունը^ա դրանք պաշտպանելու համար»

37. Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներին աջակցելու նպատակով, ուսումնական ծրագրերից, դասագրքերի հրապարակումից, մանկավարժական կադրեր պատրաստելուց բացի, որի մասին խոսք կզնա երրորդ մասով ներառված լեզուների հարցերի շրջանակներում, պետական բյուջեից ֆինանսական խրախուսման միջոցներ են հատկացվում էթնիկ համայնքների հասարակական կազմակերպություններին, սուբսիդավորվում է նրանց կողմից հրատարակվող տպագիր մամուլը, մի շարք լեզուներով եթեր են տրվում ռադիոհաղորդումներ /ռուսերեն, ասորերեն, քրդերեն, եզդիերեն, վրացերեն/, ռուսերենով թարգմանվել – շարունակվում են թարգմանվել ազգային օրենքների մեծ մասը, փորձ է արվել եզդիերենով թարգմանել ՀՀ նոր, գործող Սահմանադրությունը: Սակայն այս խնդրում Հայաստանի Հանրապետությունը գտնվում է որոշ բարդությունների առաջ: Չնայած պետության կողմից իրականացվող քաղաքականությանը՝ խրախուսել ազգային փոքրամասնությունների լեզուների գործածումը, իրենք՝ լեզվի կրողներից ոմանք, զգալի չափով թերի են օգտագործում այդ հնարավորությունները: Այսպես, ՀՀ-ում տպագրվող հրեական համայնքի «Մագեն Դավիթ» («Դավթի վահան»), Հայաստանի հրեական կրոնական համայնքի կողմից տպագրվող «Կոհելետ» պաշտոնաթերթը լույս են տեսնում ռուսերենով: Ուկրաինական «Դնիպրո» թերթը երկլեզու է՝ ուկրաիներեն – հայերեն, իսկ լեհական համայնքի «Պուկի մի ժիվյեմի» պարբերականը հրատարակվում է երեք լեզվով (լեհերեն, հայերեն – ռուսերեն): Երկլեզու /վրացերեն – ռուսերեն/ է նա – վրացական «Իվերիա» պարբերականը:

38. Վերջին շրջանում զգալիորեն ակտիվացել է նա – գրահրատարակչությունը: Գերմանական էթնիկ համայնքի կողմից 2003թ. լույս է տեսել «Ս–ծովյան ավազանի – Կովկասի շվաբները» (ռուսերեն – գերմաներեն), 2007թ.՝ «Ճակատագիր. ռուսական գերմանացի» (ռուսերեն) գրքերը: Ռուսերենով լույս տեսնող գրքերը բազմաթիվ են: Մասնավորապես ռուսական էթնիկ համայնքի կողմից 2001թ. հրատարակվել է «Այսրկովկասի մալականների – դուխաբորների պատմությունը» (ռուսերեն), 2002թ. «Ռոսիա» ՀԿ-ի նախաձեռնությամբ լույս են տեսել «Ա.Ս. Գրիբոյեդովը – Հայաստանը», «Ռուսաստանը – Հայաստանը. 19-րդ դար», «Ընդմիջտ միասին: Ռուս – հայկական պատմամշակութային – գրական կապերի շուրջ» ռուսերեն գրքերը: Եզդիների կողմից 2003թ. հայերեն լույս է տեսել «Մենք եզդի ենք», 2007թ. Ամինե Ավդալի «Քուրդ-եզդիների հավատալիքները» գրքերը: 2002թ. «Միջագետք» հրատարակչությունը տպագրել է «Քուրդիստանում եզդիական իրականության դերն ու նշանակությունը» հայերեն գիրքը: Եր – անում հրատարակվել են քուրդ հրապարակախոս Ամարիկե Սարդարի թվով 6 պատմվածքների ժողովածուները քրդերեն լեզվով, որոնցից 2-ը թարգմանվել են ռուսերենով: Քրդերեն հրատարակվել է քուրդ բանաստեղծների ժողովածուն – այլ գրքեր: Հրապարակվել է Ա.

Հակոբյանի «Դասական ասորերեն» աշխատությունը, որը Մերձավոր Ար–ելքի հնագույն լեզուներից մեկին նվիրված առաջին հայալեզու դասագիրքն է: Ջանքեր են գործադրվում համոզելու էթնիկ համայնքների երկայացուցիչներին՝ հրատարակություններն իրականացնել իրենց ազգային լեզուներով:

39. ՀՀ ազգային գրադարանում փոքրամասնությունների լեզուներով պահվում – օգտագործվում են 2000 քոդերեն – եզդիերեն, բազմաթիվ հունարեն, ուկրաիներեն, գերմաներեն, լեհերեն, վրացերեն, բելառուսերեն, միլիոնավոր ռուսերեն գրքեր: Վերջին տարիների ընթացքում գրադարանի ֆոնդերը համալրվել են ուկրաիներեն 35, լեհերեն^a 75, հունգարերեն^a 21, քրդերեն^a 17, հունարեն^a 470, վրացերեն^a 5, եզդիերեն^a 1 միավոր – այլ լեզուների գրքերով: Այդ լեզուներով մեծաթիվ գրականություն կա նա– հանրապետության այլ գրադարաններում, իսկ ռուսերենով՝ նա– դպրոցական գրադարաններում: Ինչպես հիշյալ, այնպես էլ այլ փոքրամասնությունների լեզուներով զգալի ծավալի գրականություն կա ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի – համապատասխան գիտահետազոտական ինստիտուտների – ուսումնական հաստատությունների գրադարաններում: Այդ գրականությունից ազտաորեն կարող են օգտվել բոլորը, այդ թվում՝ փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները:

40. «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքի 4-րդ հոդվածով ազգային փոքրամասնությունների կազմակերպություններին իրենց փաստաթղթերը, ձ–աթղթերը – կնիքները իրենց լեզվով ձ–ավորելու իրավունքը նույնպես գրավոր լեզվի զարգացմանը խրախուսող նորմերից է:

41. Ազգային փոքրամասնությունների լեզուների պահպանությանն ու զարգացմանը նպաստում է նա– «Վարչարարության հիմունքների – վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածը, որի համաձայն «Հայաստանի Հանրապետությունում ազգային փոքրամասնությունների լեզուներին տիրապետող անձինք, օրենքով սահմանված կարգով կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, վարչական վարույթի իրականացման համար դիմումը – դրան կից փաստաթղթերը կարող են ներկայացնել համապատասխան փոքրամասնության լեզվով»: 27-րդ հոդվածի չորրորդ մասը վարչական վարույթի մասնակիցներին թույլատրում է օգտագործել օտար լեզուներ: Ընդ որում վարչական մարմնի կողմից համապատասխան թարգմանությունն ապահովելու անհնարինության դեպքում է միայն, որ օտար լեզվին տիրապետող վարույթի մասնակիցը պարտավոր է թարգմանություն ապահովել: Օրենքի 59-րդ հոդվածի համաձայն, վարույթի մասնակցի խնդրանքով, նրան կարող է տրամադրվել վարչական ակտի օտար լեզվով թարգմանված պատճենը, որը պետք է հաստատված լինի համապատասխան վարչական մարմնի պաշտոնական կնիքով: Օրենքի 93-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչական վարույթի ընթացքում թարգմանիչներին վարձատրելու հետ կապված

ծախսերը կրում է վարչական վարույթն իրականացնող մարմինը: Այն դեպքում, երբ թարգմանչին հրավիրել է վարույթի մասնակիցը, ապա համապատասխան ծախսը կրում է նա:

42. Հայաստանի Հանրապետության Կառավարության կողմից ազգային փոքրամասնությունների մշակույթների զարգացման նպատակով հատկացված – կահավորված կենտրոնը բոլոր հնարավորությունները տրամադրում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցման, օգտագործման – զարգացման համար: 2007թ. ընթացքում այդ տարածքը, երրորդ մասով ընդգրկված լեզուների կրողներից զատ, լայնորեն օգտագործել – օգտագործում են նա – լեհական, ուկրաինական, վրացական, բելառուսական էթնիկ համայնքների հասարակական կազմակերպությունները: Այդ հնարավորությունը ունեն ՀՀ բոլոր էթնիկ համայնքները:

43. «Գովազդի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով գովազդի լեզուն հայերենն է, սակայն գովազդատուի շարադրանքը կարող է զուգորդվել նա – այլ լեզուներով^a համեմատաբար փոքր տառերով: Սահմանափակումը վերաբերում է միայն տարբեր լեզուներով արվող գովազդի ծավալին՝ գովազդի հայերեն շարադրանքը տեղեկատվության ծավալով չպետք է զիջի այլ լեզվով հրատարակվող տարբերակին:

«դ. տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների գործածման հեշտացումը –/կամ խրախուսումը բանավոր – գրավոր խոսքի մեջ, հասարակական կամ անձնական կյանքում»

44. Գրավոր խոսքի մեջ Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների գործածումը հեշտացնելու մասին խոսվեց նախորդ պարբերությունում: Ինչ վերաբերում է բանավոր խոսքին, ապա ամենօրա կամ կիրակնօրյա ուսուցումից բացի, որին անդրադարձ կա համապատասխան բաժիններում, ամենից ավելի գործ է արվում համապատասխան լեզուներով զանազան միջոցառումներ կազմակերպելու ուղղությամբ:

45. Ի պատասխան Փորձագետների կոմիտեի հորդորի այն մասին, որ Հայաստանի իշխանությունները ասորերենից, եզդիերենից, հունարենից, ռուսերենից – քրդերենից զատ լրացուցիչ տեղեկություններ տրամադրեն Հայաստանի Հանրապետությունում այլ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների վերաբերյալ, տեղեկացնում ենք, որ ընդհանուր առմամբ Հայաստանի Հանրապետությունում ինքնակազմակերպված գործում են 11 էթնիկ համայնքների 50-ից ավելի հասարակական կազմակերպություններ, որոնց աշխատանքների մի մասն ուղղված է նա – մայրենի լեզուների պահպանությանն ու զարգացմանը: Ասորական, եզդիական, ռուսական, հունական, քրդական էթնիկ համայնքներից զատ ակտիվորեն գործում են ուկրաինական, հրեական, լեհական, վրացական, բելոռուսական, գերմանական էթնիկ

համայնքների հասարակական կազմակերպությունները: Դժվար է այդ էթնիկ համայնքներն ուղղակիորեն նույնականացնել նույնանուն լեզուների հետ: Ինչպես ասվեց, էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների զգալի մասը հաճախ չի տիրապետում նույնանուն լեզվին: Այդ պատճառով այս բաժնում ավելի խոսք կգնա էթնիկ համայնքների գործունեության, քան կոնկրետ լեզուների մասին, չնայած փորձ է արված ներկայացնել այդ համայնքների կամ նրանց հետ առնչվող՝ լեզվի հետ կապված ծրագրերը: Ուկրաինական, հրեական, լեհական, վրացական էթնիկ համայնքներն ունեն պարբերաբար հրատարակվող մամուլ, վրացերենով իրականացվում են պարբերական ռադիոհաղորդումներ, գերմանական էթնիկ համայնքը գրքեր է տպագրել Հարավային Կովկասում – մասնավորապես Հայաստանում գերմանական համայնքի պատմության – առօրյայի մասին: Թվարկված էթնիկ համայնքների մեծ մասը /լեհական, ուկրաինական, վրացական, բելառուսական/ ունեն գեղարվեստական խմբեր՝ ազգային լեզվով երգչախմբեր, ժողովրդական պարային համույթներ, որոնք, Խարտիայով պաշտպանված ազգային փոքրամասնությունների հետ միասին, պարբերաբար մասնակցում են զանազան փառատոների Հայաստանի տարբեր մարզերում – Եր–ան քաղաքում՝ ներկայացնելով ազգային լեզուներով երգեր: Հասարակական կազմակերպությունների այս նախաձեռնությունը մեծապես օգնում է հիշյալ լեզուների եթե ոչ հասարակական, ապա գոնե մշակութային օգտագործման ակտիվացմանը, ինչպես նա– երիտասարդ սերնդի կողմից մայրենի լեզվին առընչման հնարավորություններին: Պետք է ասել, որ երգչախմբերի զգալի մասը համալրվում է նա– խառն ամուսնություններով ընտանիքների – ուղղակի հայերի մասնակցությամբ –, փաստորեն, լեզվի գործածությունը դուրս է գալիս էթնիկ համայնքի նեղ շրջանակներից: Նրանց բոլորի մշակութային գործունեությանը մեծապես օգնում – խրախուսում է Հայաստանի Հանրապետության մշակույթի նախարարությունը, սակայն զգալի թվով միջոցառումներ են կազմակերպվում նա– հասարակական կազմակերպությունների կողմից:

46. Վերոհիշյալ ծրագրերը հաճախ իրականացվում են Խարտիայի երրորդ մասով պաշտպանվող լեզուները կրող էթնիկ համայնքների ծրագրերի հետ միասին:

Խիստ ակտիվ է ուկրաինական էթնիկ համայնքը, որի կողմից տարեկան կազմակերպվող տասնյակ միջոցառումները միշտ ուղեկցվում են ուկրաինական հիանալի, սիրված «Դնիպրո», մանկական «Ձվյանոչեկ», Վանաձորի «Վերբիչենկա» երգչախմբերի համերգներով:

Նույն կերպ հանդիսատեսին հաճախ է ներկայանում լեհական համայնքի երգի-պարի «Գվյազդեչկա» խումբը – լեհական երգերը դարձել են բազմաթիվ միջոցառումների անբաժանելի ուղեկիցը:

Վրացական համայնքի «Իվերիա» գեղարվեստական խումբը նույնպես աչքի է ընկնում վրացական սիրված երգերի կատարումներով – Հայաստանի հանդիսատեսը սիրով է մասնակցում վրացական համերգներին:

Ամեն տարի նշվում են հրեական ազգային տոները, որոնք ուղեկցվում հրեաների պատմական անցյալը ներկայացնող թատերական ներկայացումներով: Հատկապես «Փուրիմ» տոնին մասնակցում են Հայաստանի բազմազգ համայնքների շատ ներկայացուցիչներ: 2006թ. Հայաստանում մեծ արձագանք գտավ Հայաստանի հրեա կոմպոզիտոր Վիլլի Վայների ստեղծագործությունների համերգը: 2007թ. տեղի ունեցավ Մարկ Շագալի կյանքին – արվեստին նվիրված եռօրյա միջոցառում՝ ցուցահանդեսով:

47. Բոլոր էթնիկ համայնքները ներառված են ՀՀ մշակույթի նախարարության կողմից իրականացվող ամենամյա երկու ծրագրերում՝ «Ազգային փոքրամասնությունների կերպարվեստի – դեկորատիվ կիրառական արվեստի ցուցահանդեսին» – «Ազգային փոքրամասնությունների մանկական երաժշտական փառատոնին»: Երկու ծրագրերն էլ լայնորեն ներկայացվում – մեկնաբանվում են զանգվածային լրատվամիջոցներով:

«Ե. սույն Խարտիայում ընդգրկված բնագավառներում կապերի պահպանումն ու զարգացումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներ գործածող խմբերի – միանման կամ նույնանման ձ–ով լեզուն գործածող պետության այլ խմբերի միջ–, ինչպես նա– մշակութային կապերի հաստատումը այդ պետության մյուս խմբերի միջ–, որոնք գործածում են տարբեր լեզուներ»

48. Հայաստանի Հանրապետության Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրի 7-րդ բաժնի երկրորդ կետով նախատեսվում է «Աջակցություն ազգային փոքրամասնությունների միջ– արդյունավետ լեզվական հաղորդակցմանն ու փոխըմբռնմանը^a Եվրախորհրդի լեզվաքաղաքական նորմերին համապատասխան»:

49. Հայաստանի ներսում տարբեր էթնիկ համայնքների համագործակցությունն ունի բազմաթիվ ձ–եր: Գործում են ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների միություններ, ասոցիացիաներ, որոնք միավորում են տարբեր էթնիկ համայնքների հասարակական կազմակերպությունների: Դրանցից ամենակար–որն, անշուշտ, ՀՀ նախագահի խորհրդականին կից գործող ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների համակարգող խորհուրդն է, որը հիմնադրվել է 2000թ., – որտեղ ներկայացված են 11 էթնիկ համայնքների երկուական ներկայացուցիչներ /եզդիական, ռուսական, ասորական, հրեական, քրդական, վրացական, լեհական, ուկրաինական, բելոռուսական, հրեական, գերմանական/: Համակարգող խորհուրդը ստեղծվել է ազգային փոքրամասնությունների

իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու, նրանց միջհամայնքային հարաբերություններն ակտիվացնելու, ինչպես նա – հատուկ կրթամշակութային, իրավական – այլ խնդիրների նկատմամբ պետական հոգաժողովունն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով: Համակարգող խորհրդի միջոցով է կատարվում պետության կողմից էթնիկ համայնքներին հատկացվող բյուջետային միջոցների բաշխումը: Ֆինանսավորվող ծրագրերի ընտրությամբ կատարում – բաշխման կարգը որոշում են հենց իրենք՝ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչները:

50. 2-ավորված ավանդույթի համաձայն մշակութային փառատոների, ցուցահանդեսների մեծ մասը անց են կացվում համատեղ, այլ դեպքերում տարբեր փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ փոխադարձաբար մասնակցում են միմյանց բոլոր կար–որ տոներին, ցուցահանդեսներին: ՀՀ Կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչությունն իրավունքների կամ տեղեկատվության իրազեկման, ազգային փոքրամասնությունների կյանքին առնչվող որոշումների, օրենսդրական նախաձեռնությունների կամ այլ քննարկումների ժամանակ համագործակցում է բոլոր էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների հետ՝ համաժամանակյա ծրագրերով: Այսօր, երբ Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը տարածք է հատկացրել Հայաստանի փոքրամասնությունների մշակութային զարգացման նպատակով, նրանց հանդիպումներն ու համագործակցությունը, նրանց միջ– կապերի սերտացումը դարձել է շատ ավելի հեշտ – արդյունավետ:

«գ. համապատասխան մեթոդների – միջոցների ապահովումը տարածաշրջանային կամ փոքր մասնությունների լեզուների դասավանդման – ուսուցման համար՝ բոլոր համապատասխան փուլերում»

51. Հայաստանի էթնիկ փոքրամասնությունների մեծ մասի լեզուներով համակարգված ուսումնական ծրագրեր անհնար է իրականացնել թե՛ լեզվի կրողների փոքրաթվության, թե՛ Հայաստանի տարածքում նրանց ցրված ապրելու հետ–անքով, ինչպես նա – որոշ լեզուների հանդեպ նվազ պահանջարկի կամ պահանջարկի բացակայության պատճառով :

52. 2001թ. իրականացված մարդահամարի տվյալներով ազգային փոքրամասնությունների ընդհանուր թիվը Հայաստանում կազմել է 67.657 մարդ: Նրանց մեջ մեծամասնությունը կազմում են եզդիները՝ 40.620 մարդ կամ ՀՀ բոլոր ոչ հայազգի քաղաքացիների մոտ 60 տոկոսը: Մնացած բոլորը միասին կազմում են մոտ 40 տոկոս:

Հայաստանի Հանրապետության բնակչության ազգային կազմը 2001թ. մարդահամարի տվյալներով

ընդամենը	հայ	ասորի	եզդի	հույն	ռուս	ուկրաի- նացի	քուրդ	այլ
3213011	3145354	3409	40620	1176	14660	1633	1519	4640

Ինչպես եր–ում է աղյուսակից, Հայաստանի Հանրապետության էթնիկ փոքրամասնություններից միայն վեցն են, որոնց թիվն անցնում է հազար մարդուց: Կան փոքրամասնություններ, որոնց թվերը տատանվում են 100-300 մարդու շրջանակներում: Օրինակ, լեհական էթնիկ ինքնագիտակցությամբ մարդկանց թիվը 2001թ. տվյալներով չի անցնում 100 մարդուց:

Լեհերի թվաքանակի շարժընթացը Հայաստանում 1897-2001թթ.

1897 թ.	1926 թ.	1959 թ.	1970 թ.	1979 թ.	1989 թ.	2001 թ.
1.188	705	-	389	691	270	97

Հայաստանում միշտ փոքրաթիվ հրեական էթնիկ համայնքը 2001թ. մարդահամարի տվյալներով ունեցել է ընդամենը 109 մարդ:

Հրեաների թվաքանակի շարժընթացը Հայաստանում 1897-2001թթ.

1897 թ.	1926 թ.	1959 թ.	1970 թ.	1979 թ.	1989 թ.	2001 թ.
834	335	1024	1048	953	676	109

Երբ–է զգալի թիվ չեն կազմել նա– գերմանացիները: Ներկա պահին նրանց թիվը չի գերազանցում 133 մարդը:

Գերմանացիների թվաքանակի շարժընթացը Հայաստանում 1897-2001թթ.

1897 թ.	1926 թ.	1959 թ.	1970 թ.	1979 թ.	1989 թ.	2001 թ.
207	104	-	407	333	265	133

Մի փոքր ավելի են բելառուսները, որոնց թիվն անցնում է 250-ից.

Բելառուսների թվաքանակի շարժընթացը Հայաստանում 1897-2001թթ.

1897	1926	1059	1970	1979	1989	2001
103	360	-	1179	1183	1061	257

53. Էթնիկ որոշ համայնքների փոքրաթվությանը պետք է ավելացնել նաև, որ վերջին քսանամյակի Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական վատ պայմանների հետ-անքով, ինչպես նաև-իրենց էթնիկ հայրենիքների հետ կապերի ակտիվացման պատճառով Հայաստանի ոչ հայազգի բազմաթիվ մասն արտագաղթել է – Հայաստանի ներկայիս էթնիկ համայնքների զգալի մասի սեռա-տարիքային կազմը շատ անհամաչափ է: Գերազանցում են տարեցները – կանայք: Միաժամանակ նրանց նկատելի մասը բախշված է հանրապետության մարզերում, ապրում են դիսպերս, ինչը զգալիորեն բարդացնում է փոքրամասնությունների առանձին խմբերի կրթության ու մշակույթի, ինքնության հավաքական-խմբային իրավունքների իրականացման ուղղությամբ կոնկրետ գործողություններ իրականացնելու խնդիրը:

54. Այնուամենայնիվ այդ լեզուների մեծ մասն այս կամ այն ձևով ու չափով դասավանդվում է տարբեր մակարդակների կրթական հաստատություններում: Հայաստանի Հանրապետության մի շարք դպրոցներում, թե քաղաքներում, թե գյուղերում անցնում են գերմաներենը: Այն, որպես մասնագիտություն, ներառված է նաև Երևանի պետական համալսարանի, Բրյուսովի անվան պետական լեզվաբանական համալսարանի, Սլավոնական համալսարանի – Գյումրու մանկավարժական համալսարանի մասնագիտությունների ցանկում: Գերմաներեն լեզվով զգալի թվով գրականություն կա ինչպես բուհական, այնպես էլ հանրային գրադարաններում:

55. Բրյուսովի անվան պետական լեզվաբանական համալսարանում անցնում են նաև լեհերեն – ուկրաիներեն լեզուները: Ուկրաիներեն անցնում են նաև Երևանի պետական համալսարանի ռուսական բանասիրական ֆակուլտետում: Լեհական, ուկրաիական, բելոռուսական – հրեական էթնիկ համայնքների ջանքերով գործում են նաև լեհերենի, ուկրաիներենի, բելոռուսերենի – եբրայերենի կիրակնօրյա դպրոցներ: Լեհերենի դասավանդումը բարձր մակարդակով կազմակերպելու նպատակով Հայաստանի լեհական համայնքն ամեն տարի ուսուցիչներ է հրավիրում Լեհաստանից: Լեհերենը դասավանդվում է նաև Երևանի N° 24 դպրոցում: Երևանի պետական համալսարանում 2006թ. բացվել է վրացագիտության կենտրոն: Նույն համալսարանում դասավանդվում է վրացերեն: Եբրայերենը դասավանդվում է Երևանի պետական համալսարանի Արևելագիտության ֆակուլտետում:

«Է. պայմանների ապահովում, որոնք հնարավորություն կտան տվյալ տարածքում ապրող^ա տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվով չխոսողներին (որտեղ այդ լեզուն

գործածվում է) ցանկության դեպքում սովորել այն»

56. Ինչպես ասվեց նախորդ պարագրաֆում, երրորդ մասում ընդգրկված լեզուներից բացի հանրապետությունում գոյություն ունեցող մյուս լեզուների կրողներն ապրում են խիստ ցրված – առանձին բնակավայրերում շատ փոքրաթիվ են: Նրանց մեծ մասն ապրում է Եր–ան, Գյումրի, Վանաձոր քաղաքներում: Այս երեք քաղաքներում, ինչպես նա– մի շարք գյուղերում գերմաներեն կարող են սովորել այն դպրոցներում, որտեղ առարկան դասավանդվում է որպես օտար լեզու: Մարդիկ, ովքեր կուզենային սովորել լեհերեն, ուկրաիներեն, բելոռուսերեն, եբրայերեն, վրացերեն, կարող են դա անել գլխավորապես Եր–ան քաղաքում: Իրականում այս լեզուների էթնիկ համայնքներին պատկանողների մեծ մասը հենց Եր–անի բնակիչներ են:

«ը. տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների ուսումնասիրման հետազոտման խթանում համալսարաններում կամ համարժեք ուսումնական հաստատություններում

57. Արդեն ասվեց, որ երրորդ մասով պաշտպանվող լեզուներից զատ, Հայաստանի համալսարաններում տարբեր չափով ընդգրկված են գերմաներենի, լեհերենի, ուկրաիներենի, վրացերենի – եբրայերենի ուսուցումը:

«թ. սույն Խարտիայում ընդգրկված բնագավառներում ազգամիջյան փոխանակման համապատասխան ձ–երի խթանում^ա երկու կամ ավելի պետություններում միանման կամ նույնան ձ–ով գործածվող տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների համար»

58. Հայաստանի Հանրապետության բոլոր էթնիկ համայնքները բոլոր հնարավորություններն ունեն երկու – ավելի պետություններում միանման կամ նույնանման ձ–ով գործածվող լեզուները կրողների հետ շփվելու համար: Այլ պետությունների հետ Հայաստանի Հանրապետության կնքած երկկողմ (բարեկամության – համագործակցության մասին) – բազմակողմ համաձայնագրերում մշտապես ներառվել են Հայաստանի Հանրապետությունում ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց պաշտպանությունն ապահովող հարցերը: Այդպիսիք են Ռուսաստանի Դաշնության հետ Բարեկամության – համագործակցության մասին պայմանագրի 8-րդ հոդվածը, Հունաստանի հետ՝ 20-րդ հոդվածը, Ռումինիայի հետ՝ 14-րդ հոդվածը, Բուլղարիայի հետ՝ 9-րդ հոդվածը, Ղազախստանի հետ՝ 5-րդ հոդվածը, Լիբանանի հետ՝ 8-րդ հոդվածը, Ուկրաինայի հետ՝ 5,6-րդ հոդվածները – այլ երկրների հետ պայմանագրերի համապատասխան հոդվածներն ամրագրում են կոնկրետ դրույթներ, որոնք վերաբերում են համապատասխանաբար երկու երկրներում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների էթնիկական, մշակութային, կրոնական ինքնության պահպանման – զարգացման համար անհրաժեշտ պայմանների ստեղծմանը – համապատասխան միջոցառումների իրականացմանը,

այդ թվում պետությունների պարտավորությանը՝ օժանդակել ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներին կապեր հաստատել երկրից դուրս: Հայաստանի բոլոր էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչները բազմազան կապեր ունեն ՀՀ սահմաններից դուրս ապրող համայնքների – կազմակերպությունների հետ: Բազմաթիվ – բազմաբնույթ են ուկրաինական, բելոռուսական, լեհական, վրացական էթնիկ հայանքների ներկայացուցիչների՝ տարբեր առիթներով տեղի ունեցող փոխայցելությունները, քննարկումները, համատեղ ծրագրերը: Երիտասարդները մեկնում են սովորելու իրենց էթնիկ հայրենիքների մասնագիտական կրթական հաստատություններ, ամեն տարի ուկրաինացի դպրոցականները հանգստանում են իրենց էթնիկ հայրենիքի ճամբարներում: Հայաստանի լեհական համայնքը տարեկան մի քանի անգամ այցելուներ է ընդունում Լեհաստանից: Լավ ավանդույթ է ձևավորվել, մասնավորապես, Տորունի, Վարշավայի համալսարանների դասախոսների – ուսանողների այցելությունների հետ կապված: Հայաստանի հրեական համայնքի ներկայացուցիչներից շատերն են ընդգրկված հրեական տարաբնույթ կազմակերպությունների՝ համաշխարհային, ԱՊՀ տարածքի հրեաների, ԱՄՆ հրեաների աշխատանքներին: 2007թ. Եր–անում հրեական հոլոքոստի հուշարձանի բացման արարողությանը ներկա էին տարբեր երկրների հրեաներ: Վրացական համայնքի ներկայացուցիչները մշտապես մասնակցում են Վրաստանում տեղի ունեցող միջոցառումներին, տոներին: Վրաստանից նույնպես հաճախակի են այցելությունները:

59. Հայաստանի էթնիկ համայնքների դիմելու դեպքում ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցները միշտ սիրով հանդիպում են այցելուներին, քննարկում նրանց հետ իրենց հայրենակիցների էթնիկ ինքնության, լեզվի պահպանության – զարգացման հեռանկարները, կոնկրետ ծրագրեր, խորհուրդներ տալիս:

«Կետ 2.

Կողմերը պարտավորվում են վերացնել (եթե դեռ չի արվել) ցանկացած չարդարացված տարբերություն, բացառում, սահմանափակում կամ նախապատվություն, որոնք վերաբերում են տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվի գործածմանը – ուղղված են տվյալ լեզվի պահպանումն ու զարգացումը վնասելուն կամ վտանգելուն: Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների առնչությամբ հատուկ միջոցառումների ընդունումը, որը նպատակաուղղված է աջակցելու իրավահավասարությանը այս լեզուները գործածողների – մնացած բնակչության միջ–, կամ որը պատշաճորեն հաշվի է առնում նրանց հատուկ պայմանները, չի համարվի խտրականության ակտ ավելի լայնորեն գործածվող լեզուներ գործածողների նկատմամբ:»

60. ՀՀ Սահմանադրության 14.1 հոդվածը, ի թիվս այլ հատկանիշների (սեռի, ռասայի, մաշկի գույնի, էթնիկական կամ սոցիալական ծագումի – այլն), առանձին նշում է նա– լեզվի – ազգային փոքրամասնությանը պատկանելիության հանգամանքով պայմանավորված

խտրականության արգելման մասին: 41-րդ հոդվածը հաստատում է, որ «Յուրաքանչյուր ոք ունի իր ազգային եւ էթնիկական ինքնությունը պահպանելու իրավունք: Ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք ունեն իրենց ավանդույթների, կրոնի, **լեզվի** եւ մշակույթի պահպանման ու զարգացման իրավունք»:

61. Սահմանադրական երաշխիքներից բացի ազգային փոքրամասնությունների կողմից իրենց լեզուների ազատ գործածությունը պաշտպանվում է նա— ազգային մի շարք օրենքներով, այդ թվում.

ա. «Լեզվի մասին» ՀՀ օրենքի առաջին հոդվածի համաձայն Հայաստանի Հանրապետությունն իր տարածքում երաշխավորում է ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ազատ գործածությունը: Նույն օրենքի 4-րդ հոդվածը սահմանում է, որ «Հայաստանի հանրապետության տարածքում բնակվող ազգային փոքրամասնությունների կազմակերպություններն իրենց փաստաթղթերը, ձ—աթղթերը, կնիքները ձ—ավորում են հայերեն՝ իրենց լեզվով զուգահեռ թարգմանությամբ»:

բ. Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրում նշվում է, որ լեզվական — մշակութային բազմազանության նկատմամբ հարգանքը, ազգային փոքրամասնությունների լեզվի — մշակույթի զարգացման խրախուսումը միջազգային ասպարեզում ՀՀ վարկն ապահովող պայմաններից է: Ծրագրի նպատակներից մեկն է համարվում ՀՀ բոլոր քաղաքացիների՝ մայրենի լեզվով կրթություն — դաստիարակություն ստանալու իրավունքի ապահովումը: Լեզվաքաղաքականության պետական ծրագրի 7-րդ բաժինը վերնագրված է. «Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների ապահովումը լեզվի բնագավառում»:

Որպես ծրագրային գործողություններ նախատեսված են.

1. Համակողմանի աջակցություն ազգային փոքրամասնությունների լեզուների պահպանմանն ու զարգացմանը:
2. Աջակցությունն ազգային փոքրամասնությունների միջ— արդյունավետ լեզվական հաղորդակցմանն ու փոխըմբռնմանը^a Եվրախորհրդի լեզվաքաղաքական նորմերին համապատասխան:
3. Մայրենի լեզվով կրթություն — դաստիարակություն ստանալու^a ազգային փոքրամասնությունների իրավունքի ապահովման նպատակով տվյալ ազգության մտավորականության գիտամանկավարժական ներուժի ներգրավումը:
4. Աջակցությունն ազգային փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցիչների պատրաստման — վերապատրաստման աշխատանքներին:

գ. Ազգային փոքրամասնությունների մասնավորապես լեզվական իրավունքների պաշտպանությունը նախատեսված է նա – «Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին» ՀՀ օրենքի մի շարք հոդվածներով: Հոդված 8-ի համաձայն «ՀՀ-ն աջակցում է իր տարածքում բնակվող փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պահպանմանն ու զարգացմանը, պետական ծրագրերի իրականացման միջոցով նպաստում է նրանց կրոնի, ավանդույթների, **լեզվի**, մշակութային ժառանգության, մշակույթի պահպանման, տարածման – զարգացման համար պայմանների ստեղծմանը»: Նույն օրենքի 9-րդ հոդվածը յուրաքանչյուրի համար երաշխավորում է ՀՀ-ում մշակութային կյանքին մասնակցելը – մշակութային գործունեություն իրականացնելը անկախ ազգությունից, ռասայից, սեռից, **լեզվից**, դավանանքից, համոզմունքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրույթունից: Օրենքի 6-րդ հոդվածը, ինչպես վերը ասվեց, մշակութային արժեք է համարում նա – լեզուները, ազգային ավանդույթները – սովորույթները, աշխարհագրական տեղանունները:

դ. «Գովազդի մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի «բ» կետի համաձայն «Արգելվում է այն գովազդը, որում «պարունակում է ռասային, ազգությանը, մասնագիտությանը կամ սոցիալական ծագմանը, տարիքային խմբին կամ սեռին, **լեզվին**, կրոնական – այլ համոզմունքների վերաբերող վիրավորական արտահայտություններ, համեմատություններ – պատկերներ.....»:

ե. «Վարչարարության հիմունքների – վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքը հնարավորություն է տալիս ՀՀ վարչական մարմիններին դիմում ներկայացնել նա – ազգային փոքրամասնության լեզվով, իսկ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված է, որ քրեական դատավարության ընթացքում յուրաքանչյուր ոք, բացառությամբ քրեական վարույթն իրականացնող մարմնի, իրավունք ունի հանդես գալ այն լեզվով, որին տիրապետում է: Նույն օրենսգրքի երկրորդ մասով ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձիք կարող են մասնակցել քրեական վարույթին ազգային փոքրամասնության լեզվով՝ թարգմանչի օգնությամբ: Նույն օրենսգրքի 3-րդ մասով դատավարության լեզվին չտիրապետող անձիք իրավունք ունեն փաստաթղթերի պատճենները ստանալ այն լեզվով, որին նրանք տիրապետում են:

զ. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 143-րդ հոդվածի համաձայն քրեորեն պատժելի է համարվում մարդու – քաղաքացու իրավունքներն ու ազատություններն ուղղակի կամ անուղղակի խախտելը՝ կախված անձի **ազգությունից**, ռասայից, սեռից, **լեզվից**, դավանանքից, քաղաքական կամ այլ հայացքներից, սոցիալական ծագումից, գույքային կամ այլ դրույթունից, եթե նման խախտումով վնաս է պատճառվել անձի օրինական շահերին:

62. Պետք է ավելացնել նա –, որ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի համաձայն «Միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի

բաղկացուցիչ մասն են: Եթե վավերացված միջազգային պայմանագրում սահմանվում են այլ նորմեր, քան նախատեսված են օրենքներով, ապա կիրառվում են այդ նորմերը»: Այսպիսով «Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների Եվրոպական Խարտիան» ինքը, Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասը լինելով, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում գործում է որպես լեզուների պաշտպանության մեխանիզմ:

63. Այսպիսով, ՀՀ Սահմանադրությամբ – օրենքներով ապահովված են իրավական նորմերը՝ ազգային փոքրամասնությունների լեզուների գործածության – զարգացման համար, իսկ ցանկացած չարդարացված սահմանափակում, տարբերություն, բացառում կամ նախապատվություն, որոնք վերաբերում են փոքրամասնությունների լեզվի գործածմանը, արգելվում է:

Կետ 3

Կողմերը պարտավորվում են համապատասխան միջոցներով աջակցել փոխադարձ ըմբռնմանը երկրի բոլոր լեզվական խմբերի միջ– –, մասնավորապես, իրենց երկրներում կրթության – ուսուցման նպատակների մեջ ներառել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների նկատմամբ հարգանքը, փոխըմբռնումը – հանդուրժողականությունը, ինչպես նա– խրախուսել զանգվածային լրատվամիջոցներին^a հետապնդելու մի–նույն նպատակները»:

64. ՀՀ միջնակարգ դպրոցի Մարդու իրավունքների բարձր դասարանների դասագրքում ներառված են ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների պատմության – մշակույթի մասին նյութեր:

65. «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածով հանրային հեռուստաընկերությունը պարտավոր է հեռուստալսարանին մատուցել այնպիսի հաղորդաշարեր – հաղորդումների տեսակներ, որոնցում հաշվի են առնվում Հայաստանի տարբեր տարածաշրջանների, ազգային փոքրամասնությունների... շահերը»:

66. Այդ շրջանակներում է, որ ՀՀ մշակույթի նախարարությունը տարբեր հեռուստալիքներով ցուցադրել է «Բարեկամության ծիածան» ֆիլմը:

67. Հանրային հեռուստատեսությունից բացի, որն ամեն շաբաթ հաղորդումներ ունի Հայաստանի էթնիկ համայնքների մասին, պարբերաբար նրանց խնդիրներին, պատմության, մշակույթի, լեզվի առանձնահատկություններին, իրավունքներին, կրթության պրոբլեմներին անդրադառնում են նա– ՀՀ մի շարք հեռուստաընկերություններ՝ «Հ2», «ԱրմենԱկոբ-Թիվի», «Եր–ան»: Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ապրող էթնիկ համայնքների – նրանց լեզուների մասին հասարակական լայն իրազեկմանը գործուն նպաստ են բերում նա– ազգային փոքրամասնություններին նվիրված թեմատիկ հեռուստահաղորդումները, այնպիսիք, ինչպես, օրինակ, «Շողակաթ» հեռուստաընկերության կողմից եթեր հեռարձակված «Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների հեքիաթները» շարքը: Հեքիաթները պատմում են հենց իրենք՝ էթնիկ համայնքներին պատկանող մանուկները:

68. 2007թ. ընթացքում մանրամասն հաղորդումներ հեռարձակվեց եթեր հատուկ բանակային ծառայության մեջ գտնվող այազգիների էթնիկ համայնքների մասին:

69. Հանրապետությունում հրատարակվող պարբերականները նույնպես պարբերաբար անդրադառնում են ազգային փոքրամասնությունների պրոբլեմներին, այդ թվում՝ կրթական, սոցիալական, մշակութային: Դրանք հիմնականում վերլուծություններ են կամ տեղեկատվություն էթնիկ համայնքների ծրագրերի, միջոցառումների մասին:

70. Հայաստանի Հանրապետության տասնմեկ էթնիկ համայնքների պատմության, մշակույթի խնդիրների արտացոլումը տեղ գտավ ՀՀ Գիտությունների Ազգային ակադեմիայի – «Ակունք» հասարակական կազմակերպության կողմից համատեղ պատրաստված, «Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունները» կոչվող երկհատոր գրքերում, որոնք հրատարակվել են վերջին հնգամյակում:

71. Շատ ավելի մեծ ծավալ են կազմում ռադիոհաղորդումները: «Մեր տունը Հայաստանն է» – «Հայաստան» անվանումներով ռուսերեն հաղորդումները հեռարձակվում են 30 րոպե: «Մեր տունը Հայաստանն է» հաղորդումը հեռարձակվում է ամեն երկուշաբթի – պատմում է Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների հասարակական – մշակութային կյանքի, խնդիրների – բողոքների մասին: Հաղորդումը պատրաստվում է լեհական, հրեական, ուկրաինական – ռուսական համայնքների աջակցությամբ – ակտիվ մասնակցությամբ: «Հայաստան» հաղորդումը հեռարձակվում է շաբաթական չորս անգամ – ներկայացնում է Հայաստանի քաղաքական, տնտեսական – մշակութային զարգացումները, ինչպես նաև – Հայաստանի տարբեր էթնիկ համայնքներում տեղի ունեցած իրադարձությունները: «Ռադիո Վան» ՍՊ ընկերության հեռուստաեթերի 90 տոկոսը զբաղեցնում են փոքրամասնություններին նվիրված ռուսալեզու հաղորդումները: Փոքրամասնություններին նվիրված ամենօրյա կես ժամանոց ռուսալեզու հաղորդումներ ունեն հանրային ռադիոն, «Ռադիո Հայ»-ը – այլ ալիքներ:

72. Անդրադառնալով ազգային փոքրամասնությունների նկատմամբ պետության կողմից վարվող քաղաքականությանը, հարկ ենք համարում հիշեցնել, որ «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 24-րդ հոդվածը միանշանակ մերժում է հեռուստառադիոհաղորդումների օգտագործումը ազգային, ռասայական – կրոնական թշնամանք կամ երկպառակություններ սերմանելու նպատակով: Ասենք նաև, որ ՀՀ-ում չկան ՋԼՄ-ներ, որոնք կտարածեին բացասական կարծրատիպեր էթնիկական կամ կրոնական փոքրամասնությունների մասին:

73. Այս գործին շահեկանորեն նպաստում են նաև «Բուլոբս մեկ ենք, բուլոբս՝ տարբեր» մշակութային ծրագրի շրջանակներում իրականացվող միջոցառումները, որոնք լայն արձագանք

են գտնում հանրապետության հատկապես երիտասարդ սերնդի միջավայրում: Ոչ հայազգի անձանց – նրանց լեզուների մասին տեղեկատվության աղբյուր է նա– դպրոցներում այլազգի երեխաների, ԲՈՒՀ-երում՝ ուսանողների, բանակում՝ ծառայողների առկայությունը: Այդպիսի դեպքերում համապատասխան վայրերում այդ անձի լեզվով կատարվում են որոշ միջոցառումներ, օրինակ, բանակում որ–է այլազգի ծառայողի առկայության դեպքում նրա մայրենի լեզվով շնորհավորում են ծառայողին, նրան առաջարկում են իր մայրենի լեզվով ելույթ ունենալ – այլն: Սրանք փոքր քայլեր են, սակայն որոշ չափով նպաստում են Հայաստանում առկա այլ լեզուների հանդեպ սիրո – հարգանքի մթնոլորտի ձևավորմանը:

Կետ 4

Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների նկատմամբ իրենց քաղաքականությունը որոշելիս Կողմերը պետք է հաշվի առնեն այդ լեզուները գործածող խմբերի կարիքներն ու ցանկությունները: Անհրաժեշտության դեպքում նրանք խրախուսվում են՝ ստեղծելու մարմիններ՝ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներին առնչվող բոլոր խնդիրների մասին իշխանություններին խորհուրդ տալու նպատակով:»

74. Հայաստանի էթնիկ համայնքներին վերաբերող ցանկացած որոշում, ծրագիր մշտապես քննարկվել – քննարկվում է փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների հետ: Այդ ծրագրերը կամ որոշումները նախապես քննարկվում են Հայաստանի Հանրապետության նախագահի խորհրդականին կից ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների համակարգող խորհրդում: Համակարգող խորհուրդը ստեղծվել է ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանությունն ապահովելու, նրանց միջհամայնքային հարաբերություններն ակտիվացնելու ինչպես նա– հատուկ կրթամշակութային, իրավական – այլ խնդիրների նկատմամբ պետական հոգածությունն առավել արդյունավետ դարձնելու նպատակով: Խորհրդում քննարկվում են, ի թիվս այլոց, պետական զանազան կառույցներում ազգային փոքրամասնությունների ուղղությամբ եղած ծրագրերը, կամ, ընդհակառակն, խորհրդում քննարկված – հավանություն ստացած ծրագրերը խորհրդի կողմից ներկայացվում է պետական համապատասխան կառույցներին: Խորհուրդն ինքը վերջնական որոշում կայացնելու իրավասություն չունի, այն խորհրդատվական մարմին է:

75. Լեզուների հանդեպ կիրառվող քաղաքականությունը նույնպես մշտապես քննարկվել – շարունակում է քննարկվել էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների հետ՝ թե խմբերի, թե անհատների: Օրինակ, ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության կողմից ՀՀ ազգային մի շարք փոքրամասնությունների կրթության պրոբլեմների հետազոտության արդյունքները –

պրոբլեմները լուծելուն ուղղված առաջարկությունները մինչև – Կրթության – գիտության նախարարությանը ներկայացնելը 2006թ. սեպտեմբեր-հոկտեմբերին քննարկվեցին համապատասխան փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների, դպրոցների տնօրենների, ուսուցիչների, գյուղապետերի հետ:

76. Ազգային փոքրամասնությունների լեզուների հանդեպ կիրառվող քաղաքականության – կադրերի պատրաստման ծրարգրավորման հարցը ՀՀ կրթության – գիտության նախարարությունն իրականացնում է ՀՀ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների հետ: 2008-2011թթ. համար «Փոքրամասնությունների լեզուների պահպանմանն ու զարգացմանը, միջմշակութային կապերի ամրապնդմանն» ուղղված համատեղ ծրագիր է նախատեսվում Կրթության – գիտության նախարարության – ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների միջ–:

Կետ 5

Կողմերը պարտավորվում են, mutatis mutandis, կիրառել վերոհիշյալ 1-4-րդ կետերում թվարկված սկզբունքները ոչ տարածքային լեզուների նկատմամբ: Սակայն, քանի որ խոսքը այս լեզուների մասին է, սույն Խարտիան ուժի մեջ մտցնելու համար ձեռնարկվող միջոցառումների բնույթն ու գործունեության շրջանակը պետք է որոշվի ճկուն ձևով՝ հաշվի առնելով նա– տվյալ լեզուները գործածող խմբերի կարիքներն ու ցանկությունները – հարգելով նրանց սովորություններն ու առանձնահատկությունները»:

77. Արձագանքելով փորձագետների կոմիտեի՝ Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքի 42-րդ պարագրաֆում արտահայտված առաջարկին, այն է՝ «Իշխանությունները տեղեկացրել են Փորձագետների կոմիտեին, որ Հայաստանի Հանրապետությունում չեն խոսում ոչ-տարածքային լեզուներով: Վերը նշված 11-րդ կետի համաձայն Փորձագետների կոմիտեն խրախուսում է իշխանություններին այս առումով ավելի շատ տեղեկատվություն տրամադրել իրենց հաջորդ պարբերական զեկույցում», տեղեկացնում ենք, որ դատելով «ոչ տարածքային լեզուներ» հասկացության՝ Տարածաշրջանային – փոքրամասնությունների Եվրոպական Խարտիայի սահմանումից, այն է՝ «այն լեզուները, որոնք գործածվում են պետության քաղաքացիների կողմից – տարբերվում են տվյալ պետության բնակչության մնացած մասի կողմից գործածվող լեզվից կամ լեզուներից, բայց որոնք, չնայած գործածվում են այդ պետության տարածքում ավանդականորեն, չեն կարող նույնացվել այդ երկրի որ–է տարածքի հետ», Հայաստանում «ոչ տարածքային լեզուներ» հասկացությանը համապատասխանում է ռուսերենը: Գյուղական բնակավայրերից ակտիվ արտագաղթի հետ–անքով ռուսերենով խոսողները գործնականում դադարել են նույնացվել Հայաստանի որ–է տարածքի հետ: Սակայն ռուսերենը Հայաստանում ընդգրկված է »փոքրամասնության լեզու« շարքում – պաշտպանվում է Խարտիայի երրորդ մասով: Իրականում Հայաստանում ռուսերենը, ի տարբերություն էթնիկ փոքրամասնությունների լեզուներից, դուրս է գալիս նա– «էթնիկ փոքրամասնության լեզու»

հասկացության շրջանակներից, քանի որ ռուսերենով Հայաստանում, ռուսներից բացի, խոսում են նա— մի շարք էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչներ՝ հրեաները, գերմանացիները, լեհերը, ուկրաինացիները, հայերի, հույների, վրացիների, ասորիների մի մասը: Հայաստանի էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների մեծ մասը, որոնց մասին խոսվեց վերը, իրականում շատ պասիվ են գործածում իրենց էթնիկ լեզուները կամ առհասարակ չեն գործածում: Դրանցից են հույները, ուկրաինացիները, լեհերը, հրեաները, բելոռուսները, գերմանացիները, վրացիները: Հույներից բացի, վերջիններիս ներկայացուցիչների զգալի մասը Հայաստանում հայտնվել են խառն ամուսնությունների, կամ աշխատաքային միգրացիայի հետ—անքով, հազվադեպ՝ այլ երկրներում էթնիկ ճնշումներից խուսափելով /հրեաների մի մասը/: Նրանց թվաքանակը երբեք Հայաստանում նկատելի չի եղել, նրանք ապրել են ցրված, քիչ կապեր են ունեցել միմյանց հետ — նրանց էթնիկ լեզուները երբեք ակտիվ վիճակում չեն եղել: Այսօր շատ դժվար է բնութագրել, առավել — ս՝ սահմանել այդ լեզուների կարգավիճակը: Եթե մենք կարող ենք վավերացնել այդ էթնիկ համայնքների գոյությունը՝ առաջնորդվելով նրանց էթնիկ ինքնագիտակցությամբ կամ էթնանույնականացման իրենց ընտրությամբ, ապա նույնը չենք կարող անել լեզուների նկատմամբ: Այսպիսով կարող ենք հաստատել, որ Հայաստանի Հանրապետությունում ոչ-տարածքային լեզուներով խոսողների թիվը խիստ սահմանափակ է:

78. Բոլոր դեպքերում Հայաստանի Հանրապետությունում հարգվում են ոչ միայն գործածվող լեզուները, այլ— մարդկանց — էթնիկ համայնքների ցանկությունները՝ իրենց էթնիկ լեզուների նկատմամբ: Երբեմն ուղղակի դժվար է հստակեցնել էթնիկ համայնքի հստակ ցանկությունն իր լեզվի նկատմամբ, երբ էթնիկ համայնքի առաջնորդները հրաժարվում են իրենց կողմից հրատարակվող պարբերականները տպագրել իրենց լեզվով: Այնուամենայնիվ լեզուների նկատմամբ իր քաղաքականությունը Հայաստանի Հանրապետությունը կառուցում է լեզուների պահպանմանը — զարգացմանն օգնելու, լեզուների նկատմամբ սիրո — հարգանքի մթնոլորտ ապահովելու մղումներով: Սրա վկայություններից մեկն էլ հիշյալ լեզուները պասիվ կրող էթնիկ համայնքների հանդեպ կիրառվող քաղաքականության վերաբերյալ վերը շարադրված ծրագրերն են:

Մաս III. Հասարակական կյանքում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների գործածմանն ուղղված միջոցառումները՝ համաձայն 2-րդ հոդվածի 2-րդ կետում ընդգրկված պարտավորությունների

Հոդված 8. Կրթություն

--

1. Կրթության կապակցությամբ այն տարածքներում, որտեղ այսպիսի լեզուները գործածվում են³ համաձայն յուրաքանչյուր լեզվի կարգավիճակին – առանց վնասելու պետության պաշտոնական լեզվի կամ լեզուների ուսուցմանը, Կողմերը պարտավորվում են

ա/. i. մատչելի դարձնել նախադպրոցական կրթությունը⁴ համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ

ii. մատչելի դարձնել նախադպրոցական կրթության հիմնական մասը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզուներով,

iii. կիրառել վերոհիշյալ i – ii կետերում նշված նախաձեռնված միջոցառումներից որ–է մեկը առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնց ընտանիքները այդպիսի խնդրանք են ներկայացրել, – որոնց քանակը համարվում է բավարար, կամ

iv. եթե պետական մարմինները նախադպրոցական կրթության բնագավառում չունեն անմիջական իրավասություն՝ աջակցելու i-iii կետերում նշված միջոցառումների կիրառմանը –/կամ խրախուսելու այն,

79. Հայաստանի Հանրապետությունը աջակցում է պաշտպանության տակ առնված լեզուների կրող ազգային փոքրամասնությունների համայնքներին՝ կազմակերպելու նախադպրոցական կրթության հիմնական մասը համապատասխան լեզուներով: Աջակցությունը կայանում է նախ – առաջ նրանում, որ «ՀՀ պետական – համայնքային նախադպրոցական ուսումնական հաստատությունների օրինակելի հաստիքացուցակը, խմբերի խտությունը, նորմատիվները հաստատելու մասին» ՀՀ ԿԳ նախարարի 26 հունվարի 2007թ. N 29-Ն հրամանով երեխաների խմբերի խտության հավելվածում առանձին դրույթ է հատկացված ազգային փոքրամասնության երեխաներով խմբերի գործարկման հնարավորությանը թերկոմպլեկտավորված համակազմով: Այսպես, եթե հայկական նախադպրոցական հաստատություններում մանկապարտեզային խմբերում երեխաների համակազմի ցուցանիշները սահմանված են 25-30, ապա ազգային փոքրամասնություններով երեխաների խմբերի գործարկումը թույլատրվում է 8-10 երեխաների առկայության դեպքում: Չնայած մեր հույսերին, որ այս ծանրաբեռնվածությամբ թույլտվությունը կխթանի նման երեխաների ընդգրկումը նախադպրոցական կրթության մեջ, այնուամենայնիվ առայժմ արդյունքները բավարար չեն: ՀՀ նախադպրոցական կրթության մասին 2005թ. նոյեմբերի 15-ին ընդունված օրենքի համաձայն նախադպրոցական կրթության ոլորտի պետական քաղաքականության իրականացումն ապահովում են տեղական ինքնակառավարման մարմինները: Նախադպրոցական հաստատությունների կազմակերպումն ուղղակիորեն կապված է տեղական ինքնակառավարման մարմինների ֆինանսական հնարավորությունների հետ:

80. Եզդիերեն – քրդերեն խոսողների նախադպրոցական կրթական հաստատությունների խնդիրը պարբերաբար բարձրացվում է նրանց բնակավայրերի տեղական ինքնակառավարման մարմինների մոտ, սակայն վերջիններս քայլեր չեն ձեռնարկում՝ պատճառաբանելով նյութական միջոցների սղությամբ: Իրականում որոշ համայնքներում նախադպրոցական տարիքի երեխաների թիվն այնքան փոքր է, որ շատ դժվար է դառնում կազմակերպել նախադպրոցական կրթությունը կամ դաստիարակությունը: Պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել մի շարք գյուղական համայնքների հետ, որ նրանք դպրոցների տարածքներում օրվա առաջին կեսին կազմակերպեն հաջորդ տարին դպրոց հաճախելու պատրաստ երեխաների ուսուցում:

81. Ասորերենի ուսուցմամբ նախադպրոցական կրթական հաստատությունների ստեղծման ուղղությամբ արվել են առաջին քայլերը: 2006թ. ասորաբնակ Վերի Դվին գյուղը, որտեղ դպրոցի շենքում կազմակերպվում է նախադպրոցական կրթություն, համայնքային նախաձեռնությամբ սկսել է գյուղի նախադպրոցական հաստատության շենքի վերանորոգման – բարեկարգման աշխատանքը: Նախատեսվում է, որ այն կգործարկվի 2007թ. ընթացքում: Արարատի մարզի Դմիտրով ասորաբնակ գյուղում գործում է 1 մանկապարտեզ-ընդգրկվածությունը 25 երեխա, դաստիարակների թիվը^ա 3, առայժմ՝ հայերենի ուսուցմամբ, սակայն աշխատանքներ են տարվում ավելացնելու երկրորդ խումբը^ա ասորերենի ուսուցմամբ: Կոտայքի մարզի Արզնի գյուղում համայնքային հոգածության են անցել նախկին նախադպրոցական հաստատության շենքը, որն առայժմ շահագործման ենթակա չէ, սակայն ծրագրավորվում է շահագործել 2007թ. ընթացքում: Շահագործվելու դեպքում այն կունենա ասորերենի ուսուցման խումբ:

82. Հունարենի ուսուցմամբ խմբակ կա Եր–անի թիվ 52 մանկապարտեզում՝ հունական համայնքի ներկայացուցիչներից մեկի նախաձեռնությամբ: Այստեղ երեխաներին հունարեն են սովորեցնում ծնողների կողմից հայտնված ցանկության դեպքում՝ անկախ նրանից, թե երեխան որ ազգին է պատկանում:

83. ՀՀ-ում ռուսերենով նախադպրոցական ուսումնական հաստատություններ կամ խմբեր (բաժիններ) կան բոլոր այն բնակավայրերում, որտեղ բնակվում են բավարար քանակությամբ ռուսներ: Մյուս նախակրթարանների մեծ մասում կազմակերպված է ռուսերենի ուսուցում ըստ ծնողների ցանկության: Եր–անի բոլոր, Գյումրի քաղաքի թիվ 4, 6, 8, 11, 15, 16, 18, 23, 26, 27, 30 նախակրթարաններում – այլև: Այս հաստատությունները կամ բաժինները բաց են նա– այն փոքրամասնությունների համար, որոնք գերադասում են ռուսերեն լեզվով կրթությունը:

Հայաստանում տեղակայված զինվորական կայազորերում ծառայող ազգությամբ ռուս զինվորականների երեխաների համար ստեղծված են հատուկ պայմաններ: Օրինակ՝ Արարատի մարզի զինվորական կայազորի ռուս երեխաների համար^ա Արտաշատում 1 մանկապարտեզ գործում է ռուսերենի ուսուցմամբ /75 երեխա, շուրջ 10 մանկավարժ/, Շիրակի մարզի Գյումրի քաղաքում զինվորական կայազորի ռուս երեխաների համար գործում է 2 մանկապարտեզ ռուսերենի ուսուցմամբ /յուրաքանչյուրում 100 երեխա, դաստիարակների թիվը^ա 20/: Հարկ է նշել նաև, որ զինվորական կայազորերի ենթակայության տակ գործող մանկապարտեզների տնօրենները – աշխատակազմի գերակշռող մասը ռուսներ են:

84. Նախադպրոցական կրթության աջակցության մյուս ձևն այն է, որ ոչ պետական նախադպրոցական ուսումնական հաստատությունները կարող են ունենալ օրենքով նախատեսված ցանկացած կազմակերպական-իրավական ձև: Այս դեպքում երեխաների խտության ստորին չափը չի սահմանափակվում:

<p>բ/. i. մատչելի դարձնել տարրական կրթությունը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, ii. մատչելի դարձնել տարրական կրթության հիմնական մասը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, iii. տարրական կրթության շրջանակներում ապահովել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցանումը որպես ուսումնական պլանի անբաժանելի մաս, կամ iv. կիրառել վերոնշյալ i-ից մինչև– iii միջոցներից մեկը առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնց ընտանիքները այդպիսի խնդրանք են ներկայացրել, – որոնց քանակը համարվում է բավարար,</p>
--

85. Լեզվի մասին օրենքի 2-րդ հոդվածով նախատեսված է, որ ազգային փոքրամասնությունների համայնքներում ընդհանուր կրթությունը – դաստիարակությունը կարող են կազմակերպվել իրենց մայրենի լեզվով պետական ծրագրերով – պետության հովանավորությամբ հայերենի պարտադիր ուսուցմամբ: Նույն օրենքի հոդված առաջինը հռչակում է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունը երաշխավորում է իր տարածքում ազգային փոքրամասնությունների կողմից իրենց լեզվի ազատ օգտագործումը»:

86. Կրթության ազգային ինստիտուտի կողմից կազմվել – ներդրվել է «Ազգային փոքրամասնությունների հանրակրթական դպրոցի (դասարանների) օրինակելի պլանը», որի համաձայն ազգային փոքրամասնությունների մայրենի լեզվի – գրականության ուսուցման համար 1-10 դասարաններին հատկացված է շաբաթական 42 ժամ:

87. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության տակ առնված լեզուների կրող ազգային փոքրամասնությունների համայնքներին մատչելի է տարրական կրթությունը համապատասխան լեզուներով, կամ տարրական կրթության շրջանակներում ապահովվում է համապատասխան փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մաս, առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնց ընտանիքներն այդպիսի հայտ են ներկայացրել, – որոնց թիվը համարվում է բավարար: Իրականում այդ ուսուցումը կազմակերպվում է նույնիսկ աշակերտների անբավարար թվի դեպքում: Օրինակ, ասորերեն լեզվի ուսուցումը տարրական դասարաններում իրականացվում է Վերին Դվին, Դմիտրովո, Արզնի գյուղերում միջնակարգ դպրոցի տարրական դասարաններում – Եր–անի 8-րդ դպրոցի ասորալեզու դասարաններում նույնիսկ 2-3 երեխաների առկայության դեպքում /տես աղյուսակ 4/: Եզդիերեն – քրդերեն լեզվի ուսուցումը եզդիներով – քրդերով բնակեցված գյուղական համայնքների տարրական դասարաններում իրականացվում է այն բոլոր դպրոցներում, երբ կա համապատասխան մասնագետ՝ անկախ այն բանից, թե ինչքան երեխա է սովորում տվյալ դասարանում /տես աղյուսակ 3/:

88. ՀՀ գիտության – կրթության նախարարության Կրթության ազգային ինստիտուտի օժանդակությամբ 2005-2006թթ. իրականացվել է «Եզդիերեն լեզվի – գրականության» 1-3-րդ դասարանների դասագրքերի հրատարակությունը: Ինչպես ասվեց, առարկան անցնում են եզդիներով – քրդերով բնակեցված բոլոր համայնքների դպրոցներում, որտեղ համապատասխան մասնագետ կա: Աշխատանքներ են տարվում մասնագետների կազմը համալրելու – բոլոր համայնքներում մասնագետներ ունենալու ուղղությամբ: Քրդական համայնքի կյանքում նշանակալի իրադարձություն էր 2002թ. Եր–անում լույս տեսած «Ջմանե դե» այբբենարանը՝ Հայաստանի Հանրապետության Գրողների Միության քրդական բաժնի նախագահ Կառլենե Չաչանիի հեղինակությամբ:

89. 2005թ. հրատարակվել է առաջին դասարանի **ասորերենի** դասագիրքը, իսկ 2007թ. ՀՀ գիտության – կրթության նախարարության Կրթության ազգային ինստիտուտի կողմից հրատարակվել է «Ասորերենի այբբենարանը» տարրական դասարանների համար: Ասորերեն լեզվի նոր դասագրքով 2006-2007թթ. ուսումնական տարվա ընթացքում ուսանել են Արարատի մարզի Վերին Դվին գյուղի 70, Դմիտրով գյուղի 15 – Կոտայքի մարզի Արզնի գյուղի տարրական դասարանների 38 աշակերտներ: Արմավիրի մարզի Նոր Արտագերս գյուղը նույնպես քայլեր է ձեռնարկում կազմակերպելու – իրականացնելու ասորերեն լեզվի ուսուցում, առայժմ լուծված է ասորերենի ուսուցչի վերապատրաստման խնդիրը: Եր–անի Ա.Պուշկինի անվան /թիվ 8/ դպրոցում իրականացվող ասորերենի դասընթացներին տարրական դասարաններում հաճախում է 5 երեխա:

90. Տարրական կրթության շրջանակում /2-3-րդ դասարաններում/ **հունարեն** լեզվի ուսուցումը 1996թ.-ից Հայաստանում Հունաստանի դեսպանատան աջակցությամբ – ֆինանսավորմամբ կատարվում է Եր–ան քաղաքի թիվ 74 միջնակարգ դպրոցում որպես պարտադիր առարկա – թիվ 12 ու 132-րդ դպրոցներում՝ ըստ ցանկության: Հունարեն անցնում են նա– Վանաձոր դպրոցներից մեկում:

91. ՀՀ բոլոր հանրակրթական հայկական դպրոցներում **ռուսաց** լեզուն – գրականությունը դասավանդվում է 2-րդ դասարանից մինչ– 10-րդ դասարան: Ուսուցումն իրականացվում է Հայաստանում հրատարակված դասագրքերով, որտեղ հաշվի են առնվել ազգային դպրոցում ռուսաց լեզվի դասավանդման առանձնահատկությունները: 16/11/99թ. ՀՀ կառավարության որոշմամբ բացվել են ռուսերենի խորացված ուսուցմամբ դպրոցներ՝ թվով 60-ը, որտեղ առարկան դասավանդվում է առաջին դասարանից: Այդ դպրոցների համար մշակվել – հրատարակվել են հատուկ դասագրքեր – մեթոդական ձեռնարկներ:

գ/ i. մատչելի դարձնել միջնակարգ կրթությունը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ   ii. մատչելի դարձնել միջնակարգ կրթության հիմնական մասը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ   iii. միջնակարգ կրթության շրջանակներում ապահովել համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցանումը որպես ուսումնական պլանի անբաժանելի մաս, կամ   iv. կիրառել վերոնշյալ i-ից մինչ– iii միջոցներից մեկը առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք (կամ, հնարավորության դեպքում, որոնց ընտանիքները) այդպես են ցանկանում, – որոնց թիվը համարվում է բավարար,

92. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության տակ առնված լեզուների կրող ազգային փոքրամասնությունների համայնքներին մատչելի է միջին միջնակարգ կրթությունը համապատասխան լեզուներով կամ միջին միջնակարգ կրթության շրջանակներում ապահովվում է համապատասխան փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրերի անբաժան մաս, առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք /կամ որոնց ընտանիքները/ այդպիսի հայտ են ներկայացրել, – որոնց թիվը համարվում է բավարար: Համաձայն ՀՀ կառավարության 25.07.2002թ. N1392-Ն որոշման – միջնակարգ կրթության չափորոշիչների՝ հաստատության դասարանների միջին խտությունը սահմանվում է 25-30 սովորող տարրական – միջին դպրոցի համար, 20-25 սովորող՝ ավագ դպրոցի համար: Սակայն, առանձին դեպքերում /լեռնային, բարձր լեռնային, սահմանամերձ գյուղական բնակավայրերի դպրոցներում, Խարտիայով պաշտպանվող լեզուների ուսուցմամբ դասարաններ ունեցող քաղաքային – գյուղական դպրոցներում – այլ դեպքերում/, ավելի պակաս խտությամբ դասարան կարող է բացվել

Նախարարության թույլտվությամբ՝ նախապես համաձայնեցնելով ՀՀ ֆինանսների – էկոնոմիկայի նախարարության հետ, կամ հաստատության լրացուցիչ ֆինանսավորման աղբյուրների հաշվին՝ խորհրդի որոշմամբ: Իրականում այդ ուսուցումը կատարվում է նա – երեխաների անբավարար թվի դեպքում: Հավելվածով ներկայացված 4-րդ աղյուսակից եր – ում է, որ ասորերեն լեզվի ուսուցման 4-րդ – 5-րդ դասարանները Դմիտրովո գյուղում գործում են նույնիսկ ընդամենը երկու աշակերտների դեպքում, Եր – անի 8-րդ դպրոցի 5-րդ, 8-րդ, 9-րդ դասարանների 1-ական աշակերտների դեպքում: Իրավիճակը նույնն է քրդերով – եզդիներով բնակեցված գյուղական դպրոցների դեպքում:

93. **Ասորերեն** լեզվի ուսուցումը միջնակարգ կրթության շրջանակում իրականացվում է Եր – անի թիվ 8 Ա.Պուշկինի անվան – Արարատի մարզի Վերին Դվին, Դմիտրով – Կոտայքի մարզի Արզնի գյուղերում /Աղյուսակ 4/:

94. **Եզդիերեն – քրդերեն** լեզվի դասավանդում ներկա պահին իրականացվում է Եր – անի – մարզերի 22 միջնակարգ դպրոցներում /Աղյուսակ 3/:

95. Միջնակարգ կրթության շրջանակում /3-9-րդ դասարաններում/ **հունարեն** լեզվի ուսուցումը 1996թ.-ից Հայաստանում Հունաստանի դեսպանատան աջակցությամբ – ֆինանսավորմամբ, կատարվում է Եր – ան քաղաքի թիվ 74 միջնակարգ դպրոցում որպես պարտադիր առարկա – թիվ 12, 132-րդ դպրոցներում՝ ըստ ցանկության:

96. Հանրապետությունում կրթության ամբողջական ռուսերեն լեզվով դասավանդումն իրականացվում է միայն մեկ պետական դպրոցում /Ֆիոլոտովո գյուղում/, ինչպես նա – երկու մասնավոր դպրոցներում՝ Եր – անում, «Սլավյանսկայա» – «Մաշտոց» /վերջինս ունի ռուսերենով ուսուցմամբ դասարաններ/ : 37 դպրոցներում կան ռուսերենով դասավանդման հոսքեր՝ բոլոր դասարաններում: 37 դպրոցներից 16-ը Եր – անում են, 21-ը՝ մարզերում /Աղյուսակ 5/: Աշակերտների ընդհանուր թիվն այս դասարաններում կազմում է շուրջ 10.000 աշակերտ:

Հանրապետությունում ամենամյա անցկացվող դպրոցականների օլիմպիադաների առարկայացանկում տեղ է գտել նա – ռուսերեն լեզուն /դպրոցական, շրջանային, քաղաքային, մարզային, հանրապետական փուլեր/: Կազմակերպվում են մրցույթներ – փառատոններ: Հայաստանի դպրոցականները մասնակցում են Ռուսաստանի Դաշնության կողմից անցկացվող ռուսաց լեզվի հեռահար /դիստանցիոն/ օլիմպիադային – արդեն կան 3 հաղթողներ³ Եր – անից, Կապանից – Սիսիանից:

97. Ավագ միջնակարգ կրթության դասարաններում փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցման մատչելիության մասին վստահ կարող ենք խոսել ռուսերենի, ասորերենի – հունարենի դեպքում: Քուրդ-եզդիների դեպքում կարող ենք խոսել որոշ վերապահումներով: Այստեղ կա երկու

պրոբլեմ՝ քուրդ-եզդիական գյուղական որոշ բնակավայրերում երեխաների խիստ անբավարար թվի պատճառով /ողջ դպրոցում լինում է ընդամենը 25-50 աշակերտ/ դպրոցները երբեմն ավարտվում են միջին միջնակարգի մակարդակում, որը Հայաստանի Հանրապետությունում պարտադիր կրթություն է: Այդ դեպքում երեխաները կրթությունը կարող են շարունակել հար–ան բնակավայրերի դպրոցներում: Այն դեպքերում, երբ ծնողները որոշում են ընդունում կրթությունը շարունակելու մասին, աշակերտներին մատչելի է լեզվի ուսուցումը մինչ– ավագ միջնակարգի ավարտելը: Սակայն ծնողների մեծ մասն ընդհատում է երեխաների ուսուցումը միջին միջնակարգի՝ պարտադիր կրթության մակարդակում երբեմն նույնիսկ այն բնակավայրերում, որտեղ կան ավագ միջնակարգի դասարաններ:

98. Միջնակարգ դպրոցները լեզվի կադրերով ապահովվելու նպատակով աշխատանքներ են տարվում հատկապես եզդիերենի, քրդերենի – ասորերենի մանկավարժական կադրեր պատրաստելու ուղղությամբ:

դ/ i. մատչելի դարձնել տեխնիկական – մասնագիտական կրթությունը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ   ii. մատչելի դարձնել տեխնիկական – մասնագիտական կրթության հիմնական մասը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ   iii. տեխնիկական – մասնագիտական կրթության շրջանակներում ապահովել համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցանումը որպես ուսումնական պլանի անբաժանելի մաս, կամ   iv. կիրառել վերոնշյալ i-ից մինչ– iii միջոցներից մեկը առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք (կամ, հնարավորության դեպքում, որոնց ընտանիքները) այդպես են ցանկանում, – որոնց թիվը համարվում է բավարար

99. Հայաստանի Հանրապետության՝ Խարտիայի երրորդ մասով պաշտպանության տակ առնված լեզուների կրող ազգային փոքրամասնությունների համայնքներին մատչելի է տեխնիկական – մասնագիտական կրթությունը փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ տեխնիկական – մասնագիտական կրթության շրջանակներում ապահովվում է փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մաս, առնվազն այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք (կամ որոնց ընտանիքները) այդպես են ցանկանում, – որոնց թիվը համարվում է բավարար:

100. Եր–անի Բակունցի անվան մանկավարժական քոլեջում մի քանի տարի առաջ բացվել էին **եզդիական/քրդական** բաժիններ, որոնք երկու տարի անց դադարեցին գործելուց՝ դիմողների բացակայության պատճառով: Դրանք կարող են վերսկսել իրենց գործունեությունը՝ դիմողների առկայության պարագայում: ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցները շրջել են բոլոր եզդիա-քրդական բնակավայրերում՝ փորձելով ի հայտ բերել մանկավարժական հեռանկարով սովորել

ցանկացող երիտասարդների կամ վերապատրաստվելու պատրաստ մեծահասակների: Եզդի-քրդական էթնիկ համայնքում այդպիսի ցանկություն չի հայտնաբերվել:

101. Ասորական – հունական էթնիկ համայնքներից տեխնիկական կամ մասնագիտական կրթության ցանկություն չի արտահայտվել:

102. Խարտիայի պահանջով «համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով տեխնիկական – մասնագիտական կրթությունը պետք է ապահովել այն աշակերտների նկատմամբ, որոնք (կամ, հնարավորության դեպքում, որոնց ընտանիքները) այդպես են ցանկանում – որոնց թիվը համարվում է բավարար»: Ի տեղվույն այցելության ժամանակ փորձագետները կարող են համոզվել այդ պահանջի կամ ցանկության բացակայության փաստում: Միակ ցանկությունը, որ ներկայացվում է, բարձրագույն կրթությունն է:

103. **Ռուսական** բաժին կա Եր–անի պետական հումանիտար քոլեջում: Տեխնիկական – մասնագիտական կրթական մյուս բոլոր հաստատություններում, իբր– օտար լեզու, ապահովված է ռուսերենի ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրի անբաժանելի մաս:

Ե/ i. մատչելի դարձնել համալսարանական կամ այլ բարձրագույն կրթությունը համապատասխան տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ
ii. ստեղծել հնարավորություններ^a ուսուցանելու այդ լեզուները որպես համալսարանական – այլ բարձրագույն կրթական հաստատությունների ուսուցանվող առարկաներ, կամ
iii. բարձրագույն կրթական հաստատությունների կապակցությամբ, եթե պետության ստանձնած դերի պատճառով i – ii ենթակետերը չեն կարող կիրառվել, ապա աջակցել –/կամ թույլ տալ համալսարանի կամ բարձրագույն կրթական այլ ձ–երի տրամադրումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով կամ հնարավորությունների տրամադրումը այս լեզուների ուսուցման համար^a որպես համալսարանական կամ բարձրագույն կրթական հաստատությունների առարկաներ

104. Հայաստանի Հանրապետության պաշտպանության տակ առնված փոքրամասնությունների լեզուները կրողներին մատչելի է համալսարանական կամ այլ բարձրագույն կրթությունը համապատասխան լեզուներով կամ համալսարանական կամ այլ բարձրագույն կրթության շրջանակներում ապահովվում է համապատասխան փոքրամասնությունների լեզուների ուսուցումը՝ որպես ուսումնական ծրագրերի անբաժան մաս, առնվազն այն ուսանողների նկատմամբ, որոնք այդպիսի հայտ են ներկայացրել, – որոնց թիվը համարվում է բավարար:

105. Իրականում ուսուցումն իրականացվում է նույնիսկ ուսանողների անբավարար թվի դեպքում: Եր–անի պետական համալսարանի ար–ելագիտության ֆակուլտետում մասնագիտացման դեպքում որպես պարտադիր առարկա դասավանդվում են **եզդիերեն/քրդերեն,**

ասորերեն: Եզդիերեն/քրդերենը բարձրագույն կրթությունում որպես առանձին լեզուներ տարանջատված չեն, քանի որ Հայաստանում երկու խմբերն էլ գործածում են նույն լեզուն: Ֆակուլտետում այս պահին սովորում են ազգությամբ 3 ասորի – 1 քուրդ ուսանողներ, ովքեր կարող են աշխատել որպես իրենց մայրենի լեզվի ուսուցիչներ:

106. 2005թ-ից սկսած բացի ազգությամբ ասորի ուսանողներից ասորագիտությամբ մասնագիտանում են նա – ազգությամբ հայ յոթ ուսանողներ: Եր–անի պետական համալսարանի ար–ելագիտության ֆակուլտետում մագիստրատուրայի 1-ին կուրսի 2-րդ – 2-րդ կուրսի 1-ին կիսամյակում 2005-2006 ուսումնական տարվանից սկսած դասավանդվում է դասական ասորերեն: Ծրագրավորման փուլում են ասորագիտության տարբեր բնագավառների մասնագետների պատրաստումը, ժամանակակից ասորերենի դասավանդումը համալսարանում կազմակերպելը: «Ասորագիտություն» մասնագիտությունն առաջարկում է նա – «Դավիթ Անհաղթ» հումանիտար համալսարանը: «Եզդիերեն» մասնագիտությունն առաջարկում է Եր–անի մենեջմենթի համալսարանը:

107. 2007թ. կառավարությունը եզդիական – քրդական համայնքին առաջարկեց 2 նպատակային տեղ Եր–անի պետական համալսարանի ար–ելագիտության ֆակուլտետ ընդունվելու համար՝ կրթությունը ավարտելուց հետո 3 տարի ժամկետով եզդիա-քրդաբնակ որ–է գյուղի դպրոցում որպես ուսուցիչ աշխատելու նախապայմանով: Ընդունելության հանձնաժողով ներկայացվել են 2 հայտադիմում, սակայն դիմորդները բացահայտ անբավարար գիտելիքների պատճառով չկարողացան հաղթահարել ընդունելության քննությունները: Աշխատաքներ են տարվում եզդիական համայնքից Եր–անի պետական համալսարանի Ար–ելագիտության ֆակուլտետի հաջորդ տարվա ծրագրավորված նպատակային տեղերի համար դիմորդներ նախապատրաստելու ուղղությամբ:

108. Յուրաքանչյուր ուսումնական տարվա ընթացքում ոուսերեն լեզուն որպես պարտադիր առարկա ունկնդրում են Եր–անի պետական համալսարանի 308, Բրյուսովի անվան լեզուվաբանական համալսարանի 493, Եր–անի մանկավարժական համալսարանի 503, Գյումրիի պետական մանկավարժական համալսարանի 329, Վանաձորի պետական մանկավարժական համալսարանի 315, Գավառի պետական համալսարանի 104 – Ռուս-հայկական «Սլավոնական» համալսարանի 380 ուսանողներ:

109. Հունարեն լեզվի դասավանդումը որպես պարտադիր առարկա իրականացվում է Եր–անի պետական համալսարանում – Բրյուսովի անվան լեզվաբանական համալսարանում: Յուրաքանչյուր ուսումնական տարվա ընթացքում այս երկու ԲՈւՀ-երում այս առարկան ունկնդրում են 140-150 ուսանող: Հունարենի ուսուցում առաջարկում են նա – այլ բարձրագույն կրթական

հաստատություններ, ինչպես Եր–անի «Մոնթե Մելքոնյան» – մենեջմենթի համալսարանները, Եր–անի մշակույթի համալսարանում կա հունարենի բաժին, «Աճառյան» համալսարանն առաջարկում է *հունարենի* հատուկ դասընթացներ:

զ/ i. կազմակերպել չափահասների կամ շարունակական կրթության դասընթացներ, որոնք հիմնականում կամ ամբողջովին ուսուցանվում են տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ
ii. առաջարկել նման լեզուներ³ որպես չափահասների կամ շարունակական կրթության առարկաներ, կամ
iii. եթե պետական մարմինները չունենան անմիջական իրավասություն չափահասների կրթության ոլորտում, ապա աջակցել նշված լեզուների առաջարկմանը կամ խրախուսել դրանց³ որպես շարունակական կրթության առարկաների

110. Հունարեն լեզվի ուսուցման կիրակնօրյա դասընթացներ կազմակերպվում են Եր–ան, Ալավերդի, Գյումրի, Վանաձոր, Ստեփանավան, Նոյեմբերյան, Հրազդան քաղաքների հունական համայնքների կողմից: Դասընթացները բաց են առանց տարիքային – ազգային սահմանափակումների:

111. Մի շարք հասարակական կազմակերպություններ առաջարկում են ուսերենի ուսուցում չափահասների համար: Դասընթացներին մասնակցում են բացառապես չափահաս հայեր, նրանք, ովքեր մտադիր են արտագաղթել Ռուսաստանի Դաշնություն: ՀՀ կառավարության 16.09.1999թ. համար 48 որոշմամբ հաստատվել է «Ռուսաց լեզուն Հայաստանի Հանրապետության կրթության համակարգում – մշակութային–հասարակական կյանքում» հայեցակարգը:

112. Ասորորեն լեզվով չափահասների կամ շարունակական կրթության պահանջ չի ներկայացվել:

113. Եզդիերենով – քրդերենով չափահասների կամ շարունակական կրթության դասընթացներ կազմակերպել անհնար է այդ պահանջարկի բացակայության պատճառով: ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչությունը, Փորձագետների կոմիտեի կարծիքը – առաջարկը ստանալուց հետո, հարցը քննարկել է եզդիական – քրդական էթնիկ համայնքներում: Վերջիններս նույնիսկ հարցադրումը համարել են անհեթեթ: Չափահաս քրդերը – եզդիները տիրապետում են իրենց լեզվին բավարար չափով, այնքան, որքան դրա հասարակական պահանջարկը կա:

ե/ ձեռնարկել միջոցառումներ³ երաշխավորելու համար պատմության – մշակույթի ուսուցումը տարածաշրջանային – փոքրամասնությունների լեզուներով,

114. 2004թ. մշակվել է «Եզդիերեն լեզվի – գրականության» 1-10-րդ դասարանների ծրագիրը, որի մեջ ինտեգրված ներկայացվում են նյութեր եզդի ժողովրդի պատմության, մշակույթի – կրոնի վերաբերյալ: Դասագրքերը պատրաստվում են հրատարակության:

115. 2004-2005թթ. մշակվել է «Ասորերեն լեզվի – գրականության» 1-10-րդ դասարանների ծրագիրը, որի մեջ ինտեգրված ներկայացվում են նյութեր ասորի ժողովրդի պատմության, մշակույթի – կրոնի վերաբերյալ:

116. Միջնակարգ կրթության շրջանակում /3-9-րդ դասարաններում/ հունարեն լեզու ուսուցանող դպրոցների 7-8-րդ դասարանների ուսումնացանկում ընդգրկված է նա– հույն ժողովրդի պատմության – գրականության ուսումնասիրումը:

ը/ապահովել ուսուցիչների հիմնական – հետագա վերապատրաստումը՝ Կողմի կողմից ընդունված «ա»-ից մինչ– «է» կետերը իրականացնելու նպատակով,

i. հիմնել վերահսկող մարմին կամ մարմիններ, որոնք պատասխանատու կլինեն տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով ուսուցման հաստատմանը կամ զարգացմանը ուղղված՝ ձեռնարկված միջոցների – ձեռք բերված առաջընթացի վերահսկման համար – իրենց հայտնաբերումների մասին պարբերական հաշվետվությունների պատրաստման համար, որոնք կներկայացվեն հասարակությանը:

117. ՀՀ կրթության – գիտության նախարարությունը Ռուսաստանի Դաշնության տարբեր կրթական կազմակերպությունների – հասարակական կազմակերպությունների հետ համատեղ իրականացնում է տարատեսակ ուսումնական ծրագրեր – նախագծեր: ՀՀ կրթության – գիտության նախարարությունը նպաստում է Հայաստանի Հանրապետությունում ռուսաց լեզվի տարածմանը, զարգացմանը – դերի բարձրացմանը, որպես միջազգային հաղորդակցման միջոց: ՀՀ գիտության – կրթության նախարարության Կրթության ազգային ինստիտուտի – ՀՀ ռուսաց լեզվի զարգացման կենտրոնում պարբերաբար անց են կացվում ռուսաց լեզվի ուսուցիչների վերապատրաստման դասընթացներ, սեմինար-խորհրդակցություններ: Նման դասընթացներ են կազմակերպվում նա– Հայ-ռուսական /Սլավոնական/ համալսարանում: Յուրաքանչյուր տարի ուսուցիչների մի քանի խմբեր վերապատրաստման են մեկնում Մոսկվա: 2005թ-ից վերսկսվել է մանկավարժներին – աշակերտներին հասցեագրված «Ռուսաց լեզուն Հայաստանում» ՀՀ-ում հրատարակվող պարբերականի հրատարակությունը – անվճար տրամադրումը բոլոր դպրոցներին: Հայաստանի Հանրապետության ռուսերենի 26 ուսուցիչներ 2001-2006թթ. դարձել են ռուսաց լեզվի ուսուցիչների միջ– անցկացվող Պուշկինյան մրցույթի մրցանակակիրներ:

118. 2005 թվականից Կրթության ազգային ինստիտուտում գործում են ՀՀ գիտության – կրթության նախարարության «Իրանագիտության» – «Սեմագիտության» առարկայական

հանձնաժողովները, որոնք իրականացնում են քրդերեն, եզդիերեն – ասորերեն լեզուներով ուսումնական ծրագրերի, դասագրքերի, ձեռնարկների փորձաքննությունը: 2006թ. եզդիական համայնքի միջնորդությամբ՝ եզդիների – ազգային մյուս փոքրամասնությունների կրթական խնդիրներն ուսումնասիրելու – սպասարկելու նպատակով Կրթության ազգային ինստիտուտում աշխատանքի է ընդունվել ազգությամբ եզդի մասնագետ:

119. 2002թ. ՀՀ գիտության – կրթության նախարարության Կրթության ազգային ինստիտուտի նախաձեռնությամբ անցկացվել է ասորերեն լեզվի 22 ուսուցիչների 74-ժամյա վերապատրաստման դասընթաց: Դասընթացը կրկնվել է 2006թ. «Ասորերենի այբբենարան»-ի հրատարակումից հետո՝ ուսուցիչներին նոր դասագրքերով աշխատելուն նախապատրաստելու նպատակով:

120. Եզդիերենի ուսուցմամբ դասարաններ ունեցող 24 դպրոցների ուսուցիչների 5 տոկոսն ունի բարձրագույն, 21 տոկոսը՝ միջին-մասնագիտական – 74 տոկոսը՝ միջնակարգ կրթություն: Չնայած մասնագիտական կրթությամբ պայմանավորված ուսումնական գործընթացի թերություններին, – հակառակ նրա, որ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցներն անձամբ ուսուցիչներին, ինչպես նա– եզդիական համայնքի հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարներին հորդորում էին, այս ուսուցիչների կողմից վերապատրաստում անցնելու ցանկություն չի արտահայտվել: Այնուամենայնիվ ծրագրավորվում է հարկադրել ուսուցիչներին վերապատրաստում անցնել:

2. Կրթության կապակցությամբ – տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուները ավանդաբար օգտագործող տարածքներից բացի այլ տարածքների առկայությամբ Կողմերը պարտավորվում են (եթե տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուները գործածողների թիվը արդարացված է) թույլ տալ, աջակցել կամ ապահովել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվի կամ լեզվով ուսուցանումը կրթության բոլոր համապատասխան փուլերում:

121. Հայաստանի Հանրապետությունում կրթության բոլոր փուլերը թույլատրված են Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ապրող բոլոր այլազգի բնակիչներին: Բավարար թվի կամ կազմակերպական հնարավորությունների դեպքում Հայաստանի Հանրապետությունում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնություններ լեզուներ գործածողները միշտ կարող են աջակցություն հուսալ :

Հոդված 9. Դատական մարմիններ

«Կետ 1

Այն դատական տարածքների առնչությամբ, որտեղ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունն լեզուներով խոսող բնակիչների թիվը համապատասխանում է ներքոնշյալ միջոցառումներին^ա համաձայն այս լեզուներից յուրաքանչյուրի դերի, – այն պայմանով, որ սույն կետով տրամադրված հնարավորությունների օգտագործումը դատավորի կողմից չի համարվում պատշաճ արդարադատության իրականացմանը խոչընդոտող, Կողմերը պարտավորվում են^ա

ա. ii. Երաշխավորել մեղադրյալին, որ նա իրավունք կունենա գործածելու իր տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզուն»:

122. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի առաջին մասի իմաստից հետ–ում է, որ քրեական դատավարությանը մասնակցող յուրաքանչյուր անձ կարող է հանդես գալ այն լեզվով, որին նա տիրապետում է: Վարույթ իրականացնող մարմինը չի կարող պնդել, որ այդ անձը տիրապետում է դատավարության կամ այս կամ այն լեզվին, – պետք է հանդես գա հենց այդ լեզվով: Սրանից հետ–ում է, որ, եթե մեղադրյալը տիրապետում է – դատավարության լեզվին, – փոքրամասնության լեզվին կամ այլ լեզվի, ապա նա՝ ըստ իր հայեցողության, կարող է հանդես գալ դրանցից որ–է մեկով: Նույն հոդվածի երկրորդ մասը քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող դատավարության մասնակիցներին, այդ թվում՝ մեղադրյալին, իրավունք է վերապահում քրեական վարույթում թարգմանչի օգնությամբ – անվճար իրականացնել իր բոլոր իրավունքները:

Միաժամանակ ուշադրություն ենք հրավիրում այն հանգամանքի վրա, որ անկախ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի վերոհիշյալ դրույթից, Հայաստանի դատարանները պարտավոր են ղեկավարվել Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների Եվրոպական Խարտիայի համապատասխան հոդվածներով, քանի որ օրենքի հետ հակասության պարագայում, ըստ ՀՀ սահմանադրության 6-րդ հոդվածի չորրորդ մասի գործում է խարտիայի դրույթը:

«ա. iii. ապահովել, որ հարցումները – ապացույցները (գրավոր թե բանավոր) չպետք է անընդունելի համարվեն, որովհետ– դրանք ձ–ակերպվել են տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզվով»:

123. Փորձագետների կոմիտեն Հայաստանի կողմից այս պարտավորությունը համարել է կատարված:

«ա. iv. հարցման հիման վրա իրավական գործերի հետ կապված փաստաթղթեր

տրամադրել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվով»:

124. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի երկրորդ մասի համաձայն, *հանձնման ենթակա փաստաթղթերի վավերացված պատճենները դատավարության լեզվին չտիրապետող անձանց են տրամադրվում այն լեզվով կատարված թարգմանությամբ, որին նրանք տիրապետում են:*

125. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 3-րդ հոդվածի առաջին մասով սահմանվում է, որ ՀՀ տարածքում անկախ հանցանքի կատարման վայրից, քրեական գործերով վարույթ իրականացվում է նշված օրենսգրքի դրույթներին համապատասխան, եթե ՀՀ միջազգային պայմանագրերով այլ բան սահմանված չէ: Օրենսգրքի հիշյալ դրույթից հետ–ում է, որ նույնիսկ դատավարության լեզվին՝ հայերենին տիրապետող ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձին՝ իր խնդրանքի դեպքում, իրեն հանձնման ենթակա փաստաթղթերի վավերացված պատճենները պետք է համապատասխան փոքրամասնության լեզվով տրամադրվի, քանի որ տվյալ պարագայում անհրաժեշտ կլինի ղեկավարվել Խարտիայի համապատասխան հոդվածով – ՀՀ Սահմանադրության վերոհիշյալ դրույթի պահանջով: Ելնելով այս սկզբունքից գտնում ենք, որ դատավարության լեզվին տիրապետող ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձինք նույնպես կարող են պահանջել, որպեսզի հանձնման ենթակա փաստաթղթերն իրենց տրամադրվեն համապատասխան լեզվով վավերացված պատճեններով: Դրա մասին են վկայում նա– ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքում կատարված փոփոխություններն ու լրացումները, որոնց համաձայն քրեական վարույթ իրականացնող մարմինները պարտավոր են ղեկավարվել ՀՀ մասնակցությամբ գործող միջազգային պայմանագրերով – վարույթում այդ պայմանագրերը կիրառելիս դրանց համապատասխան դրույթներն արտացոլել վարույթին առնչվող փաստաթղթերում:

126. Ազգային փոքրամասնության լեզվով փաստաթղթեր տրամադրելու հետ կապված դատական վիճակագրություն չի վարվում, ուստի ուղղակի տվյալներ տրամադրել չենք կարող: Սակայն գործնականում այս պրակտիկան իրականացվում է: Հենց 2007թ. ընթացքում եզդի մի ընտանիքի հետ առնչվող քրեական դատավարության բոլոր փաստաթղթերը, ընտանիքի պահանջով, թարգմանվել են եզդիերեն – տրամադրվել նրանց:

Քաղաքացիական դատավարության մեջ

«բ. ii. թույլատրել, որ դատարանի առաջ կանգնելու դեպքում կողմը խոսի տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվով^a առանց դրա համար լրացուցիչ ծախսեր կրելու»:

127. ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 7-րդ հոդվածից հետ–ում է, որ գործին մասնակցող հայերենին չտիրապետող անձանց համար ապահովվում է թարգմանչի միջոցով, անվճար, գործերի նյութերին ծանոթանալու, դատավարական գործողություններին մասնակցելու – դատարանում այլ լեզվով հանդես գալու իրավունքը: Կրկին ուշադրություն ենք հրավիրում ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 1-ին հոդվածի երկրորդ մասի այն դրույթի վրա, որի համաձայն, եթե Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրով սահմանված են դատավարության այլ նորմեր, քան նախատեսված են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով, ապա կիրառվում են միջազգային պայմանագրի նորմերը: Այսպիսով ՀՀ օրենսդրության վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ միջազգային պայմանագրերին համապատասխան՝ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձը քաղաքացիական դատավարությունում դատարանի առջ– կարող է հանդես գալ իր մայրենի լեզվով /կամ՝ իր կողմից ընտրված որ–է լեզվով/, եթե նույնիսկ տիրապետում է հայերենին: Դա հատկապես երաշխավորված է Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի վերը հիշատակված դրույթով, ինչպես նա– այն դրույթով, ըստ որի միջազգային պայմանագրերը Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգի բաղկացուցիչ մասն են: Քանի որ Հայաստանի էթնիկ համայնքները պարբերաբար իրազեկվում են իրենց՝ ազգային – միջազգային պայմանագրերով նախատեսված իրավունքներին, նրանք բոլոր իրավական հնարավորություններն ունեն օգտագործելու իրենց իրավունքը:

«գ. դատարաններում վարչական գործերի վերաբերյալ դատական գործերում^ա թույլատրել, որ դատարանի առաջ կանգնելու դեպքում կողմը խոսի տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվով^ա առանց դրա համար լրացուցիչ ծախսեր կրելու, –/կամ

iii. թույլատրել, որ փաստաթղթերը – վկայությունները տրամադրվեն տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվով, անհրաժեշտության դեպքում^ա թարգմանիչների – թարգմանությունների օգնությամբ»:

128. Դատարանի առջ– ազգային փոքրամասնությանը պատկանող անձի կողմից իր մայրենի լեզվով հանդես գալու իրավունքը վերաբերում է նա– վարչական գործերին: Ներկայումս վարչական գործերով վարույթները դատարանում իրականացվում են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին համապատասխան: Հետ–աբար վերը նշվածը վերաբերում է նա– վարչական գործերին: Անհրաժեշտ ենք համարում նշել, որ ներկայումս լրամշակվում է Վարչական դատավարության օրենսգրքի նախագիծը, որում հաշվի կառնվեն ՀՀ միջազգային պայմանագրերով ստանձնած պարտավորությունները – համապատասխան դրույթներ կնախատեսվեն ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց շահերը լավագույնս

պաշտպանելու համար: «Վարչարարության հիմունքների – վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածն ուղղակիորեն սահմանում է, որ «Հայաստանի Հանրապետությունում ազգային փոքրամասնությունների լեզուներին տիրապետող անձինք, օրենքով սահմանված կարգով կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերին համապատասխան, վարչական վարույթի իրականացման համար դիմումը – դրան կից փաստաթղթերը կարող են ներկայացնել համապատասխան փոքրամասնության լեզվով»:

Հոդվածը սահմանում է նա–, որ նման դեպքերում վարչական մարմինը կարող է պահանջել ներկայացնել փաստաթղթերի թարգմանությունները հայերեն լեզվով:

Բացի դա, օրենքի 27-րդ հոդվածի չորրորդ մասը վարչական վարույթի մասնակիցներին թույլատրում է օգտագործել օտար լեզուներ: Ընդ որում վարչական մարմնի կողմից համապատասխան թարգմանությունն ապահովելու անհնարինության դեպքում է միայն, որ օտար լեզվին տիրապետող վարույթի մասնակիցը պարտավոր է թարգմանություն ապահովել:

Օրենքի 59-րդ հոդվածի համաձայն, վարույթի մասնակցի խնդրանքով, նրան կարող է տրամադրվել վարչական ակտի օտար լեզվով թարգմանված պատճենը, որը պետք է հաստատված լինի համապատասխան վարչական մարմնի պաշտոնական կնիքով:

Օրենքի 93-րդ հոդվածը սահմանում է, որ վարչական վարույթի ընթացքում թարգմանիչներին վարձատրելու հետ կապված ծախսերը կրում է վարչական վարույթն իրականացնող մարմինը: Այն դեպքում, երբ թարգմանիչն հրավիրել է վարույթի մասնակիցը, ապա համապատասխան ծախսը կրում է նա:

Վերոշարադրյալից հետ–ում է, որ «Վարչարարության հիմունքների – վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքով լիովին պաշտպանված են ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների շահերը – վարչական վարույթի ընթացքում, բացի վերը նշված թարգմանության դեպքերից, որ–է լրացուցիչ ծախսերի կատարում նրանց կողմից չի պահանջվում:

դ. քայլեր ձեռնարկել^ա երաշխավորելու, որ վերոհիշյալ «բ» – «գ» կետերի i – iii ենթակետերի կիրառումը – անհրաժեշտության դեպքում թարգմանությունների ու թարգմանիչների օգնության դիմելը չի ներառի հավելյալ ծախսեր շահագրգիռ անձանց համար:

129. Պատասխանը արտացոլված է նախորդ պարագրաֆներում:

Կետ 3
Կողմերը պարտավորվում են տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով մատչելի դարձնել ազգային օրենքով սահմանված ամենակար–որ տեքստերը. հատկապես այն տեքստերը, որոնք վերաբերում են այս լեզուներով խոսողներին (եթե նրանք այլ կերպ չեն տրամադրվում):

130. Ինչպես տեղեկացվել է Եվրոպայի խորհրդին, ՀՀ արդարադատության նախարարության կողմից հրատարակվում է – անհրաժեշտության դեպքում վերահրատարակվում են ՀՀ օրենսգրքերի – օրենքների պաշտոնական տեղեկագրեր՝ նպատակ ունենալով իրազեկել ՀՀ քաղաքացիներին (այդ թվում՝ ազգային փոքրամասնություններին) իրենց իրավունքների մասին: Ազգային ժողովի կայքէջում տեղակայված ռուսերեն լեզվով օրենսդրական ակտերն, իհարկե չեն ներկայացնում ՀՀ օրենսդրությունն ամբողջությամբ նույնիսկ, եթե նկատի ունենանք միայն օրենքները: Իրավական ակտերն ընդունվում են հայերեն լեզվով – դրանց բոլորի թարգմանությունն ապահովելը զգալի ժամանակ – ֆինանսական միջոցներ է պահանջում: Չնայած դրան, շոշափելի աշխատանք կատարվում է – ներկա դրությամբ ՀՀ ԱԺ կայքէջում արդեն տեղակայված են 200-ից ավելի օրենքներ ռուսերեն լեզվով, որոնց թիվը պարբերաբար աճում է: Այդ իրավական ակտերի շարքում են ՀՀ Սահմանադրության, քաղաքացիական, քրեական դատավարության, քրեակատարողական, աշխատանքային, ընտանեկան, մաքսային – հողային օրենսգրքերի, ինչպես նաև – կար–որ այլ օրենքների – այլ իրավական ակտերի ռուսերեն տարբերակները: Ընդհանուր առմամբ ՀՀ Ազգային ժողովի կայքէջում զետեղված են հայերեն – մեծ քանակությամբ ռուսերեն լեզվով իրավական ակտեր, որոնք մատչելի են ազգային փոքրամասնություններին պատկանող անձանց համար – որոնք կարող են բավարարել նրանց առօրեական պահանջները: Ընդհանուր առմամբ լեզվական հանգամանքը երբ–է առիթ չի հանդիսացել, որ ազգային փոքրամասնությանը պատկանող կամ լեզվի տիրապետող անձը Հայաստանի Հանրապետությունում զրկվի իր իրավունքների – օրինական շահերի պաշտպանության սահմանադրական իրավունքն արդյունավետորեն օգտագործելու հնարավորությունից:

131. Այնուամենայնիվ, ելնելով այն հանգամանքից, որ Հայաստանի բնակչության մեծ մասը դեռ–ս էլեկտրոնային հաղորդակցման մեծ հնարավորություններ չունի, ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի վարչության աշխատակիցները ազգային փոքրամասնությունների միջավայրում պարբերաբար իրականացում են իրավունքի իրազեկման դասընթացներ, այդ թվում, ազգային օրենքներից բացի, հատկապես երկու միջազգային կոնվենցիաներից /Ազգային փոքրամասնությունների իրավունքների պաշտպանության շրջանակային կոնվենցիա – Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների եվրոպական Խարտիա/ բխող փոքրամասնությունների իրավունքների մասին: Դրանցից առաջինը հրատարակվել է հայերեն լեզվով – բաժանվել բոլոր էթնիկ համայնքներին: Երկրորդը նույնպես հայերեն – ռուսերեն լեզուներով թղթի վրա – էլեկտրոնային կրիչի վրա բաժանվել են

Էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչներին: Իրավունքների իրազեկման շրջանակը ընդլայնելու համար պարբերաբար տեղի են ունենում իրավունքի քննարկումներ: Այս շարքում կար—որում ենք նա— Եվրոպայի խորհրդի փորձագետների կոմիտեի մոնիտորինգների արդյունքների — Հայաստանի վերաբերյալ կարծիքների քննարկումները էթնիկ համայնքներում: Դրանք իրենց հերթին, ՀՀ կառավարության կայքէջում զետեղելուց բացի, հայերեն — ռուսերեն լեզուներով, թղթի — էլեկտրոնային կրիչի վրա, բաժանվել են էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչներին, քննարկվել ՀՀ նախագահի խորհրդակցական կից ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների համակարգող խորհրդում: Շատ լավ կլիներ, անշուշտ, ունենալ ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով դրանց թարգմանությունները, սակայն ներկա պահին Հայաստանի Հանրապետության ֆինանսական հնարավորությունների սղությունն այդ հնարավորությունը չի տալիս; Այնուամենայնիվ ավելորդ չենք համարում —ս մեկ անգամ ընդգծել, որ ՀՀ էթնիկ համայնքները հայերենին կամ ռուսերենին անհամեմատ ավելի լավ են տիրապետում, քան՝ մայրենի լեզուներին — լեզվի իմաստով իրավունքի իմացության բարդություններ իրականում չկան:

132. Ցավոք, հունարենով, ասորերենով, եզդիերենով — քրդերենով Հայաստանի Հարապետությունում, հավանաբար, դեռ—ս օրենքները չեն կարող թարգմանվել: Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության տեքստի թարգմանության փորձը եզդիերենով ի հայտ բերեց մի շարք դժվարություններ, մասնավորապես՝ թե ինչքան դժվար — բարդ է օրենքներին — իրավական ակտերին չհարմարեցված լեզվով հաղորդել իրավական նորմ պարունակող տեքստի նրբությունները: Սակայն խնդիրը նույնիսկ սրանում չէ: Ասորերենի, քրդերենի — եզդիերենի դեպքում իրավական նորմերի թարգմանությունը նույնիսկ կարող է նպաստել լեզուների զարգացմանը, — ՀՀ-ի ֆինանսական հնարավորությունների բարելավման դեպքում այդ հարցը կլուծվի: Ներկա պահին խնդիրը նրանում է, որ ասորական, եզդիական, քրդական, հունական էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչներն անհամեմատ ավելի մեծ հնարավորություններ ունեն օրենքները հասկանալու հայերեն — ռուսերեն լեզուներով, քան՝ իրենց մայրենի լեզուներով: Սրանից հետ—ում է, որ այդ տեքստերը հայերենով — ռուսերենով ավելի մատչելի են մարդկանց, քան՝ հիշյալ լեզուներով: Ձ—ական իմաստով, իհարկե, երկիրն իր պարտավորությունը չի կատարել, սակայն օրենքների մատչելիության իմաստով՝ լեզվական առումով, կատարել է: Նույնիսկ եթե օրենքները մարդկանց չեն տրամադրվել հիշյալ լեզուներով, իրականում նրանք զրկված չեն եղել իրենց իրավունքներն իմանալու հնարավորությունից:

Հողված 10. Վարչական մարմիններ — հասարակական ծառայություններ

1. Պետության վարչական տարածքների ներսում, որտեղ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող բնակչության քանակը արդարացնում է ներքոնշյալ միջոցները, –, համաձայն յուրաքանչյուր լեզվի վիճակի, Կողմերը հնարավորության սահմաններում պարտավորվում են.

ա/

iv. երաշխավորել, որ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսողները կկարողանան գրավոր կամ բանավոր հայտեր ներկայացնել այդ լեզուներով, կամ

v. երաշխավորել, որ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներ խոսողները իրավասու կլինեն փաստաթղթեր ներկայացնել այդ լեզուներով,

133. Ինչպես հայտնի է փորձագետների կոմիտեին, օրենսդրությունը չի արգելում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզվով (գրավոր կամ բանավոր) իշխանություններին դիմելու հնարավորությունը. պատասխանը տրամադրվում է պաշտոնական լեզվով, նկատի ունենալով, որ հնարավոր է նա– պատասխանել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզվով, եթե դիմողը այդ պահանջում է: «Վարչարարության հիմունքների – վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 27-րդ հոդվածը սահմանում է, որ փաստաթղթերը կարող են ներկայացվել փոքրամասնության լեզվով հայերեն թարգմանությամբ^a վճարվելով վարչական մարմնի կողմից:

134. Չնայած Փորձագետների կոմիտեն պարտավորությունը կատարված է համարում ռուսերենի, քրդերենի – եզդիերենի վերաբերմամբ, մասամբ կատարված ասորերենի վերաբերմամբ – ձ–ականորեն կատարված հունարենի վերաբերմամբ, իրականում գործնականում այս իրավունքը ասորիների – հույների կողմից թերի է օգտագործվում նրանց կողմից մայրենի լեզվին կամ գոնե գրավոր լեզվին չտիրապետելու պատճառով: Եզդիները – քրդերը նույնպես վարչական մարմինների հետ հաղորդակցվելիս չեն օգտագործում իրենց լեզվով գրավոր դիմելու իրավունքը, չնայած բանավոր հաղորդակցվելիս նրանք օգտագործում են այդ իրավունքը: Իշխանությունները չեն կարող հարկադրել ազգային փոքրամասնություններին վարչական մարմինների հետ հաղորդակցվելիս օգտագործել անպայման իրենց մայրենի լեզուները: Իշխանությունները կարող են սահմանել այդ իրավունքը, ինչը արված է:

1.բ/ լայնորեն կիրառվող վարչական տեքստերը – ձ–երը մատչելի դարձնել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող բնակչության համար կամ ներկայացնել դրանք երկլեզու տարբերակներով,

135. Նույն պատճառներով, ինչ պատճառներով օրենքները – իրավական ակտերը չեն թարգմանվում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, վարչական տեքստերը նույնպես դեռ–ս լայնորեն չեն թարգմանվում: Բոլոր դեպքերում դա պատճառ չէ, որ վարչական տեքստերը փոքրամասնություններին անհասկանալի լինեն:

**2. Տեղական – մարզային մարմինների առնչությամբ, որոնց տարածքում բնակվող^ա տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող բնակչության քանակը արդարացնում է ներքոնշյալ միջոցները, Կողմերը պարտավորվում են թույլատրել –/կամ խրախուսել.
բ/ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսողներին հնարավորություն տալ գրավոր կամ բանավոր կերպով հայտ ներկայացնել այդ լեզուներով,**

136. Չնայած Փորձագետների կոմիտեն պարտավորությունը կատարված է համարում ուսերենի, քրդերենի – եզդիերենի վերաբերմամբ, մասամբ կատարված ասորերենի վերաբերմամբ – ձ–ականորեն կատարված հունարենի վերաբերմամբ, այս դեպքում նույնպես պետք է ասել, որ իրականում գործնականում այս իրավունքը ասորիների – հույների կողմից թերի է օգտագործվում նրանց կողմից մայրենի լեզվին կամ գոնե գրավոր լեզվին չտիրապետելու պատճառով: Իշխանությունները չեն կարող հարկադրել ազգային փոքրամասնություններին տեղական – մարզային մարմինների հետ հաղորդակցվելիս օգտագործել անպայման իրենց մայրենի լեզուները: Իշխանությունները կարող են սահմանել այդ իրավունքը, ինչը արված է: Պետք է ասել ա–, որ ինչպես վերը շարադրված է, այս պահին հույները որ–է մարզում – նույնիսկ որ–է գյուղում բավարար թիվ չեն կազմում, որպեսզի նրանց լեզվի կիրառումը հնարավոր լինի: Հայաստանի անկախացումից – սահմանների բացումից հետո, ինչպես նա– 90-ական թվականների Հայաստանի սոցիալ-տնտեսական ձգնաժամի պատճառով Հայաստանի շատ հույներ հեռացան Հայաստանից, հիմնականում Հունաստան – Ռուսաստանի Դաշնություն: Օրինակ, Լոռու մարզի Յաղղան գյուղում 1987թ. ապրում էին 280 հունական ընտանիք՝ 900 մարդ: 1999թ. փետրվարին գյուղում մնացել էին ընդամենը 72 հույն: Միայն 1992-1996թթ. 120 հունական ընտանիք լքեց գյուղը: Այսօր նրանց թիվն այդ գյուղում ավելի քիչ է: Հինգ տարի առաջ գյուղում կային ընդամենը 20 խառն ընտանիքներ՝ 11 հունա-հայկական (հույն են ամուսինները) – 9 հայ հունական (ամուսինները հայ են): Շամլուղում 1999թ. փետրվարին 600 հույն բնակչից մնացել էին ընդամենը 127-ը, իսկ Ախթալայից 1992-1995թթ. ընթացքում հեռացան 400 հույներ: 1989թ. Հանքավան գյուղում կային 250 հույներ, որոնցից 2001թ. մնացել էին 22-ը, իսկ այսօր, մեր տվյալներով՝ մեկ հույն կա Հանքավանում: Պետք է ասել նա–, որ գյուղաբնակ հույների զգալի մասը տարեց բնակչություն է, որոնք ցանկություն չունեն հունարեն սովորելու: Խարտիայի որոշ դրույթների կիրառումը հունական էթնիկ համայնքի նկատմամբ ուղղակի անհնար է: Հայաստանի իշխանությունները – բնակչությունը ցավով են ընդունում բարեկամ հունական համայնքի նվազման փաստը: Փորձագետների կոմիտեի ուշադրությունը հրավիրում ենք այն հանգամանիքին, որ տեղական կամ մարզային իշխանությունների վերաբերյալ Խարտիայի սույն դրույթը կարող է

իրականացվել այն դեպքերում, երբ այդ «տարածքում բնակվող^ա տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող բնակչության քանակը արդարացնում է ներքոնշյալ միջոցները»:

2.գ/ տեղական իշխանությունների կողմից տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների գործածումը իրենց ժողովների ընթացքում (քննարկումների ժամանակ), սակայն առանց բացառելու պետության պաշտոնապես ընդունված լեզվի (լեզուների) գործածումը,

137. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարել է կատարված քրդերենի, ասորերենի, եզդիերենի – ռուսերենի վերաբերմամբ, բայց չկատարված^ա հունարենի վերաբերմամբ: Փորձագետների կոմիտեն մասնավորապես գրում է, որ «Ինչ վերաբերում է այն տարածքին, որտեղ հունարեն են խոսում, Փորձագետների կոմիտեն տեղեկացվել է, որ տեղական ժողովներում գործածվում է ռուսերենը կամ հայերենը»: Նախորդ /– մի շարք այլ/ պարագրաֆում խոսվեց այն մասին, որ գործնականում հունարենով խոսողների տարածք Հայաստանում չկա: Հունարենը գործածվում է գլխավորապես հունարեն լեզու դասավանդվող դպրոցներում – հունական մանկապարտեզում: Նույնիսկ հունական եթնիկ համայնքի հասարակական կազմակերպությունների անդամները միմյանց հետ հաղորդակցվում են հայերենով կամ ռուսերենով, չնայած իշխանությունները ամեն կերպ հորդորում են նրանց գործածել հունարեն լեզուն: Խարտիայի սույն դրույթը կարող է իրականացվել այն դեպքերում, երբ այդ «տարածքում բնակվող^ա տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող բնակչության քանակը արդարացնում է ներքոնշյալ միջոցները»:

2.ե/ անհրաժեշտության դեպքում^ա տեղանունների ճշգրիտ կամ ավանդական ձևերի կիրառումը կամ ընդունումը տարածաշրջանային – փոքրամասնությունների լեզուներով^ա պաշտոնական լեզվով (լեզուներով) ընդունված անունների հետ միասին:

138. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարել է կատարված:

1. Վարչական մարմինների կամ նրանց անունից գործող այլ անձանց պետական ծառայությունների առնչությամբ այն տարածքում, որտեղ գործածվում են տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուները – համաձայն յուրաքանչյուր լեզվի դիրքի, Կողմերը հնարավորության սահմաններում պարտավորվում են. գ/ թույլատրել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսողներին հարցում ներկայացնել այդ լեզուներով:

139. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարել է կատարված:

**4. Կողմերի կողմից ընդունված 1-ին, 2-րդ – 3-րդ կետերի դրույթներն ուժի մեջ մտցնելու համար նրանք պարտավորվում են ձեռնարկել հետ–յալ միջոցներից մեկը կամ մի քանիսը.
գ/ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներին տիրապետող պետական ծառայողների կողմից հնարավորության սահմաններում բավարարել հարցումներն այն տարածքում, որտեղ տվյալ լեզուն գործածվում է:**

140. Պետական ծառայողների նկատմամբ որ–է արգելք չկա հաղորդակցվել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով: Հայաստանի հանրապետությունում պաշտոնյաները – պետական ծառայողները բավարար չափով գիտեն ռուսերեն: Ավելին, իշխանությունները հաշվի են առնում համապատասխան տարածքներում սպասարկում իրականացնող պաշտոնյաների լեզուների իմացությունը: Մի քանի օրինակ. Արագածոտնի մարզի /որտեղ ապրում են եզդի-քրդերի մեծ մասը/ սոցիալական ծառայությունների աշխատակիցների մեջ կան եզդիներ կամ եզդի-քրդերեն իմացող հայեր, եզդիներ կամ – եզդի-քրդերեն իմացող հայեր կան նա– եր–անի Նոր Նորքի թաղապետարանի սոցիալական ծառայությունների աշխատակիցների մեջ, ազգությամբ ասորի է – ասորերեն գիտի Արարատի մարզի մարզպետի օգնականը, ասորերեն խոսում է Արարատի մարզի զբաղվածության ծառայության աշխատակիցներից մեկը: Ազգությամբ եզդի է – եզդի-քրդերեն խոսում է եր–անի քաղաքապետարանի նամակների բաժնի պետը, ազգությամբ եզդի է – եզդի-քրդերեն խոսում է ՀՀ կառավարության աշխատակազմի ազգային փոքրամասնությունների – կրոնի հարցերի աշխատակիցներից մեկը: Քայլեր են ձեռնարկվում այս պարտավորության կատարումն ավելի ամուր հիմքերի վրա դնելու:

5. Համապատասխան հարցում ստանալու դեպքում Կողմերը պարտավորվում են թույլ տալ ազգանունների ընդունումը կամ օգտագործումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով:

141. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարում է կատարված:

Հոդված 11. Լրատվամիջոցներ

1. Տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուները գործածողների համար այն տարածքում, որտեղ տվյալ լեզուները գործածվում են, յուրաքանչյուր լեզվի դիրքին համաձայն – այնքանով, որքանով պետական մարմինները ուղղակիորեն կամ անուղղակիորեն իրավասու են, լիազորություն ունեն կամ որ–է դեր են խաղում այս ոլորտում, – հարգելով

լրատվամիջոցների անկախության – ինքնավարության սկզբունքը, Կողմերը պարտավորվում են□

ա/ այնքանով, որքանով ռադիոն – հեռուստատեսությունը կատարում են հասարակական ծառայության առաքելություն□

iii. ապահովել համապատասխան որոշումներ, որպեսզի հաղորդավարները առաջարկեն ծրագրեր տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով,

142. Հայաստանում միայն պետական հեռուստատեսության – ռադիոյի ալիքներն են կատարում հանրային ծառայության առաքելությունը: Ռադիոյի – հեռուստատեսության մասին օրենքի 28-րդ հոդվածի համաձայն հանրային հեռուստատեսությունն ու ռադիոն կարող են եթերաժամ տրամադրել էթնիկական փոքրամասնություններին նրանց լեզուներով: Այս ծրագրերի ծավալը չպետք է անցնի շաբաթական մեկ ժամից հեռուստատեսությամբ – օրական մեկ ժամից ռադիոյով: Ինչպես վերը ասվեց, պայմանավորվածություն է ձեռք բերվել հանրային հեռուստատեսության – արդարադատության նախարարության հետ 2007թ. Ազգային ժողովին ներկայացնել ժամաքանակը սահմանափակող դրույթը հանելու օրենքի նախագիծ: Ծիշտ է, հանրային հեռուստատեսությամբ –, գործնականում, բազմաթիվ այլ հեռուստաընկերությունների կողմից զգալի թիվ են կազմում ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների մասնակցությամբ կամ նախաձեռնությամբ ազգային փոքրամասնությունների մասին պարբերական վերլուծական, իրավունքների իրազեկման կամ տեղեկատվական հաղորդումները, սակայն դրանք հիմանականում եթեր են հեռարձակվում հայերեն կամ ռուսերեն լեզուներով: Ինչ վերաբերում է կոնկրետ լեզուներով տրվող հաղորդումներին, ապա ռուսերենից բացի մյուս փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հաղորդումները խիստ սահմանափակ – էպիզոդիկ են: Հեռուսատրագրողների խնդրանքով ազգային փոքրամասնությունների միջոցառումները կամ տոնակատարությունները մեկնաբանելիս ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները խոսում են իրենց լեզվով, որին հաճախ ուղեկցում է հայերեն կամ ռուսերեն թարգմանությունը:

1.բ/ ii. աջակցել –/կամ հեշտացնել ռադիոծրագրերի կանոնավոր հեռարձակումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով

143. ՀՀ հանրային ռադիոյով հեռարձակվում են եզդիերեն, քրդերեն – ռուսերեն 30 րոպեանոց ամենօրյա ռադիոհաղորդումներ – ասորերեն 15 րոպեանոց ռադիոծրագիր ամիսը երկու անգամ: Ասորերեն ռադիոծրագիրը սկսել է գործել 2006թ. վերջերից – 2008թ. նախատեսվում է ավելացնել եթերային ժամաքանակը:

1. գ. ii. աջակցել –/կամ հեշտացնել կանոնավոր հեռուստաժրագրերի հեռարձակումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով,

144. ՀՀ օրենսդրությունը չի խոչընդոտում ՀՀ այլազգի քաղաքացիներին հիմնելու հեռուստառադիոընկերություն, լինել հիմնադիր (ի դեպ, այդպիսիք կան գործող հեռուստառադիոընկերություններում), Հանրային հեռուստառադիոընկերության խորհրդի անդամ կամ Հեռուստատեսության – ռադիոյի ազգային հանձնաժողովի անդամ (տես՝ «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 17, 29, 41 հոդվածները):

145. «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքով նախատեսված է հեռուստահաղորդումների հեռարձակման լիցենզիայի մեկ տեսակ, որը տրվում է իրավաբանական անձին մրցութային կարգով: Ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները կարող են դառնալ լիցենզավորված անձ, եթե ապահովեն օրենքի պահանջները: Պետք է նշել, որ հայտարարված մրցույթներում նման հավակնորդներ դեռ–ս ի հայտ չեն եկել: Այնուհանդերձ ազգային փոքրամասնությունների առանձին ներկայացուցիչներ ներգրավված են հեռուստառադիոընկերությունների աշխատանքային կոլիկտիվներում, զբաղեցնելով տարբեր ստեղծագործական – այլ պաշտոններ:

146. Ազգային փոքրամասնություններով ներկայացված իրավաբանական անձանց ի հայտ չգալը կարելի է մեկնաբանել ազգաբնակչության տվյալ շերտում մեղիա դաշտ մտնելու առաջարկի – պահանջարկի բացակայությամբ, ինչն իր հերթին պետք է վերագրել ազգային փոքրամասնությունների մեծաթիվ համայնքների բացակայությանը, ազգային փոքրամասնությունների զանգվածի ցրված բնակեցվածությանը հանրապետության տարբեր վայրերում, ինչպես նա– ժողովրդի լայն զանգվածների, այդ թվում նա– ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչների ոչ բարվոք կենսամակարդակին, առավել –ս, երբ էլեկտրոնային մեղիա դաշտ մուտք գործելը պահանջում է զգալի նյութական միջոցների ներդրում: Ազգային փոքրամասնությունների մուտքը էլեկտրոնային մեղիա դաշտ խրախուսելու նպատակով, Հեռուստատեսության – ռադիոյի ազգային հանձնաժողովը ազգային փոքրամասնությունների բնակության վայրերում մրցութային կարգով հաճախականություն տրամադրելիս, այլ հավասար պայմանների առկայության դեպքում, նախապատվություն է տալիս այն հեռուստառադիոընկերություններին, որոնք նախատեսում են պատրաստել – հեռարձակել ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հաղորդումներ: Հեռուստատեսության – ռադիոյի ազգային հանձնաժողովն այդ մասին տեղեկացրել է նա– ՀՀ կրթության – գիտության նախարարության լեզվի պետական տեսչությանը:

1.ե/ i. աջակցել –/կամ հեշտացնել ամենաքիչը մեկ թերթի ստեղծումը –/կամ պահպանումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով, կամ աջակցել –/կամ հեշտացնել թերթերի հոդվածների կանոնավոր հրատարակումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով,

147. ՀՀ մշակույթի նախարարությունն ամեն տարի գումար է հատկացնում ազգային փոքրամասնությունների մամուլի տպագրությանն օժանդակելու համար: 2008թ. նախատեսվում է ավելացնել ֆինանսական օժանդակության չափը: Սակայն տպագիր մամուլ ունեցող փոքրամասնությունների մեծ մասը գերադասում է տպագրել հայերեն կամ ռուսերեն լեզուներով: Հայաստանում լույս են տեսնում եզդիական «Լալը2», «Էզդիխանա» թերթերը (հայերեն լեզվով), ռուսալեզու «Ռեսպուբլիկա Արմենիա», «Ռւրարտու», «Գոլոս Արմենիի», «Նովոյե վրեմյա» թերթերը, «Լիտերատուրնայա Արմենիա» հանդեսը – հունական համայնքի ռուսալեզու «Բյուզանդական ժառանգություն» ամսագիրը: 1999թ. շարունակում է լույս տեսնել քրդական «Միջագետք» երկշաբաթաթերթը՝ 4 մամուլ ծավալով, որի 14 էջերը տպագրվում են հայերեն, իսկ վերջին 2 էջերը՝ քրդերեն: Թերթը ծառայում է նա– քրդերենի ուսուցման – ազգային մշակույթի տարածման նպատակին: Նույն հանձնառությունն ունի նա– քրդալեզու «Ռյա թազա» թերթը: 2007թ. սկսել է տպագրվել քրդական համայնքի մեկ այլ պարբերական՝ «Ջագրոս»-ը: Ասորական էթնիկ համայնքի ներկայացուցիչները տեղյակ են, որ ՀՀ պետական բյուջեից կհովանավորվեն իրենց մայրենի լեզվով տպագիր պարբերական ունենալու դեպքում, սակայն առայժմ այդպիսի նախաձեռնություն չկա:

148. Ինչ վերաբերում է տպագիր օրգանների ֆինանսական դժվարություններին, ապա, ինչպես ասվեց, նախատեսվում է ավելացնել պետական բյուջեից ֆինանսավորման չափը: Սակայն քանի որ պարբերական ունեցող էթիկ համայնքների մի մասը /մասնավորապես եզդիներն ու հույները/ շարունակում են իրենց հրատարակությունները հայերենով ու ռուսերենով, ՀՀ մշակույթի նախարարությանը առաջարկ է եղել խստացնել ֆինանսական օժանդակության պայմանները՝ հարկադրելու, որ տպագիր մամուլն անպայման ունենա գոնե համապատասխան լեզվով էջեր:

«ե. ii. աջակցել լ –/կամ հեշտացնել թերթային հոդվածների կանոնավոր հրատարակումը տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով»:

149. Թերթային հոդվածների կանոնավոր հրատարակությունը կկարգավորվի ազգային փոքրամասնությունների պարբերականների հրատարակությունների ֆինանսական հնարավորությունների ավելացմամբ:

2. Կողմերը պարտավորվում են երաշխավորել ռադիոյի – հեռուստատեսության հեռարձակումների անմիջական ստացման ազատությունը հար–ան երկրներից այն լեզվով, որը օգտագործվում է տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվին համարժեք կամ նույնական լեզվով, – չհակառակվել տվյալ լեզվով ռադիո – հեռուստատեսային հաղորդումների վերահաղորդումներին հար–ան երկրներից:

Այսուհետ– նրանք պարտավորվում են երաշխավորել, որ ոչ մի սահմանափակում չի լինի գրավոր մամուլում խոսքի ազատության – տեղեկատվության ազատ շրջանառության հետ կապված□ այն լեզվով, որը գործածվում է տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզվին համարժեք կամ նույնական ձ–ով:

Վերոհիշյալ ազատությունների իրականացումը (երբ այն իրականացվում է պատասխանատվությամբ – պարտավորություններով) կարող է ենթակա լինել նման ձ–ականությունների, պայմանների, սահմանափակումների կամ տուգանքների, որոնք սահմանված են օրենքով – անհրաժեշտ են ժողովրդավարական հասարակությունում ազգային անվտանգության, տարածքային ամբողջականության կամ հասարակական անվտանգության, անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության – բարքերի պաշտպանության, այլոց համբավի կամ իրավունքների պաշտպանության, գաղտնի տեղեկության արտահոսքի կանխման կամ դատավորների հեղինակության – անկողմնակալության պահպանման նպատակով:

150. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարել է կատարված:

3. Կողմերը պարտավորվում են երաշխավորել, որ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուները գործածողների շահերը ներկայացված են կամ հաշվի են առնվում օրենքի համաձայն ստեղծված մարմինների կողմից, որոնք պատասխանատվություն են կրում լրատվամիջոցների ազատության – բազմակարծության երաշխավորման համար:

151. «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» ՀՀ օրենքի 28-րդ հոդվածով հանրային հեռուստաընկերությունը պարտավոր է *հեռուստալսարանին մատուցել այնպիսի հաղորդաշարեր – հաղորդումների տեսակներ, որոնցում հաշվի են առնվում Հայաստանի տարբեր տարածաշրջանների, ազգային փոքրամասնությունների... շահերը*: Լրատվական միջոցների մասին «Չանգվածային լրատվության մասին» նոր օրենքի համաձայն (ուժի մեջ է մտել 2004թ. փետրվարի 8-ից), *լրատվության միջոցները թողարկվում – տարածվում են առանց նախնական կամ ընթացիկ պետական գրանցման, լիցենզավորման, պետական կամ որ–է այլ մարմնում հայտարարագրման կամ որ–է մարմնի ծանուցման* (4-րդ հոդված): Նոր օրենքով *արգելվում են գրաքննությունը, ինչպես նա– ցանկացած, այդ թվում՝ այլ երկրներում թողարկված – տարածված լրատվամիջոցներից օգտվելու՝ անձի իրավունքի սահմանափակումները*: Օրենքը որ–է պարտադիր պահանջ չի դնում լրատվության միջոցի լեզվի վերաբերյալ, որն ավելի մեծ հնարավորություններ է ընձեռում լրատվության միջոցին՝ լրատվությունն իր ընտրած լեզվով (լեզուներով) տարածելու առումով:

Հոդված 12. Մշակութային գործունեություն – հնարավորություններ

1. Այն տարածքում, որտեղ նման լեզուները գործածվում են, – այնքանով, որքանով պետական մարմինները իրավասու են, լիազորություն ունեն կամ որ–է դեր են խաղում այդ բնագավառում, հատկապես գրադարանների, տեսագրադարանների, մշակութային կենտրոնների, թանգարանների, արխիվների, ակադեմիաների, թատրոնների – կինոթատրոնների, ինչպես նա– գրական աշխատությունների – կինոնկարների արտադրության, մայրենի լեզվով մշակութային գործունեության, փառատոների – մշակութային արդյունաբերությունների, ներառյալ, *inter alia*, նոր տեխնոլոգիաների կիրառման առնչությամբ, Կողմերը պարտավորվում են□

ա/ խրախուսել արտահայտման ձ–երին – նախաձեռնություններին, որոնք բնորոշ են տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներին, ինչպես նա– զարգացնել տարբեր միջոցներ□ այդ լեզուներով արտադրվող աշխատանքները մատչելի դարձնելու համար,

152. Չնայած Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարում է կատարված, այնուամենայնիվ լրացուցիչ տեղեկություններ է ակնկալում ազգային փոքրամասնությունների մշակութային գործունեությանն ուղղված ֆոնդերի բաշխման – գումարի վերաբերյալ: Այդ կապակցությամբ տեղեկացնում ենք, որ գումարի բաշխումը կատարվում է ՀՀ Նախագահի խորհրդականին կից ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների համակարգող խորհրդի կողմից՝ ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների կողմից ընդունված ծրագրերին: Խնդրի քննարկանը մասնակցում – որոշումներն ընդունվում են բացառապես ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչները: Գումարի չափը վերանայվում է, ծրագրավորվում է 2008թ. այն ավելացնել:

դ/ Երաշխավորել, որ տարբեր տեսակի մշակութային գործունեության կազմակերպման – աջակցման համար պատասխանատու մարմինները համապատասխան թույլտվություն կտան, որպեսզի տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների – մշակույթի գիտենալը – գործածումը միավորվեն այն նախաձեռնություններին, որոնք ձեռնարկվում են նրանց կողմից, կամ որոնք համար նրանք աջակցություն են տրամադրում,

153. Ինչպես ասվել է, «Մշակութային օրենսդրության հիմունքների մասին» ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածը սահմանում է «Ազգային փոքրամասնությունների մշակույթների նկատմամբ վերաբերմունքը»: Հոդվածում մասնավորապես ասվում է. «ՀՀ-ն աջակցում է իր տարածքում բնակվող փոքրամասնությունների մշակութային ինքնության պահպանմանն ու զարգացմանը, պետական ծրագրերի իրականացման միջոցով նպաստում է նրանց կրոնի, ավանդույթների, լեզվի,

մշակութային ժառանգության, մշակույթի պահպանման, տարածման – զարգացման համար պայմանների ստեղծմանը»:

154. «Տոների – հիշատակի օրերի մասին» ՀՀ օրենքը հատուկ հոդված ունի Հայաստանի Հանրապետության ազգային փոքրամասնությունների կողմից իրենց ազգային տոները նշելու իրավունքի մասին :

1.գ/ աջակցել տվյալ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուն գործածողների ներկայացուցիչների ուղղակի մասնակցությունը մշակութային գործունեության իրականացման – պլանավորման գործում,

155. Բոլոր էթնիկ համայնքները ներառված են ՀՀ Մշակույթի նախարարության կողմից իրականացվող ամենամյա երկու ծրագրերում՝ «Ազգային փոքրամասնությունների կերպարվեստի – դեկորատիվ կիրառական արվեստի ցուցահանդեսին» – «Ազգային փոքրամասնությունների մանկական երաժշտական փառատոնին»: Երկու ծրագրերն էլ լայնորեն ներկայացվում – մեկնաբանվում են զանգվածային լրատվամիջոցներով: 2003-2004թթ.. ՀՀ մշակույթի – երիտասարդության հարցերի նախարարության կողմից մշակվել են զարգացման մի շարք մարզային ծրագրեր, որոնց նպատակն է աշխուժացնել մշակութային կյանքը ՀՀ մարզերում: Այդ ծրագրերում նկատի են առնվել նա– այն շրջանները, որտեղ բնակվում են ազգային փոքրամասնությունների ներկայացուցիչներ: Մարզերում նախկինում գործող մշակույթի տների վերականգնման – վերանորոգման ուղղությամբ նույնպես տարվում են համապատասխան աշխատանքներ՝ ազգային ավանդույթների պահպանման, ժողովրդական ստեղծագործությունների խթանման նպատակով:

ՀՀ մշակույթի նախարարությունն ամեն տարի ազգային փոքրամասնություններին ուղղված – նախարարության կողմից օժանդակություն ստացող ծրագրերը՝ ցուցահանդեսները, երաժշտական փառատոները քննարկում – նախապես համաձայնեցնում ու ծրագրավորում է ազգային փոքրամասնությունների հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչների հետ: Հայաստանում ազգային փոքրամասնություններին ուղղված պետության – մշակութային գործունեության կազմակերպման պաշտոնական պատասխանատուների կողմից որ–է միջոցառում չի կարող իրականացվել առանց համապատասխան փոքրամասնությունների հետ խորհրդակցության – քննարկման: Սակայն էթնիկ համայնքներն իրավունք ունեն առանց պետական մարմինների հետ համաձայնացնելու ունենալ – իրականացնել բազմաթիվ մշակութային ծրագրեր: Այդ դեպքերում նույնպես նրանք կարող են հուսալ համապատասխան պետական մարմինների կազմակերպական, մեթոդական, երբեմն նա–՝ նյութական աջակցությունը: Օրինակ, ազգությամբ ասորի Ռազմիկ Խոսրո–ի ջանքերով – ՀՀ կառավարության ֆինանսական

օժանդակությամբ 2005թ. բեմադրվել է նրա հեղինակած «Ասորուհին» դրաման: 2006թ. ՀՀ ԳԱԱ հնագիտության – ազգագրության ինստիտուտում հրատարակվել է Ամինե Ավդալի «Քուրդ-եզդիների հավատալիքները» գիրքը, նշվել է Ամինե Ավդալի ծննդյան հարյուրամյակը: 2007թ. լույս է տեսել եզդի բանաստեղծ Ալիխանե Մամեի “Ար–ի երկիր” բանաստեղծությունների ժողովածուն:

156. ՀՀ գրողների միությունն ունի «քուրդ գրողների» մասնաճյուղ, իսկ ՀՀ գիտությունների ազգային ակադեմիայի ար–ելագիտության ինստիտուտը՝ քրդագիտության բաժին:

Բոլոր փառատոներին – ցուցահանդեսներին հանդես են գալիս հունական «Պոնտոս» խումբը, հույն ստեղծագործողները:

Մեծ հաջողությամբ շարունակում է գործել Կ. Ստանիսլավսկու անվան ռուսական պետական դրամատիկական թատրոնը, որը սիրված է ոչ միայն ռուսական համայնքում, այլ– ողջ Հայաստանի բնակչության կողմից: Միայն նախորդ երկու տարում ռուսական համայնքում կազմակերպվել են 100-ից ավելի միջոցառումներ: Այդ շարքում՝ ռոմանսի միջազգային մրցույթը, Ռուսաստանի մշակույթի օրերը Հայաստանում, ռուսական կինոնկարների փառատոնը, երաժշտական երեկույթները – այլ հետաքրքիր ձեռնարկներ: Նշենք, որ շատ միջոցառումներ կյանքի են կոչվում Ռուսաստանի հայերի միության աջակցությամբ: Ռուսական համայնքում այժմ գործում են «Օրֆեյ» – «Սոլնիշկո» պարախմբերը, որոնք համերգներով հանդես են գալիս տարբեր բեմահարթակներում: Այս համայնքում ավանդական են հանդիպումները ռուս – հայ արվեստագետների, դեսպանների ու քաղաքական գործիչների հետ: Համայնքի կողմից իրականացվող միջոցառումների մի մասը քննարկվում – ծրագրավորվում է ՀՀ կրթության – մշակույթի պատասխանատու մարմինների հետ: 2007թ. ընթացքում նկարահանվել են Հայաստանի ազգային փոքրամասնություններին նվիրված մի շարք ֆիլմեր, որոնցից հիշատակելի են Նիկա Շեկի նկարահանած ֆիլմերը հրեաների, ասորիների – եզդիների մասին, – Գեորգի Փարաջանովի ֆիլմը եզդիների հարսանիքի մասին:

157. Ազգային փոքրամասնությունների մշակութային ծրագրերի – միջոցառումների իրականացման հնարավորություններն անհամեմատ մեծացան 2007թ. Եր–անի կենտրոնում ՀՀ կառավարության կողմից Ազգային փոքրամասնությունների մշակութային կենտրոնի գործարկումից հետո: Տարածքն անվճար օգտագործման է տրամադրվել բոլոր էթնիկ համայնքներին – այսօր այս տարածքում տեղի են ունենում խնբերի ուսուցումներ, հորբեյանական միջոցառումներ, համերգներ, տոնակատարություններ:

Վերջին տարիներին սեփականության իրավունքով ասորական էթնիկ համայնքին են վերադարձվել երկու կրոնական կառույցներ, ավարտվում է ռուսական եկեղեցու՝ ռուսական համայնքին վերադարձնելու գործընթացը, հունական էթնիկ համայնքը մտադիր է դիմել ՀՀ կառավարությանը՝ իրենց համայնքին հունական եկեղեցին սեփականության իրավունքով վերդարձնելու խնդրանքով: Այդ առաջարկության դեպքում, անշուշտ, ընթացք կտրվի նա– այդ խնդրանքին:

158. Ինչպես ասվել է առաջին զեկույցում, «Հայաստանի Հանրապետությունում պետականորեն պահպանվում – վերականգնվում են ոչ միայն հայկական, այլ– այնտեղ եղած բոլոր այն հուշարձանները, որ տարբեր ժամանակներում ստեղծվել են այլ ազգությունների կողմից»: Ցանկը բերվում է սույն զեկույցին ուղեկցող հավելվածում, Աղյուսակ 6:

2. Տարածաշրջանային – փոքրամասնությունների լեզուները ավանդականորեն գործածող տարածքներից տարբեր տարածքների առնչությամբ Կողմերը պարտավորվում են թույլ տալ, աջակցել –/կամ ապահովել համապատասխան մշակութային գործունեություն – հնարավորություններ, նախորդ կետի համաձայն, եթե տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուն գործածողների թիվը բավարար է:

159. Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունները իրենց բնակության տարածքներում մշտապես ունեցել են – այժմ էլ ունեն բազմաբնույթ մշակութային կյանք: Ասորական գյուղերում պարբերաբար կազմակերպվում են ազգային, կրոնական ու մշակութային տոնահանդեսներ՝ ամեն տարի ապրիլի 1-ին տոնվող ասորական Նոր տարին, Շառա – Սուրբ Մարիամ տոները: Դրանք ուղեկցվում են բեմադրություններով, համույթների ելույթներով: Բնակավայրերից որ–է մեկում տեղի ունեցող միջոցառումներին մշտապես մասնակցում են բոլոր բակավայրերի ասորիները: 2007թ. ասորական Նոր տարվա տոնակատարությունը կազմակերպվել է հանրապետական մակարդակով՝ Եր–անի Կամերային երաժշտության տանը, ՀՀ նախագահի ֆինանսական օգնությամբ:

Եզդիական – քրդական համայնքների ներկայացուցիչները նույնպես ամեն տարի նշում են ազգային տոները: 2007թ. եզդիական համայնքը լրացուցիչ ֆինանսական օժանդակություն ստացավ ՀՀ նախագահից՝ եզդիական ազգային երգի-պարի խմբի կատարողական արվեստին օժանդակելու նպատակով: ԱԼՄ հեռուստաալիքով պարբերաբար կազմակերպվում է եզդիների երգերի հեռարձակում: Պետք է ասել, որ եզդիների հասարակական հնչեղության բոլոր միջոցառումներն իրականացվում են եզդիերեն լեզվով:

Առհասարակ տարեկան մի քանի անգամ հանրային հեռուստատեսությամբ ներկայացվում են ՀՀ ազգային փոքրամասնությունների՝ հույների, ասորիների, եզդիների, քրդերի – այլ էթնիկ

համայնքների կողմից իրենց բնակության վայրերում նշվող ազգային տոները: Փոքրամասնությունների կյանքում տեղի ունեցող տոները, բոլոր փոքր ի շատե կար–որ իրադարձությունները, միջոցառումները հաճախ են լուսաբանվում «Եր–ան», «Արմեն–Ակոբ» հեռուստաալիքներով:

Փոքրամասնությունների համայնքների կողմից հրավերի դեպքում դրանց մասնակցում են մարզային – հանրապետական մակարդակի պաշտոնյաներ:

Հիշատակելի են «Մոսկվա» կինոթատրոնում բացված հունարեն գրքերի ու դասագրքերի ցուցահանդեսը: «Պոնտոս» համույթը մեծ համբավ է վայելում ամբողջ Հայաստանում, խումբը հիմնականում կատարում է ազգային դասական պարեր, միաժամանակ ցուցադրում է հունական տարազը:

«Զուրդիստան» կոմիտեի ջանքերով պարբերաբար կազմակերպվում են քուրդ մտավորականների – ականավոր գործիչների հոբելյաններ: Զրդական համայնքում գործում են Արագածոտնի մարզի երգի-պարի ազգային համույթը, Թալինի Բայսըզ գյուղի մանկապատանեկան խումբը – Սիփան գյուղի «Զիլան» խումբը: Նրանք մասնակցում են ազգային փոքրամասնությունների միացյալ համերգներին:

3. Իրենց մշակութային քաղաքականությունը արտասահմանում վարելու նպատակով Կողմերը պարտավորվում են ապահովել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուները – նրանցով արտահայտված մշակույթները:

160. Հնարավորության սահմաններում Հայաստանի ազգային փոքրամասնությունների մշակույթները ներկայացվում են նա– արտասահմանում: «Հայաստանի ասորական ասոցիացիա «Աթուր»» հասարակական կազմակերպության նախաձեռնությամբ ասորիներն ամեն տարի մասնակցում են Իրանում կազմակերպվող ասորական միջազգային մարզախաղերին – 4 մարզաձ–երում (ֆուտբոլ, բասկետբոլ, թենիս, շախմատ) շահել է 1-ին, 2-րդ մրցանակներ, պարգ–ատրվել գավաթներով – ոսկե մեդալներով: Այս ծրագիրը մշտապես ստացել է պետական օժանդակություն: Հունական «Պոնտոս» համույթը համերգային հյուրախաղեր է ունեցել Հունաստանում: Ստանիսլավսկու անվան ռուսական թատրոնը հյուրախաղեր է ունենում Ռուսաստանի Դաշնությունում:

Հոդված 13. Տնտեսական – հասարակական կյանք

1. Տնտեսական – հասարակական գործունեության բնագավառում ամբողջ երկրի տարածքում Կողմերը պարտավորվում են.
բ. արգելել ընկերությունների ներքին կանոնակարգերում – մասնավոր փաստաթղթերում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների

օգտագործումը (առնվազն նույն լեզուն գործածողների մոտ) չընդունող կամ սահմանափակող որ–է կետ մտցնելը»:

161. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարել է կատարված:

գ/ ընդդիմանալ տնտեսական կամ հասարակական գործունեության հետ կապված տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործմանը խոչընդոտող պրակտիկային,

162. Փորձագետների կոմիտեն պարտավորությունը համարել է կատարված, սակայն առաջարկում է մասնավոր տեղեկատվություն տրամադրել իրենց հաջորդ պարբերական զեկույցում, հատկապես այն մասին՝ ինչպես է Հայաստանի Հանրապետությունը ընդդիմանում տնտեսական կամ հասարակական գործունեության մեջ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների գործածմանը խոչընդոտող պրակտիկային: Ջեկույցը շարադրելու ընթացքում մենք հարցում արեցինք մի շարք մասնավոր տնտեսվարողների – բազմաթիվ հասարակական կազմակերպությունների՝ փորձելով պարզել նրանց կողմից պրակտիկ կյանքում իրենց լեզուն կիրառելու դժվարությունները կամ խոչընդոտները: Մեր ունեցած տեղեկություններով այդպիսի պրոբլեմներ չեն առաջանում – այս պահին դժվար է տեղեկություն տրամադրել մի բանի մասին, որը գոյություն չունի:

դ/ հեշտացնել –/կամ աջակցել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործմանը վերոնշյալ ենթակետերում սահմանված միջոցներից բացի այլ միջոցներով:

163. Փորձագետների կոմիտեն մատնանշել է մի շարք օրինակներ, թե ինչպես կարելի է հեշտացնել կամ խրախուսել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների գործածությունը տնտեսական – հասարակական գործունեության մեջ: Այս կապակցությամբ թեր–ս հիշատակելի են ռուսերեն լեզվի հասարակական – տնտեսական գործառույթների շուրջ անցկացվող խորհրդակցությունները, կոնֆերանսները, ռուսերեն լեզու դասավանդող ուսուցիչների համար անց կացվող մրցույթները – այլն: Սակայն իրականում Հայաստանում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործմանը խրախուսող քաղաքականություն չի մշակված: Սրա վերաբերյալ հույս ունենք ավելի համակողմանի տեղեկատվություն տրամադրել հաջորդ պարբերական զեկույցում:

2. Տնտեսական – հասարակական գործունեության առնչությամբ, այնքանով, որքանով պետական մարմինները իրավասու են, տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների

լեզուները օգտագործող տարածքում հնարավորության դեպքում Կողմերը պարտավորվում են. բ/ տնտեսական – հասարակական հատվածներում իրենց անմիջական (պետական հատված) հսկողության տակ կազմակերպել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը խթանող գործունեությունները,

164. Տնտեսական – հասարակական գործունեության առնչությամբ՝ այնքանով, որքանով ՀՀ պետական մարմինները իրավասու են, փոքրամասնությունների լեզուները օգտագործող տարածքներում տնտեսական – հասարակական հատվածներում իրենց անմիջական (պետական հատված) հսկողության տակ հնարավորության դեպքում կազմակերպում են փոքրամասնությունների լեզուների օգտագործումը խթանող գործունեություն: Այսպես, օրինակ, հանրապետական կամ տեղական մակարդակի ընտրությունների ժամանակ այս կամ այն քաղաքական կուսակցության կամ տարածքային թեկանուծի օգտին քարոզչություն իրականացնող անձիք, տարածաշրջանային կամ փոքրամասնության լեզվակիր լինելու դեպքում, հանդիպումների հաճախ ելույթ են ունենում համապատասխան լեզվով, գյուղական հատկապես եզդիների – քրդերի բնակավայրերում տեղական ինքնակառավարման մարմինների խորհրդակցությունները, քննարկումները իրականացվում են տարածքային լեզվով, խրախուսվում է դպրոցների ներքին դիզայնում էթնիկ համայնքների մշակույթը, պատմությունը ներկայացնող նյութերով ձևավորումները, այդ բնակավայրերում տեղի ունեցող միջոցառումներին խրախուսվում է էթնիկ լեզուն – երաժշտությունը ներկայացնող համույթների ու երաժշտական խմբերի ելույթները: Եթե այդ միջոցառումներին ներկա են լինում այլազգիներ, ելույթների զգալի մասը թարգմանվում է ռուսերեն – հայերեն՝ էթնիկ համայնքների ներկայացուցիչների նախաձեռնությամբ:

2.գ/ Երաշխավորել, որ հասարակական խնամքի հիմնարկությունները (ինչպիսիք են հիվանդանոցները, ծերանոցները, հանրակացարանները) հնարավորություն կտան ընդունել – խնամել տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուներով խոսող անձանց, որոնք խնամքի կարիք ունեն վատառողջության, ծերության կամ այլ պատճառներով,

165. Հայաստանի Հանրապետության առաջին պարբերական զեկույցն իրավական երաշխիքներ է ներկայացրել հասարակական խնամքի հաստատություններում (հիվանդանոցները, ծերանոցները – հանրակացարանները) ազգային փոքրամասնություններից մարդկանց ընդունելու – խնամելու վերաբերյալ: Որ–է ահազանգ չի ստացվել, որ Հայաստանի ազգային փոքրամասնության որ–է ներկայացուցիչ զրկվել է այդ խնամքից կամ դժվարություններ է ունեցել լեզվական պատճառներով: Հնարավոր է, որ բացի ռուսերենից փոքրամասնությունների լեզուները չեն գործածվում հիվանդանոցներում, սակայն խնդիրը նրանում է, որ հիվանդանոց կամ բժշկի դիմողներն իրենք գործածում են հայերեն կամ ռուսերեն լեզուները:

ՀՀ առողջապահության նախարարությունը հայտնում է, որ եզակի դեպքերում, վերոհիշյալ լեզուներին չտիրապետելու դեպքում, նրանց հետ մայրենի լեզվով հաղորդակցումն իրականացվում է հարազատների կամ լեզուն տիրապետող այլ անձանց, այդ թվում՝ թարգմանիչների միջոցով: Բոլոր դեպքերում հիվանդները դրա համար ֆինանսական ծախսեր չեն անում: Պետք է ասել նաև, որ Հայաստանի Հանրապետությունում կան ազգությամբ հույն, եզդի, քուրդ, ասորի բժիշկներ – խնդիր առաջանալու դեպքում, վստահաբար, հարցը կլուծվեր: Բոլոր դեպքերում այս հարցի շուրջ հանրապետությունում կիրականացվի մոնիտորինգ – արդյունքները ցույց կտան միջոցներ ձեռնարկելու անհրաժեշտությունները:

Հոդված 14 . Միջսահմանային փոխանակումներ

Կողմերը պարտավորվում են
ա/ կիրառել գոյություն ունեցող երկկողմանի – բազմակողմանի համաձայնագրեր, որոնք իրենց կկապեն այն պետությունների հետ, որտեղ այդ լեզուն գործածվում է նույնատիպ – նույնական ձ–ով, կամ, եթե անհրաժեշտ է, կնքել նման համաձայնագրեր՝ այդ պետություններում մի–նույն լեզվով խոսողների միջ– կապերի հաստատմանը նպաստելու նպատակով՝ մշակութային, կրթական, տեղեկատվական, մասնագիտական ուսուցման – մշտական կրթության բնագավառներում,

166. Արդեն ասվել է, որ Հայաստանի Հանրապետության բոլոր էթնիկ համայնքները բոլոր հնարավորություններն ունեն շփվելու երկու – ավելի պետություններում միանման կամ նույնանման ձ–ով գործածվող լեզուները կրողների հետ: Այդ հնարավորություններն ապահովվում են ինչպես այլ պետությունների հետ Հայաստանի Հանրապետության կնքած երկկողմ (բարեկամության – համագործակցության մասին) – բազմակողմ համաձայնագրերով, այլ– ազգային փոքրամասնությունների հասարակական – մշակութային գործունեության ակտիվացմամբ: Եզդի/քուրդ – ասորի ժողովուրդները, որոնք պետականություն ունեցող էթնիկ հայրենիք չունեն նույն երկկողմ պայմանագրերով հնարավորություն են ստանում հաղորդակցվել համապատասխան երկրում բնակվող իրենց ժողովուրդների համայնքների հետ, մասնավորապես՝ ասորիները՝ Սիրիայի, Իրաքի, Իրանի, ԱՄՆ-ի, Ռուսաստանի – այլ երկրների ասորական համայնքների հետ, եզդիները – քրդերը՝ Իրաքի, Վրաստանի, Ռուսաստանի, Գերմանիայի, Եվրոպայի այլ երկրների, անգամ Թուրքիայի համայնքների հետ:

Մի քանի օրինակ. ասորիներն ազատ հաղորդակցվում են Սիրիայի, Իրաքի, Գերմանիայի, ԱՄՆ-ի, Իրանի, Ռուսաստանի – այլ երկրների իրենց հայրենակիցների – նրանց կազմակերպությունների հետ: Հայաստանում ներկա պահին ասորիների Վերին Դվին գյուղում գործող քահանան հրավիրված է Իրաքից: Ասորական ազգային տոներին մասնակցում են այլ երկրներից եկած շատ

ասորիներ: 2002թ. Անտիոքի քրիստոնյա սիրիական եկեղեցու ներկայացուցիչը այցելել է Հայաստանի ասորական համայնք: 2005թ. Հայաստան են այցելել – գիտաժողովին մասնակցել «Համաշխարհային ասորական ալյանսի» թվով 11 ներկայացուցիչներ: Ասորական մարզական խմբերն ամեն տարի մասնակցում են Իրանում կազմակերպվող մարզական խաղերին, տեղի են ունենում փոխադարձ այցելություններ, ամուսնություններ: Ասորական հասարակական կազմակերպությունների ղեկավարները մասնակցում են «Համաշխարհային ասորական ալյանսի» տարբեր երկրներում կազմակերպվող հանդիպումներին: 2005թ. նկարահանվել է «Մոռացված մի ժողովրդի ցեղասպանություն» անունով ֆիլմը ասորիների մասին, – նկարահանումներն իրականացվել են, Հայաստանից բացի, նա– Իրանի Իսլամական Հանրապետությունում, Իրաքում – Սիրիայում ապրող ասորիների միջավայրում:

Եզդիներն ակտիվ շփումներ ունեն Իրաքի, Վրաստանի, Ռուսաստանի, Գերմանիայի եզդիների հետ: Այս հարաբերությունների արդյունք է այն, որ Հայաստանի եզդի շեյխերից մի քանիսը Իրաքում են ստանում հոգ–որ–կրոնական ուսուցում: Վրաստանի – Հայաստանի եզդիները փոխադարձաբար մասնակցում են Վրաստանում – Հայաստանում կատարվող ազգային տոներին: Ամեն տարի հուլիսի Վարդավառի տոնակատարությանը Վրաստանից – Ռուսաստանից Հայաստան են գալիս մեծ թվով եզդիներ: Հոկտեմբերին Շամիրամ գյուղում տեղի ունեցող ամենամյա տոնակատարությանը մասնակցում են եզդիներ – քրդեր աշխարհի տարբեր երկրներից:

Հայաստանի քրդերն ակտիվորեն համագործակցում են Եվրոպայի քրդական կենտրոնների – Նույնիսկ՝ Թուրքիայի քրդերի հետ: 2006թ. Դիարբեքիրում տեղի ունեցած քրդական կոնֆերանսին կարողացել են մասնակցել նա– Հայաստանի քրդերի ներկայացուցիչները: 2006թ. գարնանը Հայաստան էր այցելել գրող, հրապարակախոս Յալալ Նիզամին:

Բազմաթիվ – բազմաբնույթ են ռուսական էթնիկ համայնքի կապերը Ռուսաստանի Դաշնության – այլ երկրների ռուսական համայնքների հետ:

Հայաստանի հույները նույնպես ակտիվ կապեր ունեն Հունաստանի հետ, որի հատ Հայաստանի ջերմ հարաբերությունները խրախուսում է հույների կապերի ակտիվացմանը, – ընդգրկված են մի շարք ծրագրերում՝ թարգմանչական, առողջապահական, տնտեսական – այլն: Նրանց կապերը շատ զգալի են նա– այլ երկրների, մասնավորապես Ռուսաստանի դաշնության հունական համայնքի հետ:

բ/ ի շահ տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների՝ հեշտացնել –/կամ խթանել միջսահմանային համագործակցությունը, մասնավորապես, մարզային կամ տեղական իշխանությունների միջ–, որոնց տարածքում գործում է մի–նույն լեզուն նմանատիպ կամ նույնական ձ–ով:

167. Փորձագետների կոմիտեն այս պարտավորությունը համարել է կատարված:

Մաս 5

Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ Հայաստանում Խարտիայի

կիրառման վերաբերյալ հանձնարարականի իրականացումը

- Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ Հայաստանում Խարտիայի կիրառման վերաբերյալ հանձնարարականին վերաբերող մասի՝ սույն Ջեկույցում ներկայացված գործողությունների ամփոփումից հետո–ում է, որ
- Հայաստանի հանրապետությունը շարունակում է հետ–ողական ջանքեր գործադրել բարելավելու ասորերենի, եզդիերենի – քրդերենի մատուցումը կրթական բոլոր մակարդակներում: Ուսումնական նյութերի արդիականացման ուղղությամբ հրատարակվել են տարրական դասարանների նոր դասագրքեր, ընթացքի մեջ են միջին դասարանների դասագրքերի կազմման – հրատարակման աշխատանքները: Ուսուցիչների պատրաստման համար նպատակային տեղեր են հատկացվում Եր–անի պետական համալսարանի Ար–ելագիտության ֆակուլտետում: Ասորերենի ուսուցիչները վերապատրաստվել են 2006թ., իսկ եզդիերենի – քրդերենի ուսուցիչների որակավորման բարձրացման – վերապատրաստման հարցը դրված է Կրթության – գիտության նախարարության օրակարգում՝ 2008թ. ուսումնական ծրագրերում:
- Դատարաններում տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների լեզուների կիրառումը երաշխավորող իրավական հիմքը բարելավելու հանձնարարականի կապակցությամբ հայտնում ենք, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 15-րդ հոդվածի առաջին մասի իմաստից հետո–ում է, որ քրեական դատավարությանը մասնակցող յուրաքանչյուր անձ կարող է հանդես գալ այն լեզվով, որին նա տիրապետում է: Վարույթ իրականացնող մարմինը չի կարող պնդել, որ այդ անձը տիրապետում է դատավարության կամ այս կամ այն լեզվին, – պետք է հանդես գա հենց այդ լեզվով: Սրանից հետո–ում է, որ, եթե մեղադրյալը տիրապետում է – դատավարության լեզվին, – փոքրամասնության լեզվին կամ այլ լեզվի, ապա նա՝ ըստ իր հայեցողության, կարող է հանդես գալ դրանցից որ–է մեկով: Նույն հոդվածի երկրորդ մասը քրեական դատավարության լեզվին չտիրապետող դատավարության մասնակիցներին, այդ թվում՝ մեղադրյալին, իրավունք է վերապահում քրեական վարույթում թարգմանչի օգնությամբ – անվճար իրականացնել իր բոլոր իրավունքները:

- «Միջոցներ ձեռք առնել բարելավելու ասորերենի – հունարենի առկայությունը ռադիոյով – ասորերենի, հունարենի, եզդիերենի – քրդերենի առկայությունը հեռուստատեսությամբ» հանձնարարականի վերաբերյալ տեղեկացնում ենք, որ ասորերեն ռադիոհաղորդումներն արդեն սկսվել են – ծրագրավորվում է ավելացնել դրա ծավալը: Սույն զեկույցի 17-րդ պարագրաֆում ասվել է, որ «Հայաստանի Հանրապետության Արդարադատության նախարարության – Հանրային Հեռուստառադիոընկերության հետ ձեռք է բերվել նախնական համաձայնություն 2007թ. ընթացքում Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի քննարկմանը ներկայացնել «Հեռուստատեսության – ռադիոյի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 28-րդ հոդվածում առկա՝ ազգային փոքրամասնությունների լեզուներով տրվող հաղորդումների ժամաքանակը սահմանափակող դրույթը հանելու մասին փոփոխությունը»: Սահմանափակող դրույթը հանելուց հետո հնարավոր կլինի հեռուստատեսությամբ ծրագրավորել հիշյալ լեզուներով հաղորդումները :
- «Պարզաբանել, Հայաստանում կա՞ն արդյոք տարածաշրջանային կամ փոքրամասնությունների այլ լեզուներ բացի Հայաստանի վավերացման փաստաթղթում նշվածներից» հանձնարարականի վերաբերյալ տեղեկացնում ենք, որ սույն զեկույցում ներկայացված է Հայաստանում առկա էթնիկ փոքրամասնությունների – Հայաստանում գործածվող լեզուների սպառիչ պատկերը: Հիշված լեզուներից բացի Հայաստանում ժամանակավորապես գտնվող – սովորող ուսանողների կողմից գործածվում են պարսկերեն, արաբերեն – մի շարք այլ լեզուներ, որոնք Հայաստանում ոչ ավանդական են, ոչ տարածքային են – ոչ էլ փոքրամասնության լեզուներ են: Դրանք կարող են որակավորվել որպես ժամանակավոր միգրանտների լեզուներ :

ՀԱՎԵԼՎԱԾ

Աղյուսակ 1. ՀՀ մշտական բնակչության բախշումը քաղաքներում – գյուղերում

	ԱԶԳՈՒԹՅՈՒՆԸ							
	Հայեր	Ասորիներ	Եզդիներ	Հույներ	Ռուսներ	Ուկրաի- նացիներ	Քրդեր	այլ
Ընդամենը	3145354	3409	40620	1176	14660	1633	1519	4640
Քաղաք	2041622	524	7413	853	10489	1386	315	3551
Գյուղ	1103732	2885	33207	323	4171	247	1204	1089

Աղյուսակ 2. Խառը ազգային կազմով կամ գերազանցապես ազգային փոքրամասնություններով բնակեցված գյուղական բնակավայրերի ցանկը

	Բնակավայրի անունը	ազգային փոքրամասնությունը	մարզը
1	Արզնի	ասորիներ հայերի հետ խառը	Կոտայք
2	Վերին Դվին	ասորիներ հայերի հետ խառը	Արարատ
3	Դմիտրով	ասորիներ հայերի հետ խառը	Արարատ
4	Նոր Արտագերս	ասորիներ հայերի – եզդիների հետ խառը	Արմավիր
5	Ալազյազ	հիմնականում քրդեր՝ եզդիների հետ	Արագածոտն
6	Սադունց/Ամրե Թազա ³	եզդիներ	Արագածոտն
7	Ավշեն	եզդիներ	Արագածոտն
8	Միջնատուն/Օրթաճյա	եզդիներ	Արագածոտն
9	Ռյա Թազա	եզդիներ, մասամբ՝ քրդեր	Արագածոտն
10	Շենկանի	եզդիներ	Արագածոտն
11	Ճարճակիս/Դերեկ	եզդիներ, մասամբ՝ քրդեր	Արագածոտն
12	Սիփան	եզդիներ	Արագածոտն

³ Ծանոթություն: Կապույտ գույնի միջուկով «Սադունց» կոչվող համայնքում կան քրդեր, սակայն այս պահին նրանք չեն հայտնաբերվել: Բնակավայրի անունը «Սադունց» դրված է միայն «Սադունց» կոչվող համայնքի անունով: Կապույտ գույնի միջուկով «Սադունց» կոչվող համայնքում կան քրդեր, սակայն այս պահին նրանք չեն հայտնաբերվել: Բնակավայրի անունը «Սադունց» դրված է միայն «Սադունց» կոչվող համայնքի անունով:

13	Միրաք	Եզդիներ	Արագածոտն
14	Կանիշիր/Սանգյառ	Եզդիներ	Արագածոտն
15	Ջամշու	Եզդիներ	Արագածոտն
16	Ար-ուտ/Բառոժ	Եզդիներ	Արագածոտն
17	Սորիկ	Եզդիներ	Արագածոտն
18	Շամիրամ	Եզդիներ	Արագածոտն
19	Երասխահուն	Եզդիներ՝ հայերի հետ խառը	Արագածոտն
20	Դոմասար/Ղաբախթափա	Եզդիներ	Արագածոտն
21	Ղազարավան	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Արագածոտն
22	Հակո/Հակկո	Եզդիներ	Արագածոտն
23	Կանչ/Գյալթո	Եզդիներ	Արագածոտն
24	ԹՂԱԸԿ	Եզդիներ	Արագածոտն
25	Օթ-ան/Բայսըզ	Եզդիներ	Արագածոտն
26	Մեծաձոր/Ավթոնա	Եզդիներ	Արագածոտն
27	Գետափ	խառը	Արագածոտն
28	Այնթափ	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Արարատ
29	Հոկտեմբեր	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Արմավիր
30	Ֆերիկ	Եզդիներ	Արմավիր
31	Արդաշար	Եզդիներ	Արմավիր
32	Նոր Կեսարիա	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Արմավիր
33	Այգավան	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Արարատ
34	Ջովունի	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով	Կոտայքի մարզ

		Եզդիներ	
35	Նոր Գեղի	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Կոտայքի մարզ
36	Զրաբեր	հայերի հետ խառը՝ որոշ թվով եզդիներ	Կոտայքի մարզ
37	Լերմոնտովո	ռուս մալականներ՝ որոշ թվով հայերի հետ	Լոռու մարզ
38	Ֆիոլետովո	ռուս մալականներ	Լոռու մարզ

Աղյուսակ 3. ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ներկա պահին եզդիներեն/քրդերեն լեզվի ուսուցում իրականացնող բնակավայրերի ցանկ

	Բնակավայրի անունը	Մարզը
1	Լուկաշին	Արմավիր
2	Խանջյան	Արմավիր
3	Քաղաք Արմավիր, թիվ 10 միջնակարգ դպրոց	Արմավիր

4	Ֆերիկ	Արմավիր
5	Ալագյազ	Արագածոտն
6	Սադունց/ Ամրե Թազա	Արագածոտն
7	Ավշեն	Արագածոտն
8	Միջնատուն/ Օրթաճյա	Արագածոտն
9	Ռյա Թազա	Արագածոտն
10	Շենկանի	Արագածոտն
11	Ճարճակիս /Դերեկ	Արագածոտն
12	Սիփան	Արագածոտն
13	Միրաք	Արագածոտն
15	Կանիաշիր/ Սանգյառ	Արագածոտն
16	Ջամշու	Արագածոտն
17	Սորիկ	Արագածոտն
19	Դոմասար/Ղաբախթափա	Արագածոտն
20	Թըլըկ	Արագածոտն
21	Օթ–ան/ Բայսըզ	Արագածոտն
21	Ջովունի	Կոտայքի մարզ
23	Նոր Գեղի	Կոտայքի մարզ
24	Քանաքեռ ավան	Կոտայքի մարզ

Աղյուսակ 4. ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ներկա պահին ասորերեն լեզվի ուսուցմամբ դասարանների ցանկ

Արարատի մարզ	Դպրոց	Ասորորեն լեզվի ուսուցմանը հաճախող	Ասորորեն լեզվի ուսուցմանը հաճախող աշակերտների թիվն ըստ դասարանների
--------------	-------	-----------------------------------	--

		աշակերտների ընդհանուր թիվը		
	Վերին Դվին գյուղի միջնակարգ դպրոց	250	1 դաս.-11 1 դաս.-15 2 դաս.-17 3 դաս.-27 4 դաս.-16 5 դաս.-28	6 դաս.-33 7 դաս.-22 8 դաս.-25 9 դաս.-31 10 դաս.-25
	Դմիտրով գյուղի միջնակարգ դպրոց	68	1 դաս.-5 1 դաս.-3 2 դաս.-2 3 դաս.-5 4 դաս.-2 5 դաս.-2	6 դաս.-33 7 դաս.-22 8 դաս.-9 9 դաս.-10 10 դաս.-10
Կոտայքի մարզ	Արզնի գյուղի միջնակարգ դպրոց	114	1 դաս.-6 1 դաս.-9 2 դաս.-12 3 դաս.-11 4 դաս.-11 5 դաս.-12	6 դաս.-23 7 դաս.-7 8 դաս.-3 9 դաս.-11 10 դաս.-9
Եր-ան	N8 միջնակարգ դպրոց	8	1 դաս.-3 2 դաս.-2 5 դաս.-1 8 դաս.-1 9 դաս.-1	

Աղյուսակ 5. ՀՀ հանրակրթական դպրոցներում ռուսերեն լեզվի ուսուցմամբ դասարանների ցանկ

N	Մարզ	Դպրոց թիվ	Դասարաններ
1.	Եր-ան	7	1-10-րդ դաս.
2		8	1-10-րդ դաս.
3		29	1-10- րդ դաս.
4		35	1-10- րդ դաս.
5		55	1-7- րդ դաս.
6		69	1-10- րդ դաս.
7		62	1-10- րդ դաս.
8		77	1-10- րդ դաս.
9		85	ոչ բոլոր դաս.

10		109	1-10- ընդ դաս.
11		122	ոչ բոլոր դաս.
12		132	1-10- ընդ դաս.
13		164	1-10- ընդ դաս.
14		147	1-10- ընդ դաս.
15		176	1-10- ընդ դաս.
16		4 հատուկ դպ.	ոչ բոլոր դաս.
	Կոտայքի մարզ		
17		Հրազդանի թիվ 10 դպ.	1-10- ընդ դաս.
18		Չարենցավանի թիվ 4 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
19		Աբովյանի թիվ 4 դպ.	1-10- ընդ դաս.
20		Նոր Հաճնի թիվ 4 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
	Գեղարքունիքի մարզ		
21		Ս-անի թիվ 3 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
	Շիրակի մարզ		
22		Գյումրիի թիվ 1 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
23		Գյումրիի թիվ 2 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
24		Գյումրիի թիվ 7 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
25		Գյումրիի թիվ 23 դպ.	1-10- ընդ դաս.
	Լոռու մարզ		
26		Վանաձորի թիվ 4 դպ.	1-10- ընդ դաս.
27		Վանաձորի թիվ 11 դպ.	1-10- ընդ դաս.
28		Ստեփանավանի թիվ 2 դպ.	1-10- ընդ դաս.
29		Տաշիրի թիվ 1 դպ.	1-10- ընդ դաս.
30		Ֆիալետովո գյուղի դպ.	1-10- ընդ դաս.
31		Լերմոնտովոյի դպ.	1-10- ընդ դաս.
	Արմավիրի մարզ		
32		Արմավիրի թիվ 5 դպ.	1-10- ընդ դաս.
33		Վաղարշապատի թիվ 5 դպ.	1-10- ընդ դաս.
	Արարատի մարզ		
34		Արատաշատի թիվ 4 դպ.	ոչ բոլոր դաս.
35		Վերին Դվին գյուղի դպ.	1-10- ընդ դաս.
36		Դմիտրով գյուղի դպ.	1-10- ընդ դաս.

Աղյուսակ 6. Պետության կողմից պաշտպանվող` Հայաստանի Հանրապետության տարածքում առկա – արդեն բացակայող կրոնական – էթնիկ համայնքների պատմական պաշտամունքային կառույցների ցանկ

- Կաթուիկ եկեղեցի Գյումրիում, կառուցել է 1848-1855թթ. Կանոնիկոս վարդապետ Արարատյանը:
- Ռուսական եկեղեցի` Վանաձորի կայարանամերձ հրապարակում: Կառուցվել է 1895թ.:
- Ռուսական եկեղեցի Գյումրիում (Պլպլան ժամ), կառուցվել է 1904թ.:
- Ռուսական եկեղեցի Եր–անում, 1913թ. ք. Եր–ան, Քանաքեռ-Չեյթուն թաղ., Չաքարիա Սարկավազի փող. 117-123, զորանոցային համալիրի տարածքում: Եկեղեցին կառուցվել է 1913թ. ճարտարապետ Վ. Միրզոյանի նախագծով:
- Ռուսական ամրոցի համալիր` Գյումրիի հարավ-ար–մտյան եզրին: Կառուցվել է 1834-44թթ. Նիկոլայ 1-ինի հրամանագրով: Ամրոցի համալիրում առանձին կանգուն է «Ս–երսկի ֆորտ» ամրությունը, որն ունի շրջանաձ– հատակագիծ – ծառայում է որպես զորամասի պահեստ:
- Ռուսական սահմանապահ զորքերի ուղեկալ` Արմավիրի մարզի Բաղրամյանի ենթատարածքի Երվանդաշատ գյուղում: Կառուցվել է 1877-1878թթ. ռուս-թուրքական պատերազմից առաջ, հում աղյուսից:
- Իրանական Կապույտ մզկիթ (Գոյ ջամի մզկիթ), 1766թ., ք. Եր–ան, Մեսրոպ Մաշտոց պող. 12: Ըստ հարավային դարպասին պահպանված արձանագրության` կառուցվել է

1766թ., Եր–անի Հուսեյին Ալի-խանի կողմից: Եր–անի Կապույտ մզկիթը արժեքավորվում է որպես Անդրկովկասում պահպանված ուշ պարսկական շինարարական արվեստի աչքի ընկնող օրինակ: 1994-1998թթ. իրականացվել են վերականգնման աշխատանքներ:

- Սարդարի մզկիթ. 19-րդ դարի վերջ. Եր–ան, Խորհրդարանի փողոց, 40: Մտել է Եր–անի բերդի համալիրի մեջ: Բերդը ռուսական զորքերի կողմից գրավվելուց հետո մզկիթը վեր է ածվել զորանոցի: Այժմ պահպանվել է միայն շենքի մույթը:
- Եկեղեցի Ս. Կիրիլ (ասորական եկեղեցի), 1840թ. □ ՀՀ Արարատի մարզ, Արտաշատի ենթատարածք, գ. Դիմիտրով, գյուղի մեջ: Կառուցվել է 1840թ. □ որպես գյուղի ասորի բնակիչների աղոթատեղի:
- Եկեղեցի Ուրմա (ասորական եկեղեցի), 19-րդ դ. վերջ □ ՀՀ Արարատի մարզ, Արտաշատի ենթատարածք, գ. Վերին Դվին, գյուղի մեջ: Եկեղեցին Ուրմա է անվանվում ասորաբնակ գյուղացիների կողմից:
- Եկեղեցի ս. Սավա (հունադավան եկեղեցի), 1909թ. □ ՀՀ Լոռու մարզ, Թումանյանի ենթատարածք, գ. Շամլուղ: Կառուցվել է որպես գյուղի հունադավան բնակչության աղոթատեղի, 1909թ. □ համաձայն մուտքի մոտ արված փորագրության: Արժեքավորվում է որպես Հայաստանում պահպանված հունադավան եկեղեցու օրինակ:
- Հրեական գերեզմանոց, 14-17-րդ դդ. □ ՀՀ Վայոց ձորի մարզ, Եղեգնաձորի տարածաշրջան, գ. Եղեգիս, հարավ-ար–յան եզրին, Եղեգիս գետի ձախ ափին, «Յապոնի բաղեր» վայրում: Պահպանվել են հրեագիր տապանագրեր □ հյուսկեն ճարտարապետական զարդաքանդակներով:
- Քրդական գերեզմաններ, 16-18-րդ դդ. □ ՀՀ Արագածոտնի մարզ, Արագածի ենթատարածք, գ. Ռյա թագա, գյուղի հյուսիսային մասում:
- Մոնղոլական դամբարան. 1319թ.: Եր–ան, Աբովյան փողոց-3: Հուշարձանը բացվել է 2001թ. շինարարական աշխատանքների ժամանակ:
- Թուրքմեն էմիրների տոհմական դամբարան, կառուցված 1413թ., արաբատառ արձանագրությամբ: Գտնվում է Արարատի մարզի Մասիսի ենթատարածքի Արգավանդ գյուղում: 1980թ. իրականացվել է դամբարանի գմբեթի մասնակի վերանորոգում: